T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ENGELLİ ÇOCUKLARA SAHİP AİLELERİN SOSYAL DIŞLANMA PROBLEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ÇORUM ÖRNEĞİ

Hüseyin BAŞKAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Ü. Hakkı KALAYCI

Çankırı – 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ENGELLİ ÇOCUKLARA SAHİP AİLELERİN SOSYAL DIŞLANMA PROBLEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ÇORUM ÖRNEĞİ

Hüseyin BAŞKAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Ü. Hakkı KALAYCI

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi …… vii

Tez Kabul ve Onay …….. viii

Önsöz ……..…….. ix

Özet …… x

Summary ……... xi

Kısaltmalar ……... xii

Tablo Listesi ……. xiii

Şekil Listesi ……... xvi

GİRİŞ ……. 1

BÖLÜM 1: ENGELLİLİK, ENGELLİLİK TÜRLERİ VE SOSYAL DIŞ-LANMA ……..... 5

1.1. Engellilik Olgusu…….. 5

1.1.1. İslam'da: Engellilik Olgusu……... 8

1.1.2. Sosyal Politika Bağlamında: Osmanlı'da Engellilik……. 10

1.1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Engellilik Olgusu…….. 12

1.1.3.1. Eski Mısırdaki Engellilik Olgusu……... 14

1.1.3.2. Eski Yunanistan'da Engellilik Olgusu……... 15

1.1.3.3. Roma İmparatorluğunda Engellilik Olgusu…… 15

1.1.3.4. Orta Çağlarda Engellilik Olgusu …….…….. 16

1.1.3.5. Yeni Çağlarda Engellilik Olgusu……..……. 16

1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Engellilerin Eğitim Faaliyetleri……... 18

1.2.1. Görme Engelli Bireylere Yönelik Eğitim ……. 18

1.2.2. İşitme Engelli Bireylere Yönelik Eğitim……... 18

1.2.3. Bedensel Engelli Bireylere Yönelik Eğitim…….. 19

1.2.4. Zihinsel Engelli Bireylere Yönelik Eğitim…… 19

1.3. Türkiye'de Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Sistemi ……..….. 20

1.3.1. Örgün Eğitim…….…… 20

1.3.2. Taşımalı Eğitim……. 21

1.4. Türkiye'de Engellilik Olgusu……... 25

1.5. Türkiye'de Engelliliğe Dair Kanuni Düzenlemeler……. 27
1.6. Tarihsel Süreçte Engellilik: Medikal Ve Sosyal Modeller……... 29
1.7. Engelliliğin Nedenleri……..…… 31
1.7.1. Doğum Öncesi Nedenler…….…….. 31
1.7.2. Doğum Anına Ait Nedenler……... 32
1.7.3. Doğum Sonrası Nedenler……... 32
1.8. Engellilik Sınıflandırması…….…… 32
1.8.1. Zihinsel Engellilik……. 33
1.8.2. Görme Engelliler…….…….. 36
1.8.3. İşitme Engelliler…… 38
1.8.4. Dil ve Konuşma Engelliler……..….. 39
1.8.5. Bedensel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olanlar……. 41
1.9. Engelli Bireylerin Teşhisi……. 42
1.10. Engelli Bireylerin Aile Üzerindeki Etkileri…… 43
1.11. Damga (Stigma)…….. 45
1.12. Sosyal Dışlanma……. 47
1.12.1. Sosyal Dışlanma Bağlamında Özürlülük ve Yoksulluk İlişkisi….. 49
1.12.2. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri…… 53
1.12.3. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları……. 55
1.12.3.1. Bireysel Sonuçlar…….. 56
1.12.3.2. Toplumsal Sonuçlar…….. 56

BÖLÜM 2: ENGELLİ BİREY VE AİLELERİN İÇİNDE BULUNDUKLARI DURUMU ANLAMLANDIRMADA TOPLUMSAL BİLİNÇ VE EĞİTİMİN ROLÜ……..... 60

2.1. Engelliliğe Yaklaşım Modelleri…… 60
2.1.1. Tıbbi Model……... 62
2.1.2. Sosyal Model……. 64
2.2. Engelli Bireylerin Olumlu Özelliklerinin Farkında Olunarak Toplumsal Hayata Katılımlarının Sağlanması……... 66
2.2.1. Görme Bozuklukları…….. 66
2.2.2. Fiziksel Engeller…… 68
2.2.3. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu……... 69

2.2.4. Otistik Spektrum Bozuklukları (OSB)…….. 70

2.2.5. Disleksi…….. 71

2.3. "Özel Engelli Eğitimi" Kavramından "Kaynaştırma Eğitimi" Kavramına Bir Yaklaşım..... 73

2.4. Engellilik Konusunda Bireysel Farkındalığın Geliştirilmesi …….. 76

2.5. Engelli Öğrencilerin Eğitimde Karşılaştıkları Güçlükler……. 77

2.6. Engelli Bireylerin İstihdamı……. 83

2.6.1. İşgücüne Katılım Oranı…… 83

2.6.2. İşçi Kadrosunda İstihdam…….. 84

2.6.3. Memur Kadrosunda İstihdam……... 88

2.7. Sosyal Yardımlar…….. 92

2.8. Bakım Hizmeti ……. 94

2.8.1. Evde Bakım Hizmeti……. 94

2.8.2. Kuruluşlarda Bakım Hizmeti……... 95

2.8.3. Özel Bakım Merkezleri……. 98

2.9. Gelir Vergisi İndirimi ……..…… 99

BÖLÜM 3: YÖNTEM……..... 101

3.1. Araştırmanın Amacı…….. 101

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi……... 101

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri…… 102

3.4. Araştırmanın Uygulanması……... 104

BÖLÜM 4: BULGULAR…….. 105

4.1. Araştırmaya Katılan Engelli Bireylerin Ve Ailelerinin Genel Özellikleri.. 106

4.1.1. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylerin Engelli Olma Nedenlerinin Durum Dağılımı……... 112

4.1.2. Ailelerin, Çocuklarının Doğumundan Önce, Engellilik Konusunda Bilinç Düzeylerinin Durum Dağılımı……. 117

4.1.3. Görüşmeye Katılan Ailelerin, Sosyal Güvenlik Durum Dağılımı…. 119

4.1.4. Engelli Bireylerin Özel Rehabilitasyon Merkezi Dışında Devlet Ve İş Okullarına Devam Etme Durum Dağılımı……..…… 120
4.1.5. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylerin İstihdam Durum Dağılımı.. 121
4.2. Görüşme Yapılan Engelli Birey Ve Ailelerinin Devlet Tarafından Sağlanan Haklardan Faydalanma Durumu ……. 122
4.2.1. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailesinin Engelli Maaşı/Bakım Parası Alıp-Almama Durum Dağılımı……. 123
4.2.2. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylerin Engelli Kimlik Kartı Sahiplik Durum Dağılımı……... 124
4.2.3. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailelerinin Devletin Sağladığı Diğer Haklardan Faydalanma Durum Dağılımı…… 124
4.2.4. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailelerinin Devletin Sağladığı Diğer Haklardan Faydalanma Anında Sorun Yaşayıp-Yaşamama Durum Dağılımı. 125
4.2.5. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Aileleri İçin Devletin Sağladığı Hak ve Hizmetlerin Yeterli Olup-Olmama Durum Dağılımı……. 127
4.3. Engel Tipinin Ailelerin Toplumsal Hayata Katılımları Üzerindeki Etkisi. 128
4.3.1. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Planlarındaki Değişiklik Durum Dağılımı……... 129
4.3.2. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Akrabalarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı……. 130
4.3.3. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Eşleriyle İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı……. 131
4.3.4. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Arkadaşlarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı……. 132
4.3.5. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Komşularıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı……. 133
4.3.6. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Bıraktığı ya da Azalttığı Aktivite Durum Dağılımı…… 134
4.3.7. Ailelerin, Engelli Çocukları İle Birlikte Yapmış Oldukları Aktivite Durum Dağılımı……... 134
4.4. Ev Halkı Toplam Gelirinin Engelli Ailelerinin Toplumsal Yaşama Katılımları Üzerine Etkisi…….. 135

4.4.1. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Planlarındaki Değişiklik Durum Dağılımı……... 135
4.4.2. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Akrabalarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı…….. 136
4.4.3. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Eşleriyle İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı……. 137
4.4.4. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Arkadaşlarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı…….. 137
4.4.5. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Komşularıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı……. 137
4.4.6. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Bıraktığı ya da Azalttığı Aktivite Durum Dağılımı…… 138
4.4.7. Ailelerin, Engelli Çocukları İle Birlikte Yapmış Oldukları Aktivite Durum Dağılımı……... 138
4.5. Araştırmaya Katılan Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılımlarındaki Etkilenme Yönleri Ve Toplumun Engelli Bireylere Karşı Davranış Kalıpları……... 139
4.5.1. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailelerinin Toplumsal Hayata Katılımlarında Olumsuz Etkilenip-Etkilenmeme Durum Dağılımı……. 139
4.5.2 Araştırma Kapsamındaki Ailelerin Engelli Bir Bireye Sahip Olmalarından Dolayı Sosyal Hayatta Yaşadıkları Olumsuzlukların Durum Dağılımı…... 140
4.5.3. Araştırma Kapsamındaki Ailelerin ve Engelli Bireylerin Toplumdan Dışlanma Durum Dağılımı……... 142
4.5.4. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Gözlemleri Doğrultusunda Toplumun Engellilik Konusundaki Bilinç Düzey Durum Dağılımı ……. 144
4.5.5. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Gözlemleri Doğrultusunda Toplumun Engelli Bireylere Yönelik Düşünce Tarzlarındaki Değişim Durum Dağılımı……... 144
4.6. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Çocuklarının Durumuyla İlgili Yaşadıkları Duygu Ve Güçlüklerin Durum Dağılımı….. 147
4.7. Din Olgusunun Engelli Birey Ve Ailelerinin İçinde Bulundukları Durumu Anlamlandırmalarındaki Önemi…….. 147

4.8. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Yönelik Genel Bilgiler… 152

SONUÇ VE ÖNERİLER..……..…….....……...…… 164

KAYNAKÇA……. 174

EKLER……..……. 183

ÖZGEÇMİŞ …….. 187

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Sosyal Dışlanma Problemi Üzerine Bir Araştırma: Çorum Örneği” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

20 / 12 / 2019

Hüseyin BAŞKAYA

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hüseyin BAŞKAYA tarafından hazırlanan "Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Sosyal Dışlanma Problemi Üzerine Bir Araştırma: Çorum Örneği" başlıklı bu çalışma, 20/12/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğr. Ü. Hakkı KALAYCI	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Şahin DOĞAN	İmza:
Üye	: Dr. Öğr. Ü. Abdülkadir ZORLU	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Toplumun oluşmasını sağlayan bireyler, zaman zaman istenmedik ve beklenmedik birtakım olaylarla karşılaşabilmektedir. Engellilik, hastalık gibi hayatı olumsuz şekilde etkileyen olaylar karşısında, birey bazen çaresiz kalmakta, bazen kızgınlık duymakta, bazen isyan etmekte, bazen ne yapacağını bilmemek gibi farklı duygular yaşamakla beraber, tıbbi çareler ve çeşitli tedavi yollarına başvurmaktadır. Yaşadığı durumlarla baş edebilmek için sosyal ve manevi destek sağlayacak davranışlar aramaktadır. Elbette toplumsal yapı yalnızca sağlıklı bireylerden oluşmamıştır. Her ne kadar engelli olmayan bireyler olduğu kadar engelli bireylerinde varlığı yok sayılamazdır. Engellilik, başlangıç olarak tıbbi bir problem dahilinde değerlendirilse de, bireylerin toplumsal hayata katılımları sırasında karşı karşıya kaldıkları birtakım sorunlar önünde, çözüm becerilerini etkileyen çeşitli kısıtlamalar oluşturmakta ve engelli birey ve ailelerinin toplumsal hayattan dışlanmasına yol açmaktadır.

Engelli bireye sahip ailelerin, yaşamak zorunda kaldıkları sosyal dışlanmayı tespit etmek ve engel tipinin, engelli ailesinin sosyal yaşam üzerindeki etkisini ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını araştırmak amacıyla başladığım bu çalışmada, araştırma süresince yardımlarını benden esirgemeyen, beni yönlendirerek tecrübelerinden faydalanmamı sağlayan danışmanım, değerli Sayın Dr. Öğr. Ü. Hakkı Kalaycı'ya, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kendilerine ayıracakları vakitten fedakârlık yaparak bana vakit ayıran sevgili Nazlı Çelik ve Sefa Günay'a en içten muhabbet ve şükranlarımı iletmek isterim.

Tez uygulama aşamasında yardım ve desteklerini çok büyük ölçüde gösterip, çalışmamda ilerlememi sağlayan Çorum İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi idarecilerine ve son olarak araştırma verilerinin toplanması aşamasında, araştırmaya katılarak yaşadıklarını benimle paylaşmaktan çekinmeyen engelli birey ailelerine çok teşekkür ederim.

20/12/2019

Hüseyin BAŞKAYA

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Sosyal Dışlanma Problemi Üzerine Bir Araştırma: Çorum Örneği
Tezin Yazarı : Hüseyin BAŞKAYA
Danışman : Dr. Öğr. Ü. Hakkı KALAYCI
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Bilim Dalı : Sosyoloji
Kabul Tarihi : 20.12.2019
Sayfa Sayısı : 19 (ön kısım) + 182 (tez) + 5 (ekler)

Bu çalışmada, engelli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen ve/veya engelleyen sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunlarını tespit etmek, ayrıca engel tipinin engelli ailesinin sosyal yaşam üzerindeki etkisini ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını araştırmak amaçlanmıştır.

Aynı zamanda çalışmada, engelli bireylere sahip olan ailelerin kurumsal, sosyo-ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanma ve toplumda var olagelmiş bu dışlanmanın zaman içindeki değişimi ve ailelerin geleceğe yönelik beklentileri de incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümde kavramsal çerçevede engellilik olgusu, engellilik türleri ve sosyal dışlanma kavramları üzerinde durulmuş olup, ikinci bölümde ise engelli birey ve ailelerin içinde bulundukları durumu anlamlandırmada toplumsal bilinç ve eğitimin rolü üzerinde çalışılmıştır. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiş olup, dördüncü bölüm bulgular kısmından oluşmaktadır.

Çalışma, Çorum il merkezinde bulunan İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden engelli öğrencilerin ebeveynleri ile yapılmıştır. Araştırmada veriler derinlemesine görüşme formu uygulanarak toplanmıştır.

Yapılan görüşmeler neticesinde engelli bireylerin ve ailelerinin toplumsal yaşama katılımlarında değişik biçimlerde sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engelli Birey ve Aile, Sosyal Dışlanma.

Çankırı Karatekin Üniversity Graduate School of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: A Research on the Social Exclusion Problem of Families with Disabled Children: The Case of Çorum	
Author	**:** Hüseyin BAŞKAYA
Supervisor	**:** Dr. Öğr. Ü. Hakkı KALAYCI
Department	**:** Socıology
Sub-field	**:** Socıology
Date	**:** 20.12.2019

The aim of this study is to determine the problems of the families with disabled children, especially the social exclusion problem that affects and / or prevent their participation in social life, and also to investigate the effect of the type of disability on the social life of the disabled family and whether there is a difference between the types of disability in terms of the participation of families in social life.

At the same time, the social exclusion of families with disabled individuals in terms of institutional, socio-economic and psychosocial aspects and the change of this exclusion in the society over time and the expectations of the families for the future are examined.

In the first part of the study, the concept of disability, types of disability and social exclusion are discussed in the conceptual framework, and in the second part, the role of social awareness and education in the meaning of the situation of disabled individuals and families is studied. In the third section, information about the method of the study is given and the fourth section consists of the findings section.

The study was carried out with the parents of the disabled students who continued their education in İlk Arzum Special Education and Rehabilitation Center in Çorum. The data were collected by applying in-depth interview form.

As a result of the interviews, it was seen that disabled individuals and their families were exposed to social exclusion in various ways in their participation in social life.

Keywords: Disability, Disabled Person and Family, Social Exclusion.

KISALTMALAR

AAMR Amerikan Zeka Geriliği Birliği

akt. Aktaran

BM Birleşmiş Milletler

MEB Milli Eğitim Bakanlığı

OSB Otistik Spektrum Bozuklukları

ÖZİDA Özürlüler İdaresi Başkanlığı

SSK Sosyal Sigortalar Kurumu

STK Sivil Toplum Kuruluşu

T.B.M.M. Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C. Türkiye Cumhuriyeti

vb. ve Benzerleri

ve diğ. ve Diğerleri

YÖK Yükseköğretim Kurulu

TABLO LİSTESİ

Tablo No **Sayfa**

Tablo 1.1: Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrencilerin yıllara göre dağılımı……..…….... **20**

Tablo 1.2: Öğrenci taşıma uygulamasından yararlanan engelli öğrenci/kursiyerlerin ve aktarılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı…….. **22**

Tablo 1.3: Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören öğrenci sayıları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmen sayılarının yıllara göre dağılımı……...……. **24**

Tablo 1.4: Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farklar…….. **51**

Tablo 1.5: Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının karşılaştırılması . **52**

Tablo 2.1: Bozukluk ve Yetiyitimi arasındaki ilişkiyi gösteren tablo…… **63**

Tablo 2.2: Tıbbi Model ile Sosyal Modelin karşılaştırması……... **65**

Tablo 2.3: Engelli bireylerin durumlarına ilişkin bazı istatistiksel bilgiler. **82**

Tablo 2.4: Engelli bireylerin yaşadığı güçlüklerle ilgili bazı rakamsal veriler ……..… **83**

Tablo 2.5: Engelli ve genel nüfusun işgücüne katılım oranı……..… **84**

Tablo 2.6: Engelli çalıştırmakla yükümlü 50+ işyeri sayısı…… **85**

Tablo 2.7: Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde işçi olarak çalışan engelli birey sayısının yıllara göre dağılımı……..... **86**

Tablo 2.8: Engelli birey çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde kota açığı/ fazlası **87**

Tablo 2.9: Kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından işe yerleştirilen işçilerin yıllara göre dağılımı……... **88**

Tablo 2.10: Kamu kurumlarında engelli kotasında istihdam edilen memurların yıllara göre dağılımı……..…….. **89**

Tablo 2.11: En fazla kontenjan açığı bulunan beş kamu kurumunda istihdam edilen engelli memurların dağılımı, Aralık 2018……..……. **92**

Tablo 2.12: Engelli maaşı alan engelli bireylerin ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı…….……... **94**

Tablo 2.13: Evde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısı ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı……..……. **95**

Tablo 2.14: Yatılı ve Gündüzlü Resmi Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin yıllara göre dağılımı…… **96**

Tablo 2.15: Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin kapasiteleri ve bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısının yıllara göre dağılım…… **97**
Tablo 2.16: Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım hizmeti için sıra bekleyen engelli birey sayısı ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı **98**
Tablo 2.17: Özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti alan engellilerin ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı…….. **99**
Tablo 2.18: Gelir vergisi indiriminden faydalanan engelli bireylerin çalışma gücü kayıp oranlarına göre verilen rapor sayısı……..……. **100**
Tablo 4.1: Görüşmeye katılan annelerin demografik özellikleri…… **106**
Tablo 4.2: Engelli bireye sahip annelerin birtakım sosyal özellikleri **107**
Tablo 4.3: Engelli bireylerin özellikleri……..……... **109**
Tablo 4.4: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin engel türüne göre engellilik derecesi gösteren tablo…….…… **111**
Tablo 4.5: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin ebeveynlerinin aile tipleri ……. **112**
Tablo 4.6: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin anne-babaları arasındaki akrabalık durumu……..……... **113**
Tablo 4.7: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin kardeş sayıları….. **113**
Tablo 4.8: Araştırmaya katılan engelli çocuğu sahip olan ailelerinin başka bir çocuk isteyip istememe durumu……. **114**
Tablo 4.9: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin engellerinin fark edilme dönemi…….…….... **115**
Tablo 4.10: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin anne ve babalarının eğitim durumları ile çocuklarının engel durumlarının fark edilme dönemlerinin karşılaştırılması……... **116**
Tablo 4.11: Engelli bireylerin engel durumlarının kim tarafından fark edildiğini gösteren tablo…….……. **117**
Tablo 4.12: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin yaşam yerlerini gösteren tablo……..... **118**
Tablo 4.13: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin oturdukları konut türünü gösteren tablo…….. **119**
Tablo 4.14: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin oturdukları konutların mülkiyet durumunu gösteren tablo……... **119**

Tablo 4.15: Engelli bireylerin eğitiminde dikkat edilecek hususlar…..... **152**

Tablo 4.16: Engelli bireylere sahip ailelerin sorunları……... **157**

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No **Sayfa**

Şekil 2.1: Engelli memurların engel oranları ve cinsiyete göre dağılımı, Aralık 2018 …… **90**

Şekil 2.2: Engelli memurların engel grupları ve cinsiyete göre dağılımı, Aralık 2018 …… **90**

Şekil 2.3: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı ile yerleşen engelli bireylerin yerleştikleri döneme göre dağılımı…… **91**

Şekil 2.4: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı ile yerleşen engelli bireylerin öğrenim durumuna göre dağılımı…….. **91**

GİRİŞ

Gün geçtikçe hızla artmaya devam eden küreselleşmeden dolayı, her geçen gün dünyamızda yeni yeni ortaya çıkan hastalıklar, bununla birlikte sağlık, eğitim, yoksulluk gibi pek çok sorun ve problemler de meydana gelmektedir. Bu sorunlardan biri de "engelliler" sorunudur. Engelli bireyler, doğuştan veya sonradan ortaya çıkan bir takım hastalıklar ve bu hastalıkların sebep olduğu yoksunluklar, yetersizlikler, (vücudun görsel, zihinsel, fiziksel ve ruhsal birtakım bozuklukları) ve farklılıklarından dolayı toplumsal tutum ve tercihler sonucu yaşamın birçok alanında kısıtlanmakta ve engellerle karşılaşmaktadırlar.

Bu karşılaşılan engellerin başında ise toplumsal dışlanma gelmektedir. Toplumsal dışlanma, bütün toplumlarda farklı şekillerde olabildiği gibi tarihin her döneminde de rastlanılabilen bir olgu olma niteliğindedir. Geçmişte olduğu gibi modern hayat diye ifade edilen günümüz toplumlarında belli bazı gruplar bir takım özellikleri sebebiyle dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Şüphesiz bu grupların içinde engelliler önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada, engelli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen ve/veya engelleyen faktörler incelenmiştir. Bu faktörlerin içinde en önemli görülenleri, engelli ailelerin sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunlarını anlamaya çalışmak ve ayrıca engel tipinin ailenin sosyal yaşamı üzerindeki etkilerini çalışmanın dar kapsamı içerinde tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede yaşanılan engel tipleri ile ailelerin toplumsal yaşama katılımları arasında farklılık olup olmadığını anlamak da araştırmanın hedefleri arasındadır. Çalışmada son olarak, engelli bireylere sahip olan ailelerin kurumsal, sosyo-ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanma ve toplumda var olagelmiş bu dışlanmanın zaman içindeki değişimi ve ailelerin geleceğe yönelik beklentileri de incelenmiştir.

Dünya, engelliliği çok eski dönemlerden beri tanımaktadır. Engelliliğin pek çok tanımı yapılmakla birlikte öncelikle dikkat çekilmesi gereken yer "engelli" sözcüğünün çağrıştırdığı anlamdır. "Engelli" ifadesi genel olarak hareket becerileri, zihinsel akıl yürütme becerileri kısıtlanmış kişiyi çağrıştırmaktadır. Hareket

becerilerini kısıtlayan sebepler ise herhangi bir hastalık veya herhangi bir kaza sonrası ortaya çıkabilen, bazen doğuştan bazense doğum anında veya sonradan karşılaşılabilen birtakım olaylardır (Musayev, 2016: 21). 2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı özürlüler kanununda 'özürlü', engelli başlığı altında şu şekilde tanımlanmıştır:

> Engelli: *"Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan"* kişilerdir http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2018).

Özürlüler kanununun engelli tanımı ve diğer tüm engelli tanımlarında ortak olan şey, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarında ve günlük aktivitelerinde zorluklar yaşamalarıdır. Engelli bireylerin sosyal hayata katılımlarında karşılaştıkları zorlukları Yavuz (Yavuz, 2016: 1), şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Engelli bireyler sosyal hayata katılımda genellikle küçümsenen, önemsenmeyen, ötekileştirilen, azınlık ve eksik kişiler olarak görülüp dışlanan bireylerdir. Yüzyıllardan beri engellilere ilişkin geliştirilen olumsuz yargıların çok fazla değişmediği gözlenmektedir. Toplumun engellilere ilişkin olumsuz yargılarının olması, zaten dezavantajlı olan bu bireylerin ve ailelerinin toplumsal hayata katılımlarında güçlüklere yol açmaktadır"*

Yavuz'un da ifade ettiği gibi engelli bir çocuğa sahip olmak, hem çocuk hem de ailesi için birçok sorunların kaynağı olabilmektedir. En önemlisi de ailenin yaşadığı zorlukların yanında, sosyal çevreden de zorluklar yaşamaktadır. Engelli ailesi, toplumsal dışlanma ve bunun sonucunda toplumsal uyum zorlukları da yaşamaktadır. Toplumla iletişime geçmek, çevreyle kaynaşmak için gösterilen çabanın, engelli bireyin hem engelinden kaynaklanan problemler hem de toplum ve çevresinden kaynaklanan, ön yargıyla karşılanmak, acımak, ayrımcılık gibi dışlayıcı tutum ve davranışlar dışlanma sorununun sadece birkaçıdır.

Toplumla bütünleşememek, engellilerin yaşadığı birçok büyük sorunun en başında gelmektedir. İnsanların engellilere bakış açısı, onlara farklılıklarını hissettiren bir

nazarla bakılması ve öyle de davranılması, bir "öteki"leştirme sorunudur. Bütün bunlar engellilerin, toplum tarafından ayrımcılığa uğradıklarının birer göstergesidir. Bu konu ile ilgili olarak yaptığı çalışmada Musayev'in şu ifadeleri dikkat çekmektedir:

Eşit yaşam koşullarının sağlanması amacıyla yapılan birçok yasal düzenlemeye, ekonomik sosyal iyileştirmeye rağmen, engelliler, hala ötekileştirilmekte ve gerek kendi özel hayatlarında gerekse sağlık, eğitim, çalışma ortamı gibi daha birçok hususta yoğun ve çeşitli ayrımcılığa uğratılmakta ve sosyal dışlanmışlık örnekleri yaşamaktadırlar (Musayev, 2016: 47).

Musayev'in de belirttiği gibi engelli bireyler, gündelik hayatın rutinlerini yerine getirmekte zorluklarla karşılaştıkları gibi toplumsal hayata katılımda ve sosyal çevre oluşturmakta da sosyal dışlanma riskiyle de yüz yüze gelmektedirler.

Bu çalışmanın konusu, engelli çocuğu olan ailelerin, engelli bir çocuğa sahip olmalarından dolayı toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen ve/veya engelleyen sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunları tespit etmek, ayrıca engel tipinin ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını araştırmaktır.

Bu konu çerçevesinde, Çorum ilinde bulunan İlk Arzum Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden engelli öğrencilerin ebeveynlerinin ne tür sorunlarla karşılaştıkları incelenmiştir.

Engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı zorluklarla ilgili daha önce Türkiye'de birçok çalışma yapılmasına rağmen, bu çalışmalarda çoğunlukla engelli bireye veya bireylere sahip ailelerin psikolojik durumları ele alınmıştır. Bu araştırmada diğer araştırmalardan farklı olarak, engel türünün engelli ailesinin toplumsal hayatı ve sosyal ilişkileri üzerindeki etkisi incelenecek ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. Diğer taraftan da literatürde engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı sosyal dışlanma sorununu ele alan yeterli sayıda çalışma olmaması sebebiyle girişilen bu çalışma,

sosyal dışlanma olgusu ile engellilik olgusu arasında bir ilişkinin varlığını anlamaya yönelik olması itibarıyla da önem arz etmektedir.

Bu araştırma, Çorum ili İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam etmekte olan 15 öğrencinin velisi ile yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak engelli çocuklar ve engelli çocuğu olan ailelerin demografik özelliklerini incelemek üzere engelli öğrencilerin velilerine sorular sorulmuş ve daha sonra engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığını varsaydığımız sosyal dışlanmanın daha ayrıntılı incelenmesi için engelli öğrencilerin anneleri ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Çalışma engellilik olgusu ve engellilik türleri, sosyal dışlanma olgusu, engelli birey ve ailelerinin içinde bulundukları sosyal durum ve bu durumu onların anlamlandırma biçimleri ve bu konudaki toplumsal bilinç ve eğitimin rolü ve devamında da yöntem ve bulgular olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, engellilik olgusu, türleri ve sosyal dışlanma olgusu ve bileşenleri ile tartışılmış olup, ikinci bölümde ise engelli birey ve ailelerin içinde bulundukları sosyal durum ve bunu anlamlandırma biçimleri ve bu konudaki toplumsal bilinç ve eğitimin rolü ile engelli bireylerin eğitiminde dikkat edilmesi gereken temel konular, engelli bireye sahip ailelerin sorunları hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi, amacı ve önemi, evren ve örneklemi, veri toplama teknikleri ve araştırmanın uygulanması hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde de elde edilen bulgularla, görüşme formundan elde edilen veriler incelenmiş olup sonuç ve tartışma ile bulgular tartışılıp değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1
ENGELLİLİK, ENGELLİLİK TÜRLERİ VE SOSYAL DIŞLANMA

Bu bölümde, engellilik, engellilik türleri ve sosyal dışlanma kavramları tanımlanmış ve bileşenleri tartışılmıştır.

1.1. Engellilik Olgusu

Toplumda engelli bireylere atfedilen, genellikle onlara ithafen kullanılan, "çürük", "sakat", "kör", "topal", "bozuk", gibi gurur kırıcı ifadeler, adlandırmalar kullanılmaktadır. Engellilik, bireyin zihinsel veya bedensel işlevlerindeki yoksunluklar (noksanlıklar) neticesinde ortaya çıkan, yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel birtakım faktörlere bağlı olarak yerine getirmesi gereken hususları, vücudunda var olan veya sonradan meydana gelen yetersizlik ve yoksunluklardan dolayı gereği gibi yerine getirememesi durumunda kullanılan bir kavramdır.

Engelli bireyler, günlük rutinlerini, yapmaları beklenen ve gerçekleştirmesi gereken aktivitelerini gerçekleştirme konusunda, yoksunlukları olan bireylerdir. Bu yoksunluk ve yetersizliklerinden dolayı engelli bireyler yakın çevresindekilerin desteği ile hayatlarına devam ettirmektedirler.

Bu alandaki literatür incelendiğinde engellilik ile ilgili birçok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Tüm bu tanımlarda ortak olan faktör, engelli bireylerin günlük yaşam koşullarına uymayan ve çevresindekilerin desteği ile yaşamlarına devam eden bireyler olmalarıdır. Engellilik ile ilgili yapılmış olan farklı tanımlara geçmeden önce, sağlık ve sağlıklı insan kavramlarının çağrıştırdığı anlamlara değinilmek istenmektedir. Bu doğrultuda 'Dünya Sağlık Örgütü' (DSÖ) tarafından yapılan tanıma bakıldığında sağlık, "sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali" olarak ifade edilmektedir. Bu tanımın gücü, 'sağlığın fiziksel yönüne olduğu kadar psikolojik ve sosyal boyutlarına da ilgi göstermesinde yatmaktadır' (Robinson, Elkan 1996, akt., Somunoglu, 1999: 53).

Engellilik hakkında yapılmış farklı tanımlara bakılacak olursa; Dünya sağlık örgütü tarafından yapılan tanımda engellilik, 'özürlülük' başlığı altında şu şekilde tanımlanmıştır: "Özürlülük (Disability), sağlık alanında 'sakatlık' bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder" https://engelliler.gen.tr/f53/dunya-saglik-orgutunce-yapilan-engelli-tanimi-1898/ (Erişim Tarihi: 16.12.2018).

Dünya sağlık örgütü açıklamasında engelli birey, herhangi bir yetersizlikten dolayı, sağlıklı bir insana kıyasla bir işi yapabilme becerisinin olmaması veya azalması durumu olarak tanımlanmıştır.

Engellilik ile ilgili diğer tanımlara bakıldığında, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi ve Devlet İstatistikleri Enstitüsünün birlikte yapmış olduğu Türkiye Özürlüler Araştırmasında 2002 kayıtlarına göre; 'engelli', özürlü başlığı altında şu şekilde tanımlanmıştır: "Özürlü, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu, bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal yetilerini çeşitli derecede kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişilerdir" https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf (Erişim Tarihi: 17.12.2018).

Türkiye Özürlüler Araştırmasında 'engelli birey, herhangi bir nedenden dolayı normal hayatın şartlarına uyamayan kişi' olarak tanımlanmıştır. Engellilik ile ilgili diğer bir tanıma bakıldığında, Ersoy ve Avcı (Ersoy ve Avcı, 2000: 11, akt., Musayev, 2016: 18-19) "Özel gereksinimi olan çocuklar ve eğitimleri özel eğitim" başlıklı yazılarında engelliliği şöyle tanımlar: "Bireyin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak yerine getirmesi gereken rollerini, vücudunda var olan veya sonradan ortaya çıkan yetersizlik yüzünden gereği gibi yerine getirememesi durumunda kalmasına engel denir".

Tanımdan anlaşılacağı üzere engellilik birçok faktöre bağlı olarak yerine getirmesi gereken koşulların herhangi bir sebepten dolayı gereği gibi yerine getirememesi durumudur. 01.07.2005 tarihinde kabul edilen 5378 Kanun Numaralı "Engelliler Hakkında Kanun"da engelli şu şekilde tanımlanmıştır:

Engelli, “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireydir” www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (Erişim Tarihi: 17.12.2018).

Bir başka tanıma göre de engelli, “yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan (kişi) olarak da tanımlanabilir. Engelli olma hali, doğum ile birlikte ortaya çıkabileceği gibi sonradan geçirilen hastalıklar veya kazalar sonucu da meydana gelebilir” (Küçükali, 2014: 67).

Engelli bireylerin toplum nezdinde normal ve sağlıklı bireyler olmamaları haricinde ‘ne ifade ettiği ve toplumun engelli bireylere bakış açısının nasıl şekillendiğini’ Burcu (2002: 85-86), engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı başlığı altında şöyle anlatmıştır:

“Doğuştan ya da sonradan kazanılmış, engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı, bireyin engellilik durumuna yönelik tepkilerinde ve toplumun engelli bireye bakış açısında şekillenir ki bu kültürel anlam toplumdan topluma değişiklik gösterir”

Burcu, engelliliğin sosyal ve kültürel anlamını toplumun engelli bireylere bakış açısında ve onların engellilik durumuna yönelik tepkilerinde şekillendiğini ifade etmiştir. Taylor ise engelliliğin anlamını şu şekilde ifade etmiştir:

Engelliliğin anlamı diğer insanların verdikleri tepkilerle ilgilidir (Taylor, 1999, akt., Öztabak, 2017: 358). Taylor, engelliliğin anlamını, engelli olmayan bireylerin göstermiş olduğu tepkilerle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Goffman ise engelliliğe yüklenen anlamı ve etiketleme durumunu şöyle belirtmektedir:

“Bireyin fiziksel özelliği, onun içinde yaşadığı toplumun bir parçası olmasının engelleyicisi değildir, ancak engelliliğe yüklenen anlam ve etiketleme bu durumu yaratandır” (Goffman, 1968, akt., Öztabak, 2017: 358).

Goffman, burada engelli bireylerin engellilik durumunun toplumun bir parçası olmasının engelleyicisi olmadığını asıl engelleyici olanın engelliliğe yüklenen anlam ve etiketleme durumu olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi; Burcu, Taylor ve Goffman'ın ifadelerinde ortak olan şey, engelli bireylerin tarih boyunca olumsuz yönde etiketlendikleri olgusudur. Engelliliğin, toplumun engelli bireylere bakış açısında ve onların engellilik durumuna yönelik tepkilerinde şekillendiğini, aynı zamanda bu durum neticesinde de engelli bireylerin toplumsal bakış açısından ikinci sınıf olarak görüldükleridir. Bir diğer ifadeyle engelli olmak, bedensel veya zihinsel yapının, sağlıklı kabul edilen yapının dışında olması şeklinde ifade edilse de engelli bireyler aynı zamanda toplumsal hayata katılımda da hayatını özgür bir şekilde devam ettirmesini engelleyecek birçok zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bütün bu yukarıdaki tanımlamaların bir sonucu ve ortak özellikleri açısından bir tanımlama girişiminde bulunursak engelli birey, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeylerde kayıp yaşamaları sebebiyle toplumsal hayata diğer bireylerle beraber eşit şartlarda katılamayan ve kısıtlanan birey olarak tanımlanabilir.

1.1.1. İslam'da: Engellilik Olgusu

Yapılan birçok araştırmanın sonuçları, gerek din ve sağlık, gerekse maneviyat ve mutluluk gibi kavramlar arasında gerçekleşen pozitif bir ilişkinin olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. İnanç ve maneviyat açısından doyum yaşayan bireyler, yakalanmış oldukları hastalıklar ve bu hastalıkların ortaya çıkarmış olduğu sorunlar ile baş etmede ve tedavi süreçlerinde genel bağlamda negatif düşünce içerisinde olmazlar. Bu tür bireyler hayata yönelik pozitif bir bakış açısı geliştirirler ve çevresindeki insanlara da bu bakış açısını aşılarlar (Şimşek, 2016: 110).

> *"Dr. Jeff Levin, "Allah, İnanç ve Sağlık" (God, Faith and Health) isimli kitabında inanç ve sağlık üzerine yapılmış 200'den fazla çalışmayı incelemiş ve şu tespitlere ulaşmıştır:*
>
> *a) Genellikle dindar insanların hayat tarzları daha sağlıklıdır.*

b) Camiye, kiliseye veya havraya devam eden kişiler, toplum içinde daha sosyaldirler. Başka insanlarla birlikte olmak, kişiye manevî güç kazandırır. Toplumla beraber sosyal dayanışma içinde yaşamak, sağlık için her zaman iyidir.

c) İbadetler ve toplu dualar, pozitif hisleri ve düşünceyi aktif hâle getirmektedir. Pozitif hisler ise, müspet psikolojik değişikliklere ve olumlu sıhhî gelişmelere yardımcı olmaktadır.

d) İyimserlik ve ümit, hastalıklar üzerinde iyileştirici tesirler yapmaktadır" (Şimşek, 2016: 111).

Engelli birey ve ailelerin içerisinde bulunmuş oldukları engel durumunu kabul etmelerinde ve bu durum doğrultusunda oluşabilecek birtakım sorunları aşmalarında ve bunların yanı sıra bireylerin olumlu benlik kavramı oluşturmalarında, 'din bilgisi ve inanç' olgularının olumlu bir etki oluşturabilecek kaynaklardan biri olduğu bilinmektedir. "Çünkü din, bireyin kendini ve dış dünyasını tanıma, anlama ve buna bağlı olarak da bir yaşam felsefesi oluşturması açısından, ona birtakım bilgiler sunar" (Mardin, 1982: 24).

"Din, engelli bireyin karşılaştığı sıkıntıları aşmada moral desteği sağlar, kendisine yardımcı olacak ve sığınabileceği duygusunu kazandırarak, yaşama sevincini artırır. Neden ben böyleyim neden bu durum başımıza geldi gibi sorulara cevap bulmada, insanın varoluşuna ışık tutacak ve yaşadıklarını kavramasına katkı sağlayacak önemli bir ipucunu Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 155. ayette (Ayette sabredenlere müjdele denilerek, yaşanılan olay sonucu karşılaşılan zorluklara dayanmak, özellikle de ilk zamanlarda isyan etmeden yaşanılan duruma dayanma, zorlukları aşma için çabalama, Allah'a yönelme, insanın sınavı kazanmasında önemli bir adım olacağına işaret edilmektedir" (Yazır, 2009, akt., Şimşek, 2016: 112).

"Hz. Peygamber engellileri diğer insanlardan ayırt etmediği gibi onlarla insanî ilişkiler çerçevesinde ilişkilerini olumlu bir şekilde yürütmüştür. Onları toplumdan dışlamamış, değişik görevler vererek topluma kazandırmıştır. Hz. Peygamber, engellileri var olan imkan ve haklardan yararlandırmış, onlara insanca muâmele edilmesi gerektiğini bildirmiş, kendi durumlarına sabrettikleri takdirde âhirette ecir alacaklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla toplumumuzda yaşayan engellilerin, başta eğitim olmak üzere hiçbir hak ve imkandan mahrum edilmemesi dini bir vecibedir" (Sancaklı, 2006: 37).

İslam'da engelli haklarının anlaşılmasında "görme engelli olan Ümmi Mektum önemli bir örnektir. Hz. Muhammed'in onu kendisinin yerine vekil bırakması, imamlık ve müezzinlik yapması, savaşa katılması, namazlara katılması" gibi durumlar engellilerin İslam toplumunda sosyal hayattaki konumları hakkında fikir vermektedir (Aydınlı, 1999, akt., Bozacı, 2016: 734).

Batı toplumlarının engelliliğe bakış açısından çok daha farklı olarak İslam toplumlarında engelli bireylere tarihin her döneminde bir insan değeriyle bakılmış, diğer bireylerden farklı olarak görülmemiş ve onlara olumsuz tutum ve davranışlarda bulunulmamıştır.

Kısaca ifade edilmek gerekirse; İslam dinine göre insan şerefli ve değerli bir varlık olarak görülmekte ve bu değer özelliklerini maddi ve fiziki yapısından değil, manevi ve ruhi yapısından almaktadır. Bireylerin hasta veya sakat olma durumları tarihin her dönemindeki İslâm toplumlarında şefkat ve merhametle karşılanması gereken bir durum olarak görülmekte ve bu durum içerisindeki bireylere olumlu bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Hiçbir şekilde batı toplumlarında olduğu gibi dışlanmamakta ve kendilerine gereken yardım gösterilmektedir. Çünkü inanç bakımından sağlam olan birey, yaşamakta olduğu dünyanın aslında bir imtihan yeri olduğunu ve her an her bir bireyin başına olumsuz yönde seyreden bir şeyler gelebileceğinin bilincindedir.

1.1.2. Sosyal Politika Bağlamında: Osmanlı'da Engellilik

Sosyal politika, "toplumu oluşturan tüm sosyal kesimlerin mutluluğu ve refahına yönelik devletin aldığı kararlar ve uygulamalar bütünüdür" (Orhan ve Aköğretmen, 2019: 767). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özellikle son yıllarda engelli bireyler ve ailelerinin hem kendileri hem de içerisinde bulunmuş oldukları durumlardan kaynaklı sorunları sosyal politikanın en önemli konularından biri haline gelmektedir.

Engelli bireyler ve bu bireylerin istihdamına yönelik olarak geliştirilen sosyal politikaların, Türkiye'de cumhuriyet öncesi dönemde düzenli olarak üretilemediği görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak da gerek Osmanlı döneminin aile yapısı,

benimsediği kültürü ve dini anlayışı gerekse yine dönemin üretim sisteminin etkisinden kaynaklanmaktadır. Yani engelli bireylerin sahip olmuş oldukları özellikleri, istihdamlarına yönelik olarak geliştirilen sosyal politikaların üretilememe durumlarını etkileyen önemli öncelik olarak görülmemektedir. Tarım toplumu olan Osmanlıda geleneksel aile anlayışı içerisinde engelliler çok göze batmamıştır. Dolayısıyla da onların istihdamına ilişkin sosyal politikalar üretilmemiştir (Orhan ve Aköğretmen, 2019: 767). "Cumhuriyet sonrası dönemde 1980'lere kadar engellilerin istihdamı noktasında sosyal politikalar pek üretilememiştir. 1980 sonrası yeni liberal ekonomik anlayışla birlikte engellilerin istihdam sorunlarına yönelik dünya uygulamaları baz alınarak bir takım politikaların üretilmeye başlamıştır" (Orhan ve Aköğretmen, 2019: 767).

Osmanlı'da engellilerin/sakatların sosyal hayat içindeki yerleri ve bu alana yönelik yapılması gereken yasal düzenlemelerin özellikleri gerek içerik gerekse kapsam olarak diğer devletlere kıyasla çok farklı bir gelişme göstermekte ve bu durumunda kapitalist gelişmenin, özellikle Cumhuriyet Öncesi dönemde batı kapitalizmini bağımlılık koşulları altında geciktirterek izlediğinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla sakatlar ve engellilerle ilgili çok sonradan ortaya çıkmış kurum ve kuruluşların bulunması, aslında bu konu doğrultusunda Türkiye tarihinin bir bakıma en öne çıkan özgünlüklerinden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda 15. ve 16. yüzyıllarda sakatlar ve engellilerle ilgili Batı Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan kurum, kural ve geleneklerin toplumsal ve hukuksal yaşamda görülmeye başlanması, kapitalizme eklemlenmenin karmaşası içinde Osmanlı'da ancak, 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşmektedir (Demircioğlu, 2010: 140).

Zaten Osmanlı İmparatorluğu döneminde "bireylerin sosyal ve mesleki risklere karşı geleceklerini güvenceye almalarında devlet doğrudan etkin bir rol almamıştır. Bir başka ifadeyle, devlet sosyal alana müdahale ederek refah sağlama sorumluluğunu" üstlenmemiştir (Gül, 2006: 261, akt., Orhan ve Aköğretmen, 2019: 767).

> *"Ayrıca Hükümdarların, hanedan üyelerinin, yöneticilerin, varlıklı ailelerin girişim ve bağışları ile kurulan vakıfların, özellikle salt sosyal yardım amacı olan avarız vakıflarının, korunma zorunluluğu içinde olan*

> *yoksullar, dullar, sakatlar, yetimler, öksüzler, hastalar ve kimsesiz yaşlılar yönünden önemli bir boşluğu doldurduğu bilinmektedir"*
> (Altan, 2007: 65, akt., Orhan ve Aköğretmen, 2019: 768).

Örneğin "Osmanlı Devleti'nde uzun dönem engellilerin toplumsal dayanışma anlamında yaşlılar evinde koruma altına alındığı ya da bazılarının yetenekleri ölçüsünde uygun işlerde çalıştırıldıkları" dikkati çekmektedir (Şen, 2017: 233).

Dolayısıyla sosyal güvenlik anlayışı Osmanlı imparatorluğu döneminde mevzuat olarak geleneksel dayanışma ve yardımlaşma ilişkileri bağlamında gelişme göstermiş ve bu durumunda özellikle vakıfların yapılanması yolu ile gerçekleştiği görülmektedir (Gül, 2006: 264).

> *"Sonuç olarak Batı'da hızla gelişen Sanayi Devrimi ve çalışanlar üzerindeki etkileri devletin bazı sorumlulukları mecburen üstlenmesi gibi sonuçlar doğururken Osmanlı bu hareketin meydana getirdiği ekonomik ve sosyal değişimden nasibini alamamış ve çalışma hayatındaki diğer dezavantajlı gruplar gibi engellileri de sosyo-ekonomik anlamda korumaya ilişkin yasal düzenlemelere pek ihtiyaç hissedilmemiştir"*
> (Orhan ve Aköğretmen, 2019: 769).

1.1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Engellilik Olgusu

Engellilik olgusu tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, ilk olarak engellilik kavramının taşıdığı özelliklere uygun örneklerin ve buna dair bulguların Kuzey Doğu Irak'ta yapılan kazılar sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda yaklaşık M.Ö. 45 bin yıllarında yaşadığı düşünülen 35-40 yaşları civarında bir kimsenin kalıntılarından yola çıkılarak ağır engelli olduğu tespit edilmiş olup bu bireyde, örneğin; sol gözünün görmediği, sağ kolunun ve elinin felçli ve yürüme zorluğu çektiği saptanmıştır. Tüm bu engellere rağmen engellilik sınıfı içerisinde yer alan bireylerin bir şekilde rehabilite edildiği ve 40 yaşlarına kadar yaşayabildiği tarihi bulgularla doğrulanmaktadır https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

Engelliliğin dünya tarihindeki görünüm ve formlarının ne olduğunu öğrenmek için öncelikle dünya tarihinin başlangıcına gidilmesinin gerekmekte olduğu açıktır. Bu

başlangıcın milattan yaklaşık 3 bin yıl önce kabul ediliyor olduğu bilinmektedir. Engelliğin ve engellilik özelliğine sahip bireylerin o zamanlarda toplumun diğer üyeleri tarafından nasıl karşılandığı ve toplumun bakış açısının ne yönde olduğu ile ilgili bilgilere Eski Mezopotamya'dan elde edilen bilgiler doğrultusunda ulaşılmıştır

Bu ulaşılan bilgiler ışığında engelliler, özellikle aralarında hafif engelliler, sağırlar ve körlerin devlet kurumlarında ve tapınaklarda çalıştırılmış oldukları görülmektedir. Bunda temel amacın toplumla kaynaşmalarını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Hatta engellilik kategorisi içerisinde yer alan bazı engelli bireyler yüksek idari görevlerde bulunmuş. Bu tarihlerde engelliler, diğer toplum üyeleri arasında cezalı olarak görülmemiş ama inançlarına göre Tanrı'nın kötü bir gününe denk geldikleri için böyle yaratıldığına inanılmıştır
https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

Geçmişten başlayıp günümüze kadar devam eden toplumsal süreçte, engelli bireyler, birçok toplum tarafından utanılacak biri olarak görülmüş ve sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Hatta bazı toplumlarda engelli bireylerin engelli niteliklerinden dolayı yaşamlarına son verilmeye çalışılmıştır. Günümüzde dahi engelli bireylerin engel durumları düşünülerek yapılan birçok yenilik ve tanınan birçok hak olmasına rağmen, engelli bireylere karşı var olagelmiş sosyal dışlanmanın tam olarak ortadan kalktığı söylenemez. Bu çalışmanın bulgular bölümünde engelli bireylerin ne tür dışlanma sorunlarıyla karşılaştıkları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Engelli bireyler tarihsel süreçte çeşitli yaklaşımlarla karşılaşmaktadırlar. Burada özellikle 17. Yüzyılla birlikte ortaya çıkan aydınlanma düşüncesine kadar engellilere yönelik iki yaklaşım dikkatimizi çekmektedir. Bu iki yaklaşımı Canbulut ve Atik şu şekilde ifade etmektedirler:

> *"Aydınlanma Çağı'na kadar olan süreçte, engellilere karşı iki yaklaşım dikkatimizi çekmektedir. Olumsuz bakış açısıyla engelli bireyler, cadı, tanrıların cezası veya günahların işareti olarak değerlendirilse de, olumlu yaklaşım bunun tam tersi, engelliliğin doğal bir durum olduğunu vurgulayarak bu bireyleri desteklemiştir"* (Canbulut ve Atik, 2015: 152).

Canbulut ve Atik'in belirttiği gibi aydınlanma çağına kadar olan süreçte, engellilik olumlu ve olumsuz iki yaklaşım doğrultusunda değerlendirilmiştir. Örnek olarak, olumsuz bakış açısıyla 'cadı, tanrıların cezası'; olumlu bakış açısıyla da 'doğal bir durum' şeklinde ifade edilmiştir.

Tarih boyunca engelli bireylerin dışlanma, ötekileştirme, etiketlenme gibi birtakım olumsuz tavırlar ve bakış açılarıyla karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Barton, tarih boyunca engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı bu olumsuz tavırları 'Engellilerin Etiketlenmeleri' başlığı altında şu şekilde ifade etmiştir:

Barton, yaptığı araştırmaların sonuçlarına dayalı olarak, engelli bireylerin, tarih boyunca birçok kültürde karşılaştıkları etiketlenme süreçlerini, olumsuz yönleriyle yaşadıklarını ve bu yaşamış oldukları etiketlenmelerin de boyutlarını 'tehdit edici', 'yük' ve 'aciz' şeklinde etiketlenme türleri olarak ortaya çıktıklarını belirtmektedir.

> *"Barton'a göre bu etiketlemeler birçok kültürde engelli bireylere yönelik "korumacı-acımacı" düşünceleri ve bu düşünceleri yansıtan tanımlamaları ön plana çıkarmıştır. Bu tür tanımlamaların, engelli bireylerin toplumda birlikte yaşadıkları diğerlerine (engelli olmayanlara) göre daha olumsuz şartlarla iç içe olmalarından dolayı ortaya çıktığı kabul edilmektedir"* (Barton, 1998, akt., Burcu, 2006: 69).

1.1.3.1. Eski Mısırdaki Engellilik Olgusu

Engelliliğin ve bu engellilik durumu içerisinde bulunan bireylerin M.Ö. 11 ve 12'nci yüzyıllarda eski Mısır'da, olumsuz birtakım tavırlarla karşılandığı ve onlara yönelik bakış açısının negatif yönde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; o dönemlerde okullarda verilen ders kitaplarında şöyle bir bölüme rastlanmıştır: 'Bir körle gülüp alay etme! Bir cüceyi aşağılama! Ağır felçli bir insanın durumunu daha da zorlaştırma! Tanrı'nın yarattığı zeka engelli bir insanla alay etme!' gibi olumsuz davranış kalıpları ve düşünceler yer almaktadır

Yine elde edilen bilgilerden engelli bireylerin, özel ve önemli günlerde de görev aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin; eski Mısır'da görme engellilerin bayramlarda ve kültürel toplantılarda şarkıcı ve müzisyen olarak görev aldığı anlaşılıyor

1.1.3.2. Eski Yunanistan'da Engellilik Olgusu

Yunan mitolojisi tanrılarından olan ateş ve dövme tanrısı olarak bilinen Hephaistos'un doğuştan felçli olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Hatta annesi Heranın, onu diğer tanrılardan gizlemek için Olympos'tan aşağı ittiği de edinilen bilgiler arasındadır. Hephaistos dövme sanatına ilgi duymasından kaynaklı bu sanatı öğrenmesi ve böylece içinde bulunduğu topluma bir yönden hizmet ediyor olması engelliliğin Yunanistan'ın antik çağlarında olumlu karşılandığının bir göstergesidir. Hatta 6'ncı yüzyılda Atina'da bir savaşta ciddi yaralanmalar sonucunda engelli olmuş ve hayatını engelli olarak sürdürmek zorunda kalan bireylere maaş bağlandığı, daha sonra bu kuralın tüm engelli bireylere uygulandığı bilgisine ulaşılmaktadır https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

1.1.3.3. Roma İmparatorluğunda Engellilik Olgusu

Engellilik olgusunun Roma İmparatorluğunda nasıl karşılandığını anlayabilmek için öncelikle bu imparatorluğun başlangıcında engellilere yönelik uygulanan yönetmeliklerin neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir

Başlangıçta engelli bireylere yönelik olumlu yönde atılan herhangi bir adımın olmadığı görülmektedir. Antik Roma'da yeni doğan bir bebeğin veya çocukluğunun ilk yaşlarında engelli olduğu anlaşılan bir çocuğun, babası tarafından öldürülmesine izin verildiği, daha sonrasında ise bu yasanın Milattan Sonra 4'üncü yüzyılda tamamen yürürlükten kaldırıldığı kaynaklardan anlaşılmaktadır

Bu duruma ilaveten engelli özelliğe sahip bazı kölelerin de, eğlenme amacıyla Kraliyet Sarayında ve evlerde beslendikleri de elde edilen bilgiler arasındadır. Milattan Sonra 330 yılında İstanbul'da bedensel engelliler için bir Yaşama Evi yapıldığı da kaynaklar tarafından belgelenmektedir

1.1.3.4. Orta Çağlarda Engellilik Olgusu

Diğer dönemlerde olduğu gibi Orta Çağda da engelliler büyük zorluklar içerisinde hayatlarını sürdürmek zorunda kalmış oldukları bilinmektedir. Engelli bireylerin engel durumları kendilerine büyük bir yük oluştururken bir de üstüne yaşamış oldukları toplumun dayatmaları, onları iyice olumsuz bir durum içerisine sokmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kimi engelli bireylerin de engellerinden dolayı topluma çok yanlış bir şekilde tanıtılmış olduğu yine edinilen bilgiler arasındadır. Örneğin; 'bunların içinde şeytan gizleniyor, bu şeytanın yok edilmesi içinde engelli olarak dünyaya gelen bebeklerin hayatına son verilmelidir' gibi çok çok zor zamanlar yaşadıkları kaynaklar tarafından bilinmektedir

Aynı zamanda bu insanların engelli oldukları anlaşıldığında, 'onların karakter sorunlarının olduğu topluma algılatılmaya çalışılmış ve toplumdan bir şekilde izole edilmelerinin de' sağlanmış olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin engel türleri arasında zeka engelli kategorisinde yer alan engelli bireyler için ise "deli", "geri zekalı" olarak adlandırılmalarda bulunulmuş olup bu tür engelli bireylerin bazılarından da özel durumlarından dolayı korkulmuş ve az da olsa kutsal varlıklar olarak kabul edildikleri edinilen bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

1.1.3.5. Yeni Çağlarda Engellilik Olgusu

Engelliler için Yeni Çağ dönemlerini ve özellikle de kendini yavaş yavaş göstermeye başlayan Hitler dönemini, engellilerin yaşamış oldukları zorlukların belki de zirve yaptığı bir dönem olarak adlandırmanın, yapılan araştırma doğrultusunda daha uygun olacağı düşünülmektedir

Bu dönemde Almanya'da, engelli kimselerin toplumda ötekileştirilmek, dışlanmaktan ziyade hayatlarına son verilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmış olduğu görülmektedir. Hatta soylarını kesmek için bir yasanın çıkartılmış olduğu, 14 Temmuz 1933 tarihli bu yasada da hem bedensel hem de zihinsel grupta yer alan engelli bireylerin taşımakta olduğu özelliklerini, yeni doğacak çocuklara da

aktarmalarının engellenmesi ve soylarını devam ettirmemeleri için çocuk sahibi olmalarının bu şekilde yasaklandığı elde edilen bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır

Bu yasayla birlikte belli başlı bazı hastalıkların ve bağımlılıkların, örneğin; genetik görme engelliler, alkolikler, şizofren teşhisi konanlar, sağırlar, epilepsi, manikdepresif hastalıklar ve doğuştan engelliler gibi hastaların kontrol altına alındığı görülmektedir. Bu yasa gereğince bazı meslek gruplarının, bunlar; 'hemşireler, doktorlar, masörler, diş hekimleri, ebeler' gibi meslek sahipleri olmak üzere, kendilerinin kontrol ettiği ve tespitte bulunduğu vakaları devlete bildirme zorunluluğu getirilmiş olduğu yararlanılan kaynaklarla doğrulanmaktadır

Yine aynı dönemde yaşamış olan bir doktor, şahit olmuş olduğu olayları şöyle anlatmaktadır:

> *"1933 Hitler dönemi çok ciddi kararların alındığı ve sıkı yönetimlerin uygulandığı bir dönemdi. Özellikle engel nitelikleri olan bireylere karşı olunmadık cezaların verilmesi insanları şoke eden bir durumdu. Yaklaşık 700 ile 800 bin arası topluma faydasının dokunulmayacağı düşünülen engelli bireyin hayatlarına son verilmesine karar verilmişti. Hitler hükümeti 1933 tarihinden itibaren birçok yerde olduğu gibi psikiyatri kliniklerinde de düzenlemelere girmiş ve ücretleri azaltarak, insanları kendileri ve yaşayacakları kaderleri ile baş başa bırakmaya başlamıştı. Daha sonraki süreçte de engellilerin büyük bir çoğunluğu gaz odalarında sistematik bir şekilde ölümleri gerçekleştirilerek hayatlarına son verilmiş, bir kısmında ise engelliliğin durdurulması ve yayılmasının önlenmesi için kısırlaştırılma yoluna gidilmişti. Ölümleri gaz odalarında gerçekleştirilen engellilerin cesetleri yakılarak, külleri de ailelerine gönderildi. Hitlerin yönetimine karşı, 1940 yılında Almanya'da başlayan ve 1941 yılına kadar süren kiliselerin protestoları neticesinde Hitler, 24 Ağustos 1941 yılında engellilere yönelik yapılan toplu katliamlarını yavaşlatmak durumunda kaldı"*
> https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Engellilerin Eğitim Faaliyetleri

1.2.1. Görme Engelli Bireylere Yönelik Eğitim

Görme engelli bireylerin eğitim alması fikrinin ilk olarak 16'ncı yüzyılda ortaya atılmış olduğu ve bu durumun gerçekleştirilmesine yönelik ilk adımın ise, Fransız Profesör Valantin Hauy tarafından gelmiş olduğu edinilen bilgiler arasındadır. Valantin Hauy'nın 1784 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te görme engelli bireylerin eğitim alması için bir okul kurmuş olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bunu takiben daha sonraki yıllarda görme engelli bireylere yönelik eğitim faaliyetlerinin daha da hızlandırılmış olduğu ve okulların Almanya Berlin'de 1806'da, Bavyera'da 1826'da açılmaya devam etmekte olduğu yine elde edilen bilgiler arasındadır. Almanya Münih'te 1837'de görme engelliler için kurulan bir diğer okulda da, onların ihtiyaçlarına yönelik hizmetler ve mesleki eğitim almaları için birçok bölümün eklenmiş olduğu bilgisine ulaşılmaktadır

Ancak daha sonraki süreç diliminde Birinci Dünya Savaşına katılmak üzere öğretmenlerin birçoğunun savaşa gitmek zorunda kalmış oldukları ve bundan dolayı da eğitim-öğretime bir süre ara verilme mecburiyetinin doğduğu kaynaklar doğrultusunda anlaşılmaktadır

Yine Almanya'da Hitler dönemine denk gelen 1933- 1945 yılları arası engelli bireyler ötenazi yasasından çok fazla etkilenmemiş oldukları, ancak topluma çok yararının olmadığı düşünülen görme engellilere yapılan yardım ve desteklerin o dönemde kesilmiş olduğu bilgisi de ulaşılan bilgilerden bir diğeridir

1.2.2. İşitme Engelli Bireylere Yönelik Eğitim

Diğer bir engel türü olan işitme engellilerin ilk eğitim faaliyetleri ise İspanya'da 1550 yılına doğru başlamış olduğu, bunu izleyen süreçlerin 1770 yılında Paris'te işitme engelli bireylerin eğitim ve öğretime başlaması için kurulan okulun faaliyete geçmesi ile o dönem dahilinde devam etmekte olduğu kaynaklar vasıtasıyla belgelenmektedir. Almanya'da ise 1769 yılında başlayan okul çalışmaları, süratle

Viyana, Karlsruhe, Berlin ve Freising'e yayılmış olduğu da elde edilen bilgiler arasındadır https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

1.2.3. Bedensel Engelli Bireylere Yönelik Eğitim

Bedensel engelli bireylere yönelik eğitim ve hizmetlerin 16'ncı yüzyılda başladığı ve ilk olarak tıbbi imkanlarında kullanılmasıyla, ortopedi bakımdan tedavi edilmelerinin sağlanmış olduğu görülmektedir. Daha sonrasın da ise onların gerek eğitim gerekse tedavileri ölçü alınarak kurulan birçok klinik ve rehabilitasyon merkezlerinin, İsviçre ve Almanya gibi ülkelerde faaliyete geçmeye başladığı bilgisine de kaynaklardan ulaşılmaktadır

1.2.4. Zihinsel Engelli Bireylere Yönelik Eğitim

Tarihsel süreç içerisinde zihinsel engelli bireylerle diyalog kurulması ve onlarla anlaşma yolunun çok zor olduğunun düşünülmesi, onların toplumsal hayata katılmalarını engelleyen çabalarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Zihinsel engelli bireylerin eğitim alabilmeleri için kurulan rehabilitasyon merkezlerinin modern anlamda eğitim faaliyetlerine başlaması ilk olarak 1820'de Almanya'da görülmektedir. İleri süreçte zihinsel engelli bireylerin toplumla daha hızlı kaynaşmaları ve eğitimlerinde çok daha iyi bir seviyeye gelebilmeleri için gruplara ayrıldığı ve çok yoğun bir çalışma içerisine girildiği de kaynaklar doğrultusunda anlaşılmaktadır https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

Geçmişten başlayıp günümüze kadar geçen süre içerisinde engellilik olgusuna bakıldığında, tarihi gelişimi özetle sunulmaya çalışılan engelli bireylerin hayatları, tahmin edildiğinden çok daha zor geçtiği görülmektedir. Ancak, literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda, yaşadıkları zorlukların ve karşılaşmış oldukları engellerin, kendi özel durumlarından çok çevrelerinden kaynakladığı anlaşılmaktadır. Yaşamlarındaki güçlükler, toplumların onları algılama ve onlara bakış açısından kaynaklanmaktadır.

Ne yazık ki Türkiye'de de engelliler, içerisinde bulunmuş oldukları durumları, yaşamış oldukları sıkıntıları tam olarak anlaşılamadığı ve engelli bireylere yönelik eğitim sistemindeki birtakım yetersizliklerden dolayı yani dış etkenlerden kaynaklı hâlâ olumsuz durum içerisinde yer almaktadırlar. Engelli insanların konumları orta çağa oranla 21'nci yüzyılda daha iyi bir yerde olsa da, yine de birçok yönden sıkıntı içerisinde oldukları kuşku götürmez bir gerçektir.

1.3. Türkiye'de Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Sistemi

1.3.1. Örgün Eğitim

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre; "özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımları" aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.1: Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrencilerin yıllara göre dağılımı

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			
			Özel Eğitim Okullarında	***Özel Eğitim Sınıflarında***	***Kaynaştırma Eğitiminde***	***Toplam***
2017-2018	1.395	12.846	50.025	45.815	257.770	353.610
2016-2017	1.362	12.009	48.212	42.900	242.486	333.598
2015-2016	1.268	11.595	49.206	36.742	202.541	288.489
2014-2015	1.254	10.596	43.796	32.265	183.221	259.282
2013-2014	1.248	9.733	40.505	29.094	173.117	242.716
2012-2013	1.261	10.344	33.877	25.477	161.295	220.649
2011-2012	814	7.607	42.896	20.968	148.753	212.617
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	93.000	151.765
2009-2010	700	6.005	36.599	15.712	15.712	128.515

Kaynak: http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64 (Erişim Tarihi: 19.12.2019).

Her bir öğretim yılı bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde "öğrenim gören öğrenci sayılarının en çok artış gösterdiği yıl 2011-2012 yılı olup bu artış yaklaşık %

40,1’dir. En az artış gösteren öğretim yılı ise en çok artış gösteren öğretim yılını izleyen 2012-2013 yılı olup artış yaklaşık % 3,8’dir” https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2019).

> *“Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrenciler içerisinde özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olanlar karşılaştırıldıklarında toplamda öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kaynaştırma eğitiminde öğrenim görmektedirler. 2017-2018 öğretim yılı dikkate alındığında toplam öğrenim gören öğrencilerin % 72,9’u kaynaştırma eğitiminde, %13’ü özel eğitim sınıflarında ve %14,1’i ise özel eğitim okullarında bulunmaktadırlar”* http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64 (Erişim Tarihi: 19.12.2019).

1.3.2. Taşımalı Eğitim

Taşımalı eğitim projesi; “Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM) ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) işbirliği ile yürütülmektedir. Proje kapsamında okullara taşınan öğrencilerin sayısı” aşağıdaki tabloda yer almaktadır https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2019).

Tablo 1.2: Öğrenci taşıma uygulamasından yararlanan engelli öğrenci/kursiyerlerin ve aktarılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Gerçekleşen Ödenek (Milyon TL)
2017-2018*	95.886	408,9
2016-2017	86.836	306,7
2015-2016	81.121	240,6
2014-2015	69.954	179,6
2013-2014	60.901	135,2
2012-2013	47.737	96,1
2011–2012	41.088	70,0
2010–2011	36.245	56,3
2009–2010	31.982	43,6
2008–2009	27.145	34,8
2007–2008	24.314	27,4
2006–2007	21.813	18,9
2005–2006	16.171	9,7
2004–2005	6.901	1,9

* 2017 Eylül- 2018 Ağustos arası gönderilen ödenektir.

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı (2018).

Taşımalı Eğitim projesinin hayata geçtiği "2004-2005 öğretim yılından 2017-2018 öğretim yılına kadar 'Öğrenci Taşıma Uygulaması'ndan yararlanan öğrenci sayıları ve gerçekleşen ödenekler tablo 1.2'de yer almakta olup, tablo incelendiğinde projenin başladığı öğretim yılından günümüze kadar öğrenci taşıma uygulamasından yararlanan öğrenci sayılarında belirli bir artış olduğu gözlenmektedir. Projenin hayata geçtiği ilk öğretim yılında taşıma uygulamasından yararlanan öğrenci sayısı 6.901 iken bu sayı yaklaşık 13,9 kat artarak 2017- 2018 öğretim yılında 95.886" olmuştur.

Her bir öğretim yılı bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde "öğrenci taşıma uygulamasından yararlanan öğrenci sayılarının en çok artış gösterdiği yıl projenin hayata geçirildiği öğretim yılından bir sonraki yıl olan 2005-2006 yılı olup bu artış yaklaşık % 134,3'tür. En az artış gösteren öğretim yılı ise 2016-2017 yılı olup" artış yaklaşık % 7'dir.

652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 43 üncü maddesine göre;

> *"Engelliler için sağlık kurulu raporu düzenlemeye yetkili sağlık kurum veya kuruluşlarınca verilen sağlık kurulu raporuyla asgarî % 20 oranında engelli olduğu tespit edilen ve özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından da eğitsel değerlendirme ve tanılamaları yapılarak 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında açılan özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitimini almaları uygun görülen görme, işitme, dil-konuşma, spastik, zihinsel, ortopedik veya ruhsal engelli bireylerin eğitim giderlerinin her yıl Maliye Bakanlığınca belirlenen tutarı, Bakanlık bütçesine bu amaçla konulan ödenekten karşılanır. Bu engelli bireylerin engel grupları ve dereceleri ile engelinin niteliğine göre eğitim programlarının kapsamı ve eğitim süreleri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle yönetmelikle belirlenir"*
> https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre; "özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören öğrenci sayıları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmen sayılarının yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda" yer almaktadır.

Tablo 1.3: Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören öğrenci sayıları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmen sayılarının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (Yaygın Eğitim)
2016-2017	403.104	24.396	2.437
2015-2016	373.942	22.264	2.074
2014-2015	349.681	20.872	1.950
2013-2014	326.081	18.847	1.902
2012-2013	298.794	17.791	1.795
2011-2012	262.818	15.076	1.692
2010-2011	241.746	13.448	1.605
2009-2010	186.634	11.930	1.591
2008-2009	199.594	9.770	1.656
2007-2008	187.726	10.799	1.708
2006-2007	131.206	8.587	1.318

Kaynak: http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64 (Erişim Tarihi: 19.12.2019).

Her bir öğretim yılı bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde "özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri sayılarının en çok artış gösterdiği yıl 2016-2017 yılı olup bu artış yaklaşık % 17,5'dir. Öğretmen sayılarının en çok artış gösterdiği yıl 2012-2013 yılı olup bu artış yaklaşık % 18'dir. Öğrenci sayılarının en çok artış gösterdiği öğretim yılı ise 2010-2011 yılı olup bu artış yaklaşık % 29,5'dur" https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2019).

1.4. Türkiye'de Engellilik Olgusu

Türkiye İstatistik Kurumu ve Özürlüler İdaresi Başkanlığının 2002 verilerine göre, Türkiye'de ülke nüfusunun %12.29'u engelli kişilerden oluşmaktadır. 2019 verilerine göre yaklaşık tahmini olarak 9.422.480 kişinin engelli olduğu

düşünülmektedir. Bu rakam birçok Avrupa ülkesinin nüfusundan fazladır (Uşan, 2000: 557, akt., Küçükali, 2014: 67).

> *"Engelli nüfusun, bu denli yoğun olduğu bir ülkede engellilerin dışlanması veya toplumsal hayatın dışına itilmesi ülkenin aynı zamanda insan kaynaklarının rasyonel yönetilememesi anlamına gelmektedir. Özellikle engellinin ilerleyen dönemlerde çalışma hayatında istihdam edilebilirliğini sağlama adına, eğitim hizmetlerine ulaşılabilirlik standartlarının geliştirilmesi toplumsal önceliklerdendir. Böylelikle engellilerin tamamı olamasa da oldukça büyük bir kısmı devamlı tüketen ve hizmet bekleyen bir topluluk olmaktan çıkarılıp, üretken, verimli, topluma ve ekonomiye katkısı olan kişiler haline getirilebilirler"*
> (Bilgin, 2000: 30-38, akt., Küçükali, 2014: 67).

Bu çerçevede engellilere yönelik ulusal ve uluslararası sosyal politikaların oluşturulması gerekmekte ve konu ile ilgili yasal mevzuatın günümüz şartlarına uygun düzenlemelere tabi tutulması önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Bilgin, 2000: 30-38, akt., Küçükali, 2014: 67).

1951 yılında Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikalarda bir değişiklik yapılmış ve öncesinde engellilere ilişkin yürütülen faaliyetler daha çok tıbbi bakım çerçevesinde yürütülürken, yeni yasa ile Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Bu temel politika değişikliğinin asıl nedeni engellilik konusunun sağlıktan ziyade eğitim boyutuna yönelmesidir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41, akt., Küçükali, 2014: 67).

1961 ve 1982 Anayasaları ile birlikte Engellilerin korunması ile ilgili yönerge anayasal bir hak olarak tanımlanmış, bu alanda gerekli yasal düzenleme ve kurumsallaşma çabalarına girişilmiştir (Küçükali, 2014: 68).

5378 sayılı yasada kullanılan, "özürlü" veya "özürlülük" gibi kavramlar, 25/4/2013 tarih ve 6462 sayılı Kanunun ile "engelli" veya "engellilik" şeklinde değiştirilmiş olup, kanunda "engelli birey doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyanlar" olarak tanımlamıştır

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

Söylendiğinde olumsuz bir izlenim bıraktığı düşünülen "sakat", "özürlü" gibi kavramlarla ifade edilen kişilerin, yani vücudunu kullanma eğilimindeki becerilerinin azalması durumu, son zamanlarda genel kabul gören ve kulağa daha hoş gelen "engelli" kavramı ile ifade edilmektedir (Açıkel, 2010: 16). Çoğunlukla "engelli" kavramı kullanılmasına rağmen bu kavram üzerinde de henüz tam görüş birliğine varılmış değildir (Murat, 2009: 23).

Engelli olarak tanımlanan bireylerin toplumsal hayata katılımlarında da birçok sorunla karşılaştıkları apaçık bir gerçektir. Özellikle en büyük sorunlarının başında gelen ayrımcılığa uğramak ve dışlanmışlık, onların toplumsal hayattan uzak durmalarındaki en büyük etkendir. Bununla ilgili yapılan araştırmalar aşağıda anlatılmaktadır.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi'nin 2010 yılında yapmış olduğu 'Özürlülüğe Karşı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması'nda, engelli bireylerin kimler tarafından ve nerelerde ayrımcılığa ve dışlanmaya uğradıkları şu şekilde ifade edilmektedir:

Başbakanlık Özürlüler İdaresi'nin 2010 yılında yaptığı bir araştırmaya göre engellilerin % 65'i tanımadıkları insanların olumsuz tavırlarına maruz kaldıklarını, % 42,7'si ise kamu görevlilerinin kötü muamelesine maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Engellilerin ayrımcılığa uğramalarına, yaşamın birçok alanında rastlamak mümkündür. Yapılan araştırmada engellilerin % 46'sı eğitim alanında, % 51'i sağlık alanında, % 39'u adalete erişimde % 40'ı toplumsal yaşama katılım alanında ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını beyan etmektedirler (Musayev, 2016: 48).

Toplumsal yapıda engelli bireylerin ne tür olumsuz davranışlarla karşı karşıya kaldıkları engelli bireylerin aileleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde sorulmuş ve ayrıntılı olarak aşağıdaki bölümlerde ele alınmıştır.

1.5. Türkiye'de Engelliliğe Dair Kanuni Düzenlemeler

Geçmişten günümüze kadarki geçen süreç dahilinde Türkiye'de, engellilere yönelik birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan birçoğu kanun hükmünde kararnameler başlığı altında toplanmış olup aşağıda bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar özetlenmektedir.

Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarında, toplumda yer alan diğer bireylerle beraber eşit bir katılım gerçekleştirmeleri ve bu katılımı sürdürebilmeleri için, gerekli olan tüm düzenlemelerin yapılmasının ve engelli bireylerin sahip oldukları hak ve yükümlülükler konusunda birey, aile ve toplumun bilinçlendirilmesinin gerekmekte olduğu düşünülmektedir.

Engelli bireylerin tıbbi bakım ve rehabilitasyonlarının sağlanması, günlük yaşamlarında kendi başlarına yaşayabilme kapasitelerinin arttırılması gibi genel esasları bulunan 1997 yılında T.C. Başbakanlığı'na bağlı olarak "Özürlüler İdaresi Başkanlığı" tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda kurulmuştur.

"Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı, özürlülere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmektir"
http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.571.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

> *"1997 tarih ve 573 sayılı kararnamede 'özel eğitim gerektiren birey' ifadesi kullanılmış ve "çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenilen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey" özel eğitim gerektiren birey olarak tanımlanmıştır"*
> (Özel Eğitim Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname, 1997; Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2006).

2005 yılında yürürlüğe giren, 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmümde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'a göre,

> "*engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak*

tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak" temel amaçtır. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm (Erişim Tarihi: 23.12.2018).

"2005 tarih 5378 sayılı kanunun 3. maddesinin a fıkrasına göre özürlü: doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmaktadır. Aynı maddenin c, d ve e fıkralarında ise hafif özürlü", ,ağır özürlü", ,bakıma muhtaç özürlü" tanımlamaları yapılmıştır"
(Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2005; Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2006).

2006 yılında BM Genel Kurulunca kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi, 2007 yılında Seçmeli Protokolü ile birlikte imzaya açılmış ve 2008 tarihi itibariyle yeterli katılımcı sayısına ulaşarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 2007 yılında imzalayarak 2009 yılında onaylamıştır (Çelik, 2016: 224).

2011 yılında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş olup, o tarihten itibaren engellilerle ilgili yasal düzenlemeleri, Bakanlığın birimi olan "Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü" (Şu anki adı ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü) yapmaktadır.

2013 yılında, 25.04.2013 tarihli ve 6462 sayılı "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması" Hakkında Kanunla, kanunlarda yer alan; "özürlüler", "özürlüleri", "özürlülere", özürlülüğe", "özürlülüğün", "özrün" ve "özürlülerin" ibareleri sırasıyla, "engelliler", engellileri", "engellilere", "engelliliğe", "engelliliğin" ve "engellilerin" şeklinde değiştirilmiştir www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

Yapılan görüşmeler sırasında engelli çocuklara sahip aileler, çocuklarının özürlü olarak adlandırılmasından rahatsızlık duyduklarını, bu adlandırma yerine engelli

denilmesinin daha doğru olacağını söylemişlerdir. Bu kararnamelerdeki değişikliklere rağmen toplum nezdinde özürlü adlandırılmasının hala devam ediyor olması da enteresan bir durumdur.

1.6. Tarihsel Süreçte Engellilik: Medikal Ve Sosyal Modeller

Başbakanlık Özürlüler İdaresi'nin 2010 yılında yapmış olduğu Özürlülüğe Karşı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırmasında, engelli bireylerin kimler tarafından ve nerelerde ayrımcılığa ve dışlanmaya uğradıkları yukarıdaki bölümde ifade edilmişti. Yapılan araştırmanın bulgular kısmında da engelli bireylerin ne tür ayrımcı davranışlarla karşı karşıya kaldıkları ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımda yaşadıkları olumsuz durumlar dikkate alındığında, engellilik durumuna yalnızca tıbbi bir durum olarak bakmak son derece yanlış olacaktır. Tarihsel süreçte engellilik medikal ve sosyal modeller bağlamında değerlendirilmektedir.

Engellilik ilk olarak 1960'lara kadar geçerliliğini sürdürmüş olan ve engelli bireylerin engellilik durumlarının kendilerinden kaynaklandığını, çevrenin bu durumla hiçbir ilgisinin olmadığını savunan medikal model başlığı altında incelenmektedir. Bu modeli Karataş şu şekilde ifade etmektedir:

"Medikal modelde engellilik normal insani yaratılışın dışında bir özellik olarak görülmesi nedeniyle çoğunlukla yetersizlik, eksiklik ve hastalık olarak algılanmıştır" (Karataş, 2002: 13).

Karataş medikal modelde, engelliliğin normal yaratılışın dışında bir özellik olarak görüldüğünü ifade etmiş ve toplum nezdinde engelli bireylerin yetersiz, eksik ve hastalıklı bireyler olarak algılandığını belirtmiştir.

Yukarıda, genellikle engelli birey ve ailelerinin sahip olduğu özelliklere odaklanılması nedeniyle, toplumsal ve çevresel faktörleri göz ardı eden ve engelli bireyleri yetersiz, eksik ve hastalıklı bireyler olarak nitelendiren medikal modelin görüşü ifade edilmektedir. Bu modele eleştiri niteliğinde oluşan ve engelliliğe yapıcı

bir bakış açısıyla yaklaşan sosyal model yaklaşımına bakılacak olursa; özellikle 1970 ve 1980'li yıllarda kendini gösteren bu model yaklaşımı, tarihsel süreç boyunca, genelde engellilerin toplumsal, çevresel ve ekonomik faktörlerine vurgu yaparak; engellilere çalışma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal hakların sağlanması ve bu haklara ulaşabilmeleri açısından gerekli önlemlerin alınmasına odaklanmaktadır. Meşe sosyal modeli şu yolla anlatmıştır:

> *"Sosyal modele göre, birey ile onun geniş toplumsal çevresi arasındaki etkileşimi dikkate alarak engelliliği değerlendirmek gerekmektedir. Böylece engelli bireyleri etkileyen sosyal faktörler, engelli sorunlarının kamusal alanda görünürlük kazanması, tartışılması ve iyileştirilmesi amacına yönelik olarak politize edilebilir"* (Meşe, 2015: 79).

Yukarıda belirtildiği gibi, Meşe'ye göre engelli birey ve toplumsal çevresi arasındaki etkileşim hesaplanarak değerlendirilmesi gerekir. Engelli bireylerin karşı karşıya kalmış olduğu olumsuz bakış açılarının nedeninin toplumsal çevresinden kaynaklı engellilere karşı var olagelmiş negatif tutum ve algılar olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda ifade de anlaşılacağı üzere, sosyal modele göre engelli bireyler toplumsal, çevresel ve ekonomik faktörlerden kaynaklanan sebeplerle ötekileştirilmektedir. Ve bu sebeplerden dolayı da insanların olumsuz davranışlarıyla karşı karıya kalmaktadırlar. Sonuç olarak; engelli bireyleri normal yaratılışın dışında, eksik, yetersiz, hasta ve aciz olduğunu vurgulayan medikal model yaklaşımı, engellileri dışlayan bir yaklaşımdır. Sosyal model yaklaşımı ise engellileri toplumla kaynaştırmaya çalışan ve onları tolumun bir parçası olarak gören yaklaşımdır. Yani, sosyal modelin engellileri toplumdan dışlayıcı değil, tersine toplumla bütünleştirici, kaynaştırıcı bir yaklaşım sergilemektedir.

Aşağıda, engellilik yaklaşım modelleri daha ayrıntılı bir çerçeve içerisinde anlatılacaktır.

Şimdiye kadar engelliliğin tanımı ve tarihsel süreçteki engellilik olgusu incelenmiş olup, aşağıda da engelliliğe neden olan faktörler incelenecektir.

1.7. Engelliliğin Nedenleri

Engelli olma nedenleri pek çok sınıflamalar halinde ele alınabilmektedir. En çok kullanılan sınıflama genellikle doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası oluşmalarına göre yapılan sınıflamadır. Şimdi bu sınıflamalara bakılacak olursa:

1.7.1. Doğum Öncesi Nedenler

1. Çok sayıda ve sık hamile kalınması veya doğum yapılması,

2. Özellikle kalıtımsal hastalığı olan akrabalar arasındaki evlilikler,

3. Anne ve baba arasındaki kan ve Rh uyuşmazlığı

4. Hamilelik sırasında doktor tavsiyesi dışında ilaç kullanımı

5. Hamilelik sırasında sağlık kontrollerinin ve yapılması gereken testlerin yaptırılmaması

6. Annenin doğum yaşının altında ya da üstünde bir yaşta hamile kalması sonucu doğumlar

7. Annede yüksek tansiyon, kalp hastalığı, şeker hastalığı gibi hastalıkların bulunması

1.7.2. Doğum Anına Ait Nedenler

1. Doğumun sağlık kuruluşunda ve sağlık elemanlarınca gerçekleştirilmemesi

2. Doğumun beklenen süreden önce ve güç olması

1.7.3. Doğum Sonrası Nedenler

1. Yeni doğan bebeğin sağlık kontrolünden geçirilmemesi ve gerekli testlerin yaptırılmaması

2. Ev, iş, trafik kazalar ve zehirlenmeler

3. Doğum sonrası bebeğin ağır ve ateşli hastalık geçirmesi

4. Bebeğin aşılarının düzenli olarak yaptırılmaması
http://www.ozelegitimsitesi.com/kaynak/engelliligin-genel-nedenleri.html (Erişim Tarihi: 29.12.2018).

Yukarıda engelliliğin nedenlerine değinildikten sonra, aşağıda da engellilik ve engellilerin ayrıntılı sınıflandırılması yapılacaktır.

1.8. Engellilik Sınıflandırması

Genel olarak engellilik aşağıda belirtilen başlıklar altında sınıflandırılarak incelenir:

1. Zihinsel Engelliler,

2. Görme Engelliler,

3. İşitme Engelliler,

4. Dil ve Konuşma Engelliler,

5. Bedensel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olanlar.

Dünya sağlık örgütü açıklamasına göre; dünya nüfusunda yaklaşık 500 milyon engelli bulunmaktadır. Avrupa'da fiziksel ve zihinsel engelli sayısı 46 milyon civarındadır (Musayev, 2016: 17).

Türkiye'de ise; Başbakanlık Özürlüler idaresi ve Devlet istatistikleri Enstitüsünün birlikte yapmış olduğu;

> *"Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 verilerine göre; yaklaşık 8,5 milyon (%12,29) engellinin olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmanın verilerine göre Türkiye'deki engelli nüfusunun toplam nüfusa oranı %12,29, erkeklerde %11,10; kadınlarda %13,45 olarak saptanmıştır. Türkiye nüfusunun %1,25'ini ortopedik engelliler, %0,38'ini dil ve konuşma engelliler, %0,60'ını görme engelliler, %0,37'sini işitme engelliler, %0,48'ini zihinsel engelliler, %9,7'ni ruhsal ve kronik süreğen hastalığı olanlar oluşturmaktadır"* kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf (Erişim Tarihi: 3.01.2019).

Türkiye'deki engelli nüfusunun toplam nüfusa oranı cinsiyet bağlamında incelendiğinde, kadınların oranlarının daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Genel olarak engellilik kavramı ve bileşenleri incelendikten sonra, aşağıda da engellilik türleri ve özellikleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.8.1. Zihinsel Engellilik

Zihinsel engelli bireylerin sosyal dışlanmaya ve bunun yanında toplumun diğer bireyleri tarafından olumsuz nitelikte adlandırmalara çok eski yıllardan itibaren maruz kaldığı bilinmektedir. Örneğin milattan önceki dönemlere bakıldığında herhangi bir çocuğun zihinsel engelli olduğu anlaşılırsa ya da normal dışı herhangi bir davranışından şüphelenilirse uçurumdan atılarak ya da başka bir şekilde yaşamına son verildiği anlatılmaktadır. Milattan sonrası yıllarda ise zihinsel engelli bireylerin çoğunlukla insanlar tarafından eğlence amaçlı kullanıldıkları anlatılmaktadır.

Son zamanlarda engelli bireyler dikkate alınarak yapılan birçok düzenlemeler, gerek devletin gerekse kamu kuruluşlarının çalışmaları ve zihinsel engelli bireylere tanınan haklar ve medyanın onlara daha sık yer vermesiyle birlikte, zihinsel engelli ve diğer engelli türlerinin farkındalığı artmıştır. Bu artan farkındalığa rağmen hâlâ zihinsel engelli bireyler gurur kırıcı ve aşağılayıcı ifadelerle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin bu bireyler için "geri zekâlı", "zekâ özürlü" ve "zihinsel özürlü" kavramları

kullanılmaktadır. Bu kullanılan kavramların da ötesinde toplumun bazı kesimlerinde "deli" olarak dahi adlandırmalarla karşılaşılmaktadır.

Zihinsel engelli bireylerin zeka ölçütleri dikkate alınarak bakıldığında elbette zekâsal birtakım sorunları mevcuttur. Fakat bu durum onların anlama ve algılama kabiliyetlerinin tamamen yok olması anlamına gelmez. Çok eski yıllardan itibaren süregelen ve tüm bu kötü adlandırmalara maruz kalan zihinsel engelliliğin tanımını yapmadan önce, zekâ kavramının ne olduğuna değinmek daha faydalı olacaktır; zekâ, çoğunlukla doğuştan gelen ve yaşam boyunca tecrübelerle gelişen sorun çözme becerisi olarak tanımlanır. Özgür'ün zekâyı nasıl tanımladığına bakılacak olursa:

"Zekâ, genel zihinsel yetenekleri ifade eder. Zekâ mantıklı plan yapma, problem çözme, soyut düşünme, karmaşık düşünceleri anlama, hızlı öğrenme ve deneyimlerden yararlanma yeteneklerini içerir" (Özgür, 1993, akt., Yavuz, 2016: 13).

Özgür'ün de belirttiği gibi zekâ, bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı ve karşılaşacağı olayların yansımasıyla kazandığı deneyimler sayesinde, zihinsel beceri ve yeteneklerini kullanması durumudur.

Zihinsel engellilik ise gelişimsel dönemlerde ortaya çıkan, uyumsal davranışlarda görülen yetersizlik ve genel zekâ fonksiyonlarının normalin altında olması durumudur. Zihinsel engellilik birçok bilim alanının özellikle tıp, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi bilim alanlarının araştırma konusu olarak tercih edilmektedir. Bu bilim alanlarının her biri kendi alanları doğrultusunda zihinsel engelliliği tanımlamaya çalışmaktadır. Enç, Doğan ve Özsoy, zihinsel engellilik kavramını tıp, sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimleri açısından şu şekilde beyan etmektedirler:

> *"Tıbbi açıdan zihinsel engellilik, engelli bireyin diğer yaşıtı bireylere kıyasla zihni gelişim ve fonksiyonlarda sürekli yetersizlik ve gerilik yanında beden ve beyin yapısında belirgin farlı özellikler gösterme durumu olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik olarak zihinsel engellilik, yaşıtlarına kıyasla, sosyal olayları kavrama ve uymada belirgin ve sürekli olarak gerilik, yetersizlik ve beceriksizlik gösterme durumudur. Psikolojik olarak zihinsel engellilik, yaşıtlarına göre, psiko-devinimsel ve zihni gelişmelerinde, belirli ve sürekli gerilik gösterme durumu olarak ifade edilmektedir. Eğitim bilimine göre zihinsel engellilik ise; normal*

> *çocuklar için düzenlenmiş eğitim programlarından, sürekli zihin gelişimi ve fonksiyonel gerilik yüzünden, yeteri kadar faydalanamamaya sebep bir durum olarak tanımlanmaktadır"* (Enç vd., 1981: 230, akt., Musayev, 2016: 21-22).

Yukarıda belirtildiği üzere zihinsel engellilik tıbbi, sosyolojik, psikolojik ve eğitim açısından tanımlanmaktadır ve bu tanımlamaların hepsinde ortak olan şey zihinsel engelli bireylerin yaşıtlarına kıyasla zihni gelişim ve fonksiyonlarda sürekli yetersizlik ve gerilik olması durumudur. Özsoy, Özyürek ve Eripek, "Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş", başlıklı yazılarında zihinsel engelliliği şöyle tanımlar:

> *"Genellikle; doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlerle zihin, sosyal, olgunluk, psikodevimsel gelişim ve fonksiyonlarında sürekli yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu yaşıtlarına göre ¼ ve daha yüksek oranda gerilik ve yetersizliği nedeniyle normal eğitim programından yararlanmayana zihinsen engelli denir"* (Özsoy vd., 2002: 156).

Zihinsel engelli çocukların ilk sınıflandırılma girişimi 1921 yılında American Association fort the Feebleminded tarafından yapılmaktadır.

> *"Zihin engelliler, AAMR (Amerikan Zeka Geriliği Birliği)'nin 1992 yılında yaptığı tanımda zihinsel işlevlerdeki ve uyumsal alanlardaki sınırlılıklarıyla tanımlanmaktadırlar. Tanımda uyumsal beceri alanları iletişim, özbakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yararlılık, kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, işlevsel akademik beceriler, boş zaman ve iş olarak sıralanmaktadır. 1952 yılında AAMR'ın toplantısında zihinsel engellilik sınırı 69 zekâ bölümü puanı kabul edilmiştir. Buna göre zekâ bölümü 69-55 arasında olanlar hafif; 54-40 arasında olanlar orta; 39-25 arasında olanlar ağır; 25 ve daha aşağı olanlar çok ağır derecede zihinsel engelli olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, günümüzde psikoloji alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. 69 zekâ bölümü puanı olarak kabul edilen zihinsel engellilik sınırı, eğitsel sınıflandırmada 75 zekâ bölümü puanı olarak kabul edilmiştir. Buna göre zekâ bölümü puanları 50-55 ile 70-75 arasında olanlar eğitilebilir; 25-35 ile 50-55 arasında olanlar öğretilebilir; 25 ve daha düşük olanlar ise ağır ve çok ağır derecede zihinsel engelli olarak kabul edilmişlerdir"* (Özsoy vd., 2002: 156).

Yukarıda ki ifadeden de anlaşılacağı üzere zihinsel engelli bireylerden zeka bölümü puanları 50-55 ile 70-75 arasında olanların eğitilebileceği, 25-35 ile 50-55 arasında

olanların ise öğretilebileceği ve son olarak 25 ve daha düşük olanların ise ağır ve çok ağır derecede zihinsel engelli olarak kabul edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

1.8.2. Görme Engelliler

Geçmiş literatür incelendiğinde görme engelliler ile ilgili birçok çalışma ve birçok tanımın yapılmış olduğu görülmektedir. Öncelik olarak yasal yönden yapılmış görme engelliler tanımına bakılacak olursa; gözlük ya da lenslerle mümkün olan tüm düzeltmelerle birlikte 20/200'lük görme keskinliğine yani görme gücünün onda birine sahip ya da ondan daha az görme keskinliğine sahip olan veya da görme açısı yirmi dereceyi aşmayan kişilere "kör" denilmektedir.

Görme engelinin eğitim odaklı tanımında ise görme ve öğrenme arasındaki ilişki dikkate alınarak şu şekilde bir tanım yapılmaktadır:

Bütün düzeltmelere rağmen "iki gözle görme keskinliği 1/10'dan ve görüş açısı 20 dereceden aşağı olan, eğitim ve öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanmasına imkân olmayan kişidir." Az gören ise "bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi1/10 ile 3/10 arasında olan ve özel bir takım araç ve yöntemler kullanmadan eğitim-öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayan" şeklinde tanımlanmaktadır (Enç vd., 1981: 230).

Enç, Doğan ve Özsoy'un da belirttiği gibi eğitimciler görme engelli çocuğun eğitiminde ki performansını etkileyen görme kusurlarını ve onların az görmeden başlayıp körlüğe kadar giden bu özel durumlarından dolayı, eğitim-öğretim çalışmalarından yararlanmasının mümkün görülmediği kişiler olarak tanımlamışlardır.
Görme yetersizliğini; görme artıkları ve yetersizliğin başlangıcı açısından farklı gruplara ayırmakta fayda vardır. Bu yüzden özrün başlangıcı olarak görme yetersizliği iki genel kategoride ele alınmaktadır:

a. Doğal körler ya da görme gücünü beş yaşından önce kaybedenler.

b. Avantajlı körler ya da görme gücünü beş ve daha ileri yaşta kaybedenler.

Görme yetersizliği görme artıkları açısından ele alındığı zaman, farklı çeşitli tutumlar izlenmekle birlikte, üç gruba ayırmak daha belirleyici olmaktadır.

a. Her iki gözünde de tamamen görme kaybı olanlar,

b. Işık, renk duyarlılığı bulunanlar ve iri varlıkları gölge halinde izleyebilenler,

c. En fazla bir metreden, parmak sayabilecek kadar görme gücü olanlar.

Görme yetersizliğini, onu meydana getiren nedenlere göre de sınıflandırmak mümkündür. Bu açıdan şöyle bir gruplama yapılabilir:

a. Kalıtımsal nedenlerle görme gücünden yoksun olanlar.

b. Doğrudan doğruya gözü etkileyen bir hastalık veya neden yüzünden görme güçlerini kaybedenler.

c. Görme gücünü beyin tümörü, kan uyuşmazlığı, beyin kanaması, verem ve benzeri hastalıklar ve nedenler yüzünden kaybedenler (Enç, 1972: 36, akt., Musayev, 2016: 23).

1.8.3. İşitme Engelliler

Yapılan araştırmalara bakıldığında İşitme yetersizliği ile ilgili birçok tanım yapılmakta ve değişik şekillerde bölümlenmektedir. Birbirinden farklı bilim dallarının çeşitli açılardan konuya yaklaşması, işitme engelliliğin farklı alanlardan tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu tanımlamalardan biri Özsoy, Özyürek ve Eripek tarafından yapılmaktadır. İşitme yetersizliğini şu şekilde açıklamışlardır:

“İşitme duyarlığının kişinin gelişim, uyum-özellikli iletişimdeki görevleri yerine getiremeyişinden ortaya çıkan duruma, işitme yetersizliği denir” (Özsoy vd., 2002: 52).

Diğer bir tanıma bakılacak olur ise işitme yetersizliği, “Gerekli düzeltmelere rağmen özel eğitimi gerektirecek kadar işitim yetersizliği halidir.” diye tanımlanabilir (Enç vd., 1981: 84). Bu tanım, işitme yetersizliği olan iki büyük grubu kapsamaktadır: Sağırlar ve ağır işitenler.

Sağırlar (işitemeyenler): “Düzeltildikten sonra, iyi işiten kulağındaki işitme kayıpları 70 DB ve daha fazla olanlardır. Bir başka deyimle; işitme kayıpları, gerekli düzeltmelerden sonra ana dilini konuşmayı olağan yollardan öğrenmeyi engelleyecek kadar fazla olan ve bu yüzden özel eğitimi gerektiren kişilerdir.” (Enç vd., 1981: 84).

Ağır işitenler: “Düzeltildikten sonra, iyi işiten kulağındaki işitme kayıpları 25-70 DB arasında olanlardır. İşitme kayıpları olağan yollardan ana dilini öğrenmesini ağırlaştıracak derecede olup bu yüzden özel eğitimi gerektiren ağır işitendir” (Enç vd., 1981: 84).

İşitme yetersizliği, işitme yolu dikkate alındığında, yetersizliğin oluştuğu yere bağlı olarak adlandırılan bir sınıflamayla da incelenmektedir.

İletimsel İşitme Yetersizliği: “Ses dalgaları çeşitli nedenlerden ötürü hava yolundan dış ve orta kulak geçitlerini aşıp iç kulağa ulaşamazsa o tür yetersizlik iletimsel işitme yetersizliği olarak adlandırılır” (Özsoy vd., 2002: 54).

Duysal-Sinirsel İşitme Yetersizliği: “Ses dalgaları dış ve orta kulaktan normal biçimde geçerek iç kulağa ulaşır; fakat iç kulaktaki işitme, sinirlerindeki bozukluktan dolayı beyine ulaşamazsa bu tür yetersizlik duysal-sinirsel işitme yetersizliği” olarak adlandırılır (Enç vd., 1981: 85).

Merkezi İşitme Yetersizliği: Beynin kendisine gönderilen sinyalleri yorumlayamadığı duruma denir (Ersoy-Avcı, 2006: 60, akt., Musayev, 2016: 24).

Karma İşitme Yetersizliği: Orta ve iç kulaktaki hasarın bir arada bulunmasına denir.

Psikolojik İşitme Yetersizliği: "İşitme organlarının yapısı ve işleyişinde hiçbir bozukluk olmadığı halde bazı bireylerde işitme gerçekleşemez. Bu gibi durumlar psikolojik işitme yetersizliği olarak adlandırılır. Buna histerik sağırlık veya psiko-somatik sağırlık da denilmektedir" (Özsoy vd., 2002: 55).

1.8.4. Dil ve Konuşma Engelliler

İnsanların birbirleriyle karşılıklı bir şekilde iletişim kurabilmeleri için gerekli olan en önemli ve en yaygın araç konuşma duyusudur. Bu özelliğinden dolayı da insan yaşamında önemli yere sahip olan konuşmanın birçok tanımı yapılmaktadır. Konuşma, ancak birden fazla organın bir araya gelerek veya ortaklaşa çalışmasıyla öğrenilmekte ve gerçekleştirilmektedir. İşitme duyusu organı kulak, görme duyusu organı gözdür. Konuşma ve iletişim kurabilmek için tek başına yetecek bir organın olmaması konuşmanın ne kadar güç bir süreç olduğunu anlamamıza yardımcı olur.

Konuşma, öğrenilen bir davranıştır. Konuşmanın tanımında olduğu gibi konuşma yetersizliğinin de tanımı çok değişiklik gösteren bir husustur. Konuşma yetersizliğine ilişkin yapılan çeşitli tanımlarda "konuşma yetersizliği", "dil bozukluğu", "konuşma bozukluğu", "konuşma engeli - engelli" gibi terimler genel anlamda kullanılmaktadır (Özsoy vd., 2002: 80).

Eğer bir konuşma, "hoş olmayan sesle ve yaşına uygun olmayan veya anlaşılmayan bir şekilde yapılır, dolayısıyla normalden çok farklılık gösterir ve dikkati konuşana çekerse, genellikle yetersiz konuşma olarak kabul edilir. Konuşma, diğer insanların konuşmasından dikkati çekecek kadar sapma gösterdiği, iletişimi karıştırdığı ve konuşanda uyumsuzluk yarattığı zaman" yetersizdir (Özsoy, 1971: 5-7).

Bu tanımların ortak yönleri vardır. Buradan hareketle, konuşma engelliler için, şöyle bir tanım yapmak mümkündür: "Konuşmanın akışında, ritminde, tizliğinde, vurgularında; ses birimlerinin çıkarılışında, eklemlenişinde, artikülasyonunda, anlamında bozukluğu bulunana konuşma engelli" denilir (Musayev, 2016: 25).

Konuşma engellilerin sınıflandırılması sese bağlı, görüntüye bağlı diye bildiğimiz ikili bir sınıflama ile yapılmaktadır. Sese bağlı konuşma yetersizliği; geleneksel ses sembollerini ya da ses dalgalarını kapsayan yetersizlikten oluşmaktadır. Görüntüye bağlı konuşma yetersizliği; konuşmanın yaratmış olduğu ışık dalgalarına ya da verdiği görüntüye bağlı yetersizliği kapsamaktadır (Özsoy vd., 2002: 82).

Konuşma yetersizliği ilk bakışta tek bir problem gibi görünse de aslında konuşma yetersizliği birkaç problemin meydana gelmesinden oluşan bir başlıktır. Konuşma yetersizliği ile ilgili problemleri özellikleri ile birlikte aşağıdaki gibi ele alabiliriz:

Gecikmiş konuşma: Çocuğun konuşmayı yaşına uygun bir seviyede kullanamayışıdır. Bu tür çocuklarda kelime yetersizliği, uygun cümle kuramama ve fikirlerini düzenleme yetersizliği görülmektedir

Ses bozukluğu: Ses bozukluğu sesin duyulabilirlik derecesi ile ilgilidir. Bu tür çocukların sesleri, konuşurken dikkati çekecek kadar ayrılık göstermektedir (Musayev, 2016: 25).

Artikülasyon bozukluğu: "Çocuğun ana dilindeki bağımsız veya bileşik sesleri doğru ve anlaşılır şekilde çıkaramayışı veya çıkardığı sesin yaşından beklenenden daha farklı çıkarılışı. Sesin düşürülmesi, atlanması, sesin değiştirilmesi, sesin eklenmesi, sesin bozulması gibi durumlar bu kategoridendir" (Özsoy, 1971: 7-9).

Kekemelik: Konuşmanın normal ritim ve akıcılıkta sürdürülmemesidir
İşitme yetersizliği: İşitmesi yetersiz olan çocuk başkalarının konuşmasını duyamadığı için normal konuşmayı kazanmada önemli olan ayrıntıları taklit etmekten yoksun kalmasıdır (Özsoy, 1971: 7-9, akt., Musayev, 2016: 26).

Yarık damak ve beyin zedelenmesi**:** Herhangi bir nedenle sağ ve sol iki yarının ağız içi ve çevresindeki birleşimi tamamlanamaz şekilde damakların doğuştan yarık olmasıdır. Bu gibi çocukların konuşmaları, ses ve artikülasyon bozukluğu şeklinde görülebilir. Doğumdan önce, doğum anında ve doğumdan sonra herhangi bir nedenle

beyinde meydana gelen hasara bağlı olarak konuşma bozukluğu beyin zedelenmesine bağlıdır (Özsoy, 1971: 7-9).

Yabancı dil ve bölgesel konuşma ayrılıkları**:** Yabancı bir dil veya bölgesel bir aksanla konuşan çocukların konuşmalarındaki ses ve artikülasyon bozukluğu şeklinde olmasıdır (Özsoy, 1971: 7-9).

1.8.5. Bedensel Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı Olanlar

"Bedensel yetersizlik ve süreğen hastalıklar tıbbi açıdan; kas-iskelet ve eklemlerde ortaya çıkan yetersizlikleri, hastalıklar ve kazalar sonucu sinir sisteminin zedelenmesini ve kronik sağlık problemlerini kapsamaktadır" (Eripek vd., 2002: 82).

Milli Eğitim Bakanlığınca çıkarılan Özel Eğitim Okulları Yönetmeliğinde ortopedik engelli; "Bütün düzeltmelere rağmen iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerdeki yetersizlikten dolayı normal eğitim-öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayan" olarak tanımlanmaktadır (Çağlar, 1982:13).

Başka bir tanımda ise bedensel yetersizliği olan çocuklar, "duyusal özellikleri olmayan bedensel sınırlılıklarından ya da sağlık sorunlarından dolayı okula devamları aksayan ya da öğrenebilmeleri için özel hizmetleri, öğretimi ve özel donatımı gerektiren çocuklardır" Süreğen hastalığı olanlar ise, "sürekli bakım ve tedaviyi gerektiren hastalıklar sebebiyle eğitim-öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayanlar" şeklinde tanımlanmaktadır (Özyürek vd., 2002: 107).

1.9. Engelli Bireylerin Teşhisi

Toplumda ne ölçüde göründükleri tam olarak kestirilemeyen engelli bireylerin özelliklede zihinsel engelli bireylerin teşhisi oldukça zordur. Çünkü engelli bireyin engel tipi ve engel düzeyi hafif düzeyde ise özelliklede bu birey zihinsel engelli bir birey ise, gerek fiziksel görünümlerinde gerekse konuşmalarında çok dikkat çeken bir durum olmadığı için, çoğunlukla okula başladıklarında, sergiledikleri kötü okul performanslarıyla durumları netlik kazanır.

Bu araştırmada, genellikle 1-3 yaş döneminde engelli bireylerin engel durumunun fark edildiği ve engelli çocuğu olan velilerin çoğunlukla çocuğunun doğumundan önce engellilik konusunda herhangi bir bilgilerinin olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar bize ailelerin teşhis sürecinde zaman kaybettiklerini göstermektedir.

Engelli birey ilk doğduğunda belirgin anormallikler gösteriyorsa (kalp bozukluğu, böbrek yetmezliği, down sendromu, hidrosefali, mikrosefali vb.) doğar doğmaz sağlık personeli tarafından teşhis edilir ve sağlık personeli bu konuda aileyi bilgilendirir. Ama ilk doğduğunda belirgin anormallikler göstermiyorsa erken tanılanması zor olmaktadır.

Bu araştırmanın ve bu konuda yapılan diğer araştırmaların sonuçlarına bakıldığında, engel türünün özellikle de zihinsel engel türüne sahip bireylerin engel durumunun ilk olarak çoğunlukla ailede fark edildiği, ailede de çoğunlukla anneler tarafından fark edildiği görülmektedir.

Ailenin engellilik, özelliklede zihinsel engellilik konusunda bilinçli olması tanılama sürecinde önemlidir. Engelli bireylerin erken teşhis edilmesi, erken yaşta eğitime başlanmasını sağlar. Eğitime ne kadar erken başlanırsa, aldıkları eğitimin o derece faydalı olduğu bilinmektedir.

Engelli bireylerin nasıl teşhis edildiği anlatıldıktan sonra, aşağıda engelli bir çocuğun doğumundan sonraki süreçte, bu durumun aile bireyleri üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu anlatılacaktır.

1.10. Engelli Bireylerin Aile Üzerindeki Etkileri

Çocuk bekleyen her ailenin çocuğu dünyaya gelmeden önceki beklentisi, şüphesiz ki onun sağlıklı ve güzel bir hayat sürdürmesi olacaktır. Fakat beklenmeyen bir durum yani engelli bir çocuğun doğumu aile içinde üzüntü ve şaşkınlık verici bir duruma sebep olmaktadır. Dünyaya gelen çocuklarının engelli olduğunun öğrenilmesi aile için büyük bir hayal kırıklığına neden olmaktadır. Engelli bireylerin aileleriyle

yapılan derinlemesine görüşmelerde, aileler çocuklarının engelli olduğunu ilk öğrendiklerinde çok büyük şaşkınlık ve acı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Engelli ailesi, çocuklarının engel durumunun zorluklarından kaynaklı sorunların yanı sıra gerek eş ve akrabalarından gerekse toplumsal çevresindeki diğer bireyler tarafından birçok sorun yaşamaktadırlar. Engelli bireylerin genellikle anneleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde, anneler engelli çocukları olduktan sonra eş ve akrabaları da dahil çevresindeki birçok kişi tarafından sorunlar ile karşı karşıya kaldıklarını ve o kişilerin kendilerine karşı düşüncesiz davrandıklarını beyan etmişlerdir.

Engelli çocuğu olan ailelerin toplumsal çevrelerinden kaynaklı sorunlar ve bu sorunların yaşanmasına neden olan bilinçsiz bireylerle, iletişimlerinin olumsuz yönde seyretmesiyle ilgili ifadelere bakılacak olursa:

Ebeveynler, sağlıklı bir şekilde dünyaya gelen çocuklarının doğumunda dahi zorluk çekebilirken, engelli özelliğe sahip bir çocuğun aileye katılımı, gerek aile içerisinde yer alan her bireyin rollerini etkileyebileceği gibi gerekse ailenin yapısında ve özellikle işleyişinde önemli değişikliklere yol açabilir. Bir bakıma aile üyelerinin geleceğe yönelik planlarını ve yaşam şekillerini büyük ölçüde sarsabilen gelişim açısından gerilik gösteren bir çocuk, aile içerisinde önlenmesi zor büyük bir kaygılanmaya neden olabilmektedir (Lafçı vd., 2014: 731, akt., Yavuz, 2016: 21).

Yukarıdaki ifadede belirtildiği üzere, aileye engelli bir çocuğun katılması aileyi olumsuz yönde etkilemektedir. Engelli bireylerin anneleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde, anneler çocuklarının doğumundan sonraki süreçte çok zorluklar yaşadıklarını ve bu engellilik durumunu çok zor kabullendiklerini aynı zamanda da alışmakta çok zorluklar çektiklerini ifade etmişlerdir. Yapılan birçok araştırmada da, ailelerin çocuklarının engelli olduğunu kabulleninceye kadar bazı aşamalardan geçtikleri görülmektedir. Şimdi sırasıyla bu aşamalara bakılacak olursa:

Engelli bireye sahip ailelerin, çocuklarının doğumu sonrası göstermiş olduğu tepkileri açıklayan dört farklı model vardır. Bunlar (Akkök,1997):

1- Aşama Modeli: Engelli bireye sahip olan ailelerin birçok farklı aşamalardan geçerek kabul ve uyuşamamasına geldiğini varsayan modeldir.

2- Sürekli Üzüntü Modeli: Aileler hem özel hayatları, hem de toplumun kendilerine yansıtmakta olduğu tepkilerden ötürü sürekli üzüntü ve endişe içindedirler. Ailelerin, çocuklarını diğer çocuklardan ayıran birtakım farklı özelliklerinin olduğunu kabul etmesi ve üzüntü hali bir arada yaşanabilir ve ailenin uyum süreci böylece gelişir.

3- Bireysel Yapılanma Modeli: Aileler içinde bulunmuş oldukları duygusal boyuttan çıkarak, mantığı devreye sokarlar. Ailelerin vermiş olduğu çeşitli tepkiler ve bu duruma yönelik kattıkları farklı düşünceler, farklı algılara bağlanabilir. Aileler, içinde bulundukları toplumsal çevrenin de değer yargılarına bağlı olarak, gelecek hayatlarına dair planlamalarda ve çocuklarının geleceğine yönelik bilinçli işlevlerde bulunurlar.

4- Çaresizlik, Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeli: Engelli bir çocuğun diğer çocuklardan farklı özelliklere sahip olarak dünyaya gelmesi, ebeveynlerin karmaşık duygular yaşamasına sebep olur ve bu yaşanan duygular, yakın çevrenin vermiş olduğu tepkilerle çok yakından ilişkilidir. Engelli bir bireye sahip olan aileler, yalnızca kendilerinin anlamlandırdıkları bir kaygı içerisine girmektedirler. İçerisine girmiş oldukları bu kaygı, yeteri düzeyde engelli bir çocuğa ebeveynlik edip-edememeye yönelik bir kaygıdır. Engelli özelliklere sahip olan bir çocuğun doğumu ile sarsılan aileler çeşitli duygular yaşamakta ve çocuklarının bu özel durumu kabullenene kadar belli bir süreçten geçmektedirler. Bu sürecin aşamaları; reddetme, öfke, uzlaşma, depresyon ve kabullenmedir https://www.rehabilitasyon.com/makale/Engelli_Cocuga_Sah-2_EJGsDm_6/ (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

Akkök, yukarıda belirtildiği gibi, engelli çocuğu olan aileler bu dört süreci geçirdikten sonra çocuklarının durumunu kabullendiklerini ifade etmişlerdir.

Yukarıda daha öncede ifade edildiği gibi engellilik durumu engelli bireyin, hem aile hem de toplum içinde birey vasfını dilediği şekilde yerine getirememesi nedeniyle

toplumun diğer kişileri tarafından yönlendirilen olumsuz sosyal tavırların hedef noktası haline gelmesine sebep olur. Diğer bir ifadeyle engel, engellilik durumunun toplumsal sonuçlarını ve yetersizliği olan bireyin çevresi ile iletişimini yansıtır.

Bu engellilik durumu tıbbi bir sorun olarak başlayıp, zamanla engelli bireyin hayatını rahat ve sorunsuz bir şekilde sürdürmesini engelleyecek birçok zorluklarla karşılaşmasına, engelli birey ve ailesinin sosyal yaşamdan dışlanmasına neden olmaktadır.

Bu doğrultuda yukarıda engellilik kavramı ve bileşenlerine değinildikten sonra, aşağıda damgalama (stigma) ve sosyal dışlanma kavramları ve bileşenlerine bakılacaktır.

1.11. Damga (Stigma)

Damga (stigma) kavramı, "sosyoloji alanında doğmasına rağmen; tıp, sağlık bilimleri, kriminoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, örgütsel davranış gibi alanlarda da kısa sürede kullanılmaya başlanmıştır" (Bos vd., 2013: 1, akt., Özmen ve Erdem, 2018: 186).

Damgalama kavramının çok boyutlu yapısı göz önüne alındığında tanımlanması noktasında birçok yorum getirilebilmektedir. Damgalamaya öncelikle etimolojik olarak bakıldığında ilk kez Eski Yunanca'da "delik, delmek, yara, iz" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. "Günümüzde de semantik köküne yakın bir anlamda, gözden düşmenin, aşağılanmanın ve itibar düşüklüğünün ifadesi olarak kullanılmaktadır" (Goffman, 1963: 1-2, akt., Özmen ve Erdem, 2018: 186).

Damgalamanın toplumsal bir olgu olma niteliğine bakıldığında, kişi damgalanma öncesinde topluluk veya bir grup içerisinde "bütünün bir parçası, normal biri" iken; "lekeli ve sakat, dikkate alınmayacak kadar değeri düşmüş" bir konuma indirilmektedir (Goffman, 1963: 3, akt., Özmen ve Erdem, 2018: 186).

> *"Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity" (Damga: Bozulmuş Kimliğin İdaresi Üzerine Notlar) (1963b) adlı eserinde Goffman, "benliğin problematik sunuluşunun bazı yönlerini inceler. Stigma, "tam toplumsal kabul görme engeli olan kişileri" temsil eder (Goffman, 1963: 3). Damgalanmışlar, körler, azınlık grupları, ... her türden dolandırıcıları ve hatta çocuksuz evli çiftleri de kapsar. Goffman'a göre bu insanlar "ya gözden düşürülmüş (discredifed) ya da gözden düşürülebilecek" (discreditable) kişilerdir. Gözden düşürülmüş kişiler fiziksel sakatlıkları olan, azınlık bir grubun üyesi olan, kadın, cüce ya da aşırı şişman kişilerdir. Yine kurumun yapısı ve durum göz önüne alındığında, damga genellikle kişinin tam kabul görülmek istediği gruba göre değişir"* (Poloma, 221: 1979).

"Bir kişi veya grup için toplumun 'normal' saydığı sınırların dışındaki, utanılması gereken bir durumun varlığı nedeniyle yaftalama, etiketleme ve kara lekeyi ifade etmektedir" (Soygür ve Özalp, 2005: 75, akt., Özmen ve Erdem, 2018: 186).

Kişinin damgalanması ve bu doğrultuda adının kötüye çıkması, ona toplum nezdinde utanç verici bir atıf yüklenmesi gibi sonuçlardan dolayı, damgalanan bireyler ve normal sayılan bireyler arasına çizilen sosyal sınırlardır (Goffman, 1963: 6, akt., Özmen ve Erdem, 2018: 186).

Goffman (1963: 5)'a göre damgalama, bireyin damgalanması sonucu adını önüne konulan etiket ve bu etiket durumunun getirdiği toplum veya grup içerisinde 'daha az değer verilme', 'daha az istenebilir hale gelme' ve 'neredeyse artık insan gibi' görülmeme durumudur (Özmen ve Erdem, 2018: 186).

Damgalayan tarafından kişinin mağdur kategorisine sokulması sonucu, damgalanan bireyin insan hükmünden çıkarılması ve bir bakıma nesne halini alması durumu olarak ifade edilebilir.

Dolayısıyla damgalama ve kişilerin damgalamaya uğratılması, bireyin normal görülenlerden uzaklaştırılmasına ve ayrılmasına, bir bakıma öteki sınıfına sokulmasına, toplumsal çevresi tarafından onur kırıcı tutum ve davranışlara çarptırılmasına ve en nihayetinde toplumdan dışlanmasına sebep olabilmektedir.

1.12. Sosyal Dışlanma

Geçmiş literatüre bakıldığında, sosyal dışlanma kavramı ile ilgili birçok çalışma yapılmış olduğu görünmektedir. Fakat bu çalışmalarda ki asıl ortak nokta kast edilen sosyal dışlanmışlığın ne olduğu ve ne zamandan beri bu dışlanmışlığın toplumsal yaşamda olduğudur. Genel olarak sosyal dışlanma kavramının toplumsal yaşamımıza sosyal devlet olgusunun tartışılmaya başlandığı dönem itibariyle girdiği düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili Hekimler şu şekilde bir ifadede bulunmuştur:

> "*Küreselleşme süreci ve var olan rekabet ortamına ayak uyduramamak, yeni ilişkilerin gerektirdiği nitelik ve vasıflara sahip olmamak, bu konudaki eksiklilerin maddi ve manevi anlamda giderilmesi yönündeki çabanın cevapsız kalması olarak da ifade edebileceğimiz sosyal dışlanmanın sonuçları bu şekilde her geçen gün toplumumuz içinde daha fazla kişiyi pençesine alarak toplumun tümünü tehdit eder duruma gelmiştir*" (Hekimler, 2012: 4).

Yukarıda ki ifadeden de anlaşılacağı üzere, kast edilen sosyal dışlanmışlık, nedeni her ne sebepten olursa olsun bireylerin gerek toplumsal gerekse ekonomik hayattan çıkarılması ve bu bireylerin görünmezden gelinmesidir. Bu şekilde bu bireylerin göstermiş oldukları çaba ve içinde bulundukları sosyal ilişkilerinde sahip oldukları imkanlar görmezlikten gelinmekte hatta daha da ileri boyutta toplum dışına itilmektedirler.

> Engelli bireylerin en önemli özellikleri *"toplumsal hayata katılamama ve toplumsal bütünleşmeye dâhil olmakta yetersiz donanıma sahip olmaları veya kendilerini yetersiz hissetmeleridir. Sosyal dışlanmışlık bu anlamda iki taraflı cereyan eden bir olgu olarak da dikkat çekmektedir. Bir yandan sosyal dışlanma riski altında bulunan grupların topluma entegre olmakta gösterdikleri zorluktur ki; buna bireyden ya da gruplardan kaynaklanan "içsel faktörler" de denilebilir. Bir diğer yönü ise; toplumun, sosyal dışlanma riski altında bulunan grupları içine almakta gösterdiği tereddüt olarak adlandırılan süreçtir ki; bu da "dışsal faktör" olarak tanımlanabilir. Söz konusu sosyal dışlanma etkenleri açısından en tehlikelisi de çift taraflı olarak her iki kesimin sosyal bütünleşme becerisini gösteremediği durumlar olarak nitelenebilmektedir"* (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 226).

Konu ile ilgili diğer bir ifade de Gordon W.Allport'a aittir ve ona göre: "Tek tek bireyler ya da insan gruplarının talep ettikleri eşit muamele kendilerine kısıtlandığı

anda, bir dışlanmışlık söz konusudur. Dışlanma, bireylerin bireysel yetenekleri ve hizmetleri ile ilişkisi olmayan her türlü farklı sosyal ve tabi koşullarda oluşan davranışları kapsamaktadır". Lars Eric Petersen, sosyal dışlanmışlığın genel olarak, "Başka bir gruba veya kategoriye ait olmak", olgusundan kaynaklandığını ifade etmektedir (Kalisch,2011,Soziale Diskrimienerung, akt., Hekimler, 2012: 4).

Sharon S. Brehm, Saul M. Kassin ve Stephan Step'e göre ise sosyal dışlanmışlık, "Belli bir grubun kendi üyeleri dışındakilere yönelik ayrımcı davranış ve tutumlarından oluşmaktadır" (Badstübner, 2003, akt., Hekimler, 2012: 4). Bu durumda, bir gruba ait olmak, grup bilinci, aidiyet duygusu ve grup ile onun dışındakiler, gibi kavramların bu ilişkinin oluşmasında son derece belirleyici olduğunu görmekteyiz.

İlk olarak Fransa'da 1960'lı yıllarda dile getirilen sosyal dışlanma (social exclusion), tüm dünya ülkelerinde dikkat çeken bir kavram haline gelmesi de, gerileme ve iktisadi kriz ile birlikte 1971'li yıllarda başlamaktadır (Özgökçeler, 2006: 4).

Genel olarak bireyin toplumla kaynaşamaması, onlarla bütünleşememesi olarak bilinen sosyal dışlanma son zamanlarda sosyal politikalarında konularını içermesi nedeniyle önemini arttırmıştır. Bu konu ile ilgili birbirinden farklı birçok tanımlamalar yapılmıştır. Sosyal dışlanma ile ilgili yapılmış değişik tanımlara bakılacak olursa:

> "*Bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve kendi geleceğini oluşturmasına fırsat veren imkânlara tam olarak erişimine ket vuran temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasi, iktisadi ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum bırakılma durum ve süreçlerine sosyal dışlanma denir*" (Sapancalı, 2005: 53).

Sapancalı'nın ifade ettiği gibi sosyal dışlanma, esas olarak bireyin toplumla bütünleşme sürecinin sekteye uğraması ve temel vatandaşlık haklarından mahrum kalmasıdır. Bireyin toplumla bütünleşebilme unsurlarından birinden dahi yoksun kalması, diğer tüm bütünleşebilme alanlarındaki erişimine neden olarak, bireyin

toplumla olan bağlarının kopmasına yol açabilmektedir (Tartanoğlu, 2011: 223, akt., Yavuz, 2016: 21).

1.12.1. Sosyal Dışlanma Bağlamında Özürlülük ve Yoksulluk İlişkisi

Sosyal dışlanma kavramı, yapılan araştırmalar doğrultusunda incelendiğinde, dikkat çeken bir unsur yoksulluk kavramı ile olan ilişkisi olmaktadır. Genel olarak araştırmalarda bu iki kavram birbirleriyle bağlantılı olarak kullanılmaktadır. Şahin, Özgökçeler ve Bıçkı bu konu ile ilgili araştırmalarında şu şekilde bir tanımlamada bulunmaktadırlar:

> *"Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı ilişkisine baktığımızda, aradaki ayrımın sadece yeni bir adlandırma ile mi ilişkili olduğu yoksa dezavantajlara ve sosyal politikaya yeni bakış açıları mı getirdiği konusu tartışmalıdır. Örneğin, Kilmurray'a göre sosyal dışlanma yeni bir şeyi tanımlamamakta önceden var olan yoksulluk gibi kavramların yeniden isimlendirilmesini teşkil etmektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluğun aynı şeyi ifade ettiğini öne süren Atkinson'a göre ise sosyal dışlanma sadece kavramsal bir vurgu değişikliğinden ibarettir. Çalışmaların yönünde herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır"* (Şahin, 2009: 81).

> *"Özürlü bireyler, sosyal hayata katılım konusunda en çok zorlanan ve hemen hemen bütün boyutlarıyla sosyal dışlanmaya maruz kalan bir kesimdir. Özürlülük ve yoksulluk genellikle birlikte var olmaktadır. Yoksul ailelerde, özür sebepleri olan faktörlerin [temiz içme ve kullanma suyu olmaması, yetersiz ve dengesiz beslenme, hijyenik olmayan çevre, hastalıkların erken teşhis ve tedavisinin güçlüğü vb.] görülme ihtimali daha fazla olduğu gibi özürlünün veya özürlüye bakmakla yükümlü olan kişinin işsiz olma ihtimali de yüksektir. Dolayısıyla özürlünün eğitim, sağlık hizmetleri, rehabilitasyon ve meslekî eğitim imkânlarından yararlanma şansı azalmaktadır"* (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 226).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarının karşılaştırılmasına bakıldığında ne kadar kavram kökenleri farklı olsa da birçok yerde genele vurulduğunda, birbirlerinin yerine kullanıldıklarını ve aynı anlamları ifade eden kavramlar olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Özellikle bu iki kavram birbirleriyle sıkı ilişki içerisindedir. Çünkü aralarında bağımsız ve bağımlı değişkenlik durumu mevcuttur. Örneğin yoksulluk bağımsız değişken olarak sosyal dışlanmaya neden olabilir yani

bağımlı değişkene dönüşebilir, aynı şekilde sosyal dışlanma bağımsız değişken olup yoksulluğa neden olabilir yani bağımlı değişkene dönüşebilir.

Yoksulluk sınırının altında kalan kişiler gerek devletin sağlamış olduğu sosyal yardımlarla gerekse çevrelerinden aldıkları desteklerle yeme, içme, barınma gibi fiziksel kaynaklara ulaşmakta ve iş olanaklarından yararlanmada herhangi bir sorun ile karşılaşmadan yaşamlarını sürdürmeleri mümkün görünmektedir. Sonuç olarak yoksul olan kişilerde kendilerine sağlanan sosyal destekler ve yardımlar yani güçlü olan sosyal ağları sayesinde kendilerini toplumun bir parçası olarak görmeleri mümkün görünmektedir.

Aynı zamanda yukarıdaki ifadelerden farklı bir bakış açısının da olduğu görülmektedir. Yani yoksulluğun olduğu yerde dışlanma olmayabilir, ya da yoksulluğun olmadığı yerde dışlanma olabilir. Ancak, birçok durumda da, yoksulluk ve dışlanma yan yana gitmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 8, akt., Yavuz, 2016: 24).

Burada sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir anlam içerdiği söylenebilir. Çünkü dışlanmış kişiler her zaman yoksul olmayabilirler. Örneğin, yoksulluk sınırının üstünde olup da sağlık, eğitim, medeni ve sosyal haklardan dışlanan bireyler olabilmektedir.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farkları bir tablo başlığı altında incelemek mümkündür. Ve şu şekilde bir tablo oluşturulmuştur:

Tablo 1.4: Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farklar

SOSYAL DIŞLANMA	YOKSULLUK
Topluma Katılım	Maddi Kaynaklar
İlişkisel	Dağıtımsal
Süreçler	Sonuçlar
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik Haklar
Dışarıdan İçeriye	Aşağıdan Yukarıya
Çok- yönlü Boyutluluk	Tek-Zeminli Boyutluluk
Ölçümün Zorluğu	Kolay Ölçülebilir

Kaynak: (Kenyon, Lyons, Rafferty, 2002: 208, akt., Şahin, 2009: 88).

Sosyal dışlanma ile ilgili yapılan birçok araştırmaya bakıldığında, konunun çok boyutlu ve aşırı karmaşık olduğu görülmektedir. Bu durum ile ilgili Tartanoğlu şu şekilde bir açıklamada bulunmaktadır:

"Kavramın, klâsik yoksulluk tartışmalarından ne derece faklı olduğu ve kavramsallaştırma yapılırken, yoksulluk, yoksunluk, eşitsizlik veya dezavantajlı olma sorunlarının, konunun neresine yerleştirileceği karmaşıklığın odak noktasını oluşturmaktadır" (Tartanoğlu, 2011: 2).

Yukarıdaki Tablo 1.4' den de anlaşılacağı üzere, sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki en önemli farklılıklar olarak tartışılmakta olan çok boyutluluk ve dinamiklik unsurlarının sosyal dışlanmaya özgü olduğu, buna karşın yoksulluğun tek boyutlu ve belli bir durumu ifade eden statik bir kavram olduğu tartışması sadece klasik yoksulluk çalışmaları açısından geçerlidir (Şahin, 2009: 88).

Sosyal dışlanmanın dinamik ve çok boyutlu bir süreç olması dışlanmayı yoksulluktan farklı kılan bir unsurdur. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı arasındaki farklılıklara ilişkin bir diğer tablo da aşağıda verilmektedir.

Tablo 1.5: Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının karşılaştırılması

Yoksulluk		**Sosyal Dışlanma**
Temel Varsayım	• Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir	•Toplumsal katılım şansının düşüklüğü ve bunun toplumsal istikrar için oluşturduğu tehdit
Referans Noktası	• Eşitlik/Eşitsizlik • Kaynak Dağıtımı • Minimum Gelir	• Toplumun parçası olmak ya da olmamak • Sosyal katılım/bütünleşme • Sosyal haklar
Nitelikler	• Tek Boyutlu • Durum • Yapısal etkenlerle ilgilenir	• Çok boyutlu • Kümülatif nitelik/süreç • Yapısal etkenler ve bireysel algılama ile ilgilenir
Sosyal Eşitsizlik Boyutu	• Dikey • Dağıtık	• Kutuplaşmış (iç/dış) • Dağıtık ve katılımsal
Göstergeler	• Gelir	• Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili çeşitli göstergeler

Kaynak: (Böhnke, 2001, akt., Şahin, 2009: 91).

Barata (2000)'e göre, "sosyal dışlanma kaynak yetersizliği ve bölüşüm temelli göreli analizden, güç ilişkileri ve dışlanmanın marjinalleşmesi süreçlerini kapsayan ilişkisel analize kaymayı göstermektedir. Barry (1998)'e göre ise yoksulluk tartışmaları sınıf ve bölünmüşlükle ilgilenirken, sosyal dışlanma sınıf ve marjinalleşmenin sosyo-kültürel boyutlarını kapsamaktadır. Buna ek olarak sosyal dışlanma bireylerin topluma olan bağlılıklarının azalmasını ve toplumda yer alamamalarını" kapsamaktadır (Şahin, 2009: 88).

Sosyal dışlanma dört boyutta kendini göstermektedir. Bunlar; ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, kültürel dışlanma ve siyasi dışlanma şeklindedir.

1. Ekonomik Dışlanma: İşsizliğin kısa ve uzun süreli yaşanmasındaki ana sebep emek piyasasının dışında kalmaktan kaynaklıdır.

2. Mekânsal Dışlanma: Yararlanılmak istenen mekanlardan yararlanmada veya ulaşılmak istenen mekanlara ulaşımda, birtakım engellerle karşılaşmak ve sorunların olması durumu.

3. Kültürel Dışlanma: Gerek kültürel gerekse toplumsal hayata katılamamanın, ekonomik nedenlerden bağımsız olarak gerçekleşmesi durumu.

4. Siyasi Dışlanma: Bir taraftan hem siyasi ve hukuki haklarını hem de vatandaşlık haklarını tam olarak kullanamama, diğer taraftan siyasi katılım durumunun çeşitli nedenlerden dolayı engellenmesi durumudur (Tartanoğlu, 2011: 222, akt., Yavuz, 2016: 25).

Genellikle bu bahsedilen boyutlar, bir şekilde birbirinin etkisini arttıran ve iç içe geçmiş durumlar olarak ortaya çıkabilmektedir. Dışlanma, bir süreç olarak çeşitli boyutlar ve bunlar arasındaki dinamikler dikkate alınarak incelenmek zorundadır. Örneğin ekonomik açıdan dışlanmış bireyin bu durumunun nedenlerine bakıldığında, eğitim sistemine ulaşamamış olması nedeniyle emek piyasasının dışında kaldığı görülebilir.

Aynı zamanda yine ekonomik açıdan dışlanmış birey sosyal haklardan da mahrum kalacaktır. Benzer şekilde mekânsal olarak dışlanmış birey siyasi katılma süreçlerinden yani seçme ve seçilme hakkından yoksun kalabilecektir (Tartanoğlu, 2011: 222, akt., Yavuz, 2016: 25).

1.12.2. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Sosyal dışlanmanın çok kapsamlı ve karmaşık süreçleri içeren yapısı göz önüne alındığında, nedenlerine ilişkin kesin yargılar ortaya koyabilmek oldukça zordur. Bu nedenle, detay ifade eden açıklamaların içine girmektense, sosyal dışlanmaya neden olabilecek birtakım süreçlerin gruplandırılmasıyla kanaat edilmek istenmiştir. Şunu bilmek faydalı olacaktır ki, birbirleriyle etkileşim içerisinde olan sosyal dışlanmanın

boyutları kadar, açıklanacak olan gruplandırmaların da birbiriyle etkileşimleri son derece beklenir olmalıdır.

• *Üretim ve paylaşım süreçlerinin ekonomik organizasyonu:* Ekonomik kazanç boyutunun dışlanma kavramsalı üzerinde önemli bir etkisi olduğuna göre, bu kazancın nasıl oluştuğu ve ne yönden paylaştırıldığı ve tüm bu gelişimlerin nasıl bir yapılandırmada gerçekleştiği pek tabi dışlanmanın anlaşılmasında önemli bir ilerleme kat edecektir. Yapısal düzeyin süreç içerisinde değişmesine yol açan, ekonomik modelin dönüşümüdür. Buna örnek verilmesi gerekirse gün geçtikçe hızla artmaya devam eden küreselleşme ve yine hızlı bir şekilde artmaya devam eden üretkenlikten kaynaklı ekonomik çalışmaların giderek azalması, hem nicel hem de nitel açıdan istihdamın boyutlarını değiştirmiştir.

Değişen istihdamın niteliği zamanla biçimsel olmayan, güvencesiz ve devamlılığı olmayan bir hal kazanmıştır. Bu açıdan gerçekleşen bir ekonomik dönüşüm, elbette, ekonomik dışlanma olasılıklarını artırmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin gerek kazanç ve varlıklarını gerekse eğitim, sağlık gibi koşullarını, istihdamın bu yapısı ve ekonominin bu durumu doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyebiliyorsa ve kişilerin gelecek nesillerinin nasıl yetişeceğini dahi belirleye biliyorsa, ekonominin siyasal yönünün çözümlenmesi de sosyal dışlanma tartışmalarına önemli bir açılım getirecektir.

• *Kültürel yapı:* Sosyal dışlanmanın diğer önemli bir ayağını oluşturan kültürel yapılanma, bireylerin belki de çoğu zaman istemsizce toplumun başka bir bölümünü dışlamalarına yol açabilecek tutum ve davranışları oluşturabilmektedir. Bu oluşum genel itibariyle kültürel yapılanma ile özelde de söylemlerle gerçekleşmektedir. Kültürel yapının nasıl oluştuğu ve hangi bileşenlerle bir araya geldiğinin yani içeriğinin ayrıntılı bir analizinin yapılması çok önem ifade etmektedir. İnsanlar, içinde bulunmuş oldukları kültürü, genelde sorgusuzca kabullendiklerinden ve içselleştirdiklerinden dolayı, yapılan dışlamaları veya kültürel dışlamaları çok doğal karşılayabilmektedirler. Pek tabii her ülkenin sahip olduğu bir kültür vardır ve bu kültürden arasında da önemli farklılıkların olduğu bir gerçektir.

• *Hakların tanımlanması:* Hakların tanımlanması sosyal dışlanma sorunsalı üzerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu hakların neye göre tanımlandığı, hangi şartlar doğrultusunda oluşturulduğu dışlanmanın bize öncesini yani başlangıcını vermektedir. Toplumsal yapılarında bu tanımlamalar doğrultusunda oluştuğu bir gerçektir. Tanımlamaların çeşitliliğinin artması toplumların dönüşümüyle iç-içe olan bir husustur. Yine hakların tanımlanması başka bir şekilde ifade edilecek olursa, güç ilkesiyle bağdaştırmak hiçte yanlış olmayacaktır. Çünkü güç kendini, özellikle toplumsal gücü elinde bulundurun kişi ve grupların, toplumsal yaşamda hakların tanımlanması noktasında bu gücü nasıl kullandığını, sosyal hayatta nasıl rol alındığını ve yine güç sayesinde toplumsal yapıda ne şekilde düzenlemelerde bulunulduğunu gösterdiğinde anlaşılır.

• *Kurumsal yapılar:* Kurumsal bir çözümlemenin yapılması sosyal dışlanma problemini anlamak noktasında önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çünkü yapısallaşmış olan kurumların gelişimi toplumsal yapı içerisinde oluştuğu için bir taraftan sosyal dışlanmaya işaret ederken diğer taraftan dışlanmayı engellemeye yönelik bir yön çizebilir.

Şunu bilmek gerekir ki, sosyal dışlanmayı istemeyen, ona karşı mücadele etmeye hazır olan her yaklaşım dışlanmanın nedenlerine yönelik bir anlayış içerisine girmeli ve bu anlayış doğrultusunda, o nedenleri bir bir yok etmeye yönelik emek sarf etmek durumundadır. Sosyal dışlanmaya sebep olan nedenler, bazıları açısından yapısal olduğu kadar bazıları açısından ise yapısal değildir. Nedenlerin yapısal çerçevede şekillendiğini düşünenler, kendilerine yönelik kökten değişiklikler isteyebilir; yapısal olarak şekillenmediğini düşünenler ise daha çok düzeltmeye yönelik yaklaşımlarla çözüm alınabilecek bir nitelik taşıyabilir (Adaman ve Keyder, 2006: 13).

1.12.3. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Bireysel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılan sosyal dışlanmanın sonuçlarına aşağıda değinilecektir.

1.12.3.1. Bireysel Sonuçlar

Her geçen gün kendine ve içerisinde yer aldığı topluma karşı yabancılaşan, sorumluluk bilincinde olup üstüne düşen görevleri yerine getirmek noktasında eksik kalan bireyler, bunların yanında hiç hak etmediği halde eşitsizliğe maruz kalan, hem fiziksel hem de ruhsal açıdan engelli olanlar ve yaşadıkları hayat içerisinde karşılaşabilecekleri her türlü riske karşı kendilerini savunmasız ve zayıf hissedenler, bunların her biri sosyal dışlanmış kişilerdir.

Yine yaşamın birçok anında sosyal dışlanma tehlikesi altında olan, işte toplumsal hayatta çok düşük gelire sahip olup gereksinimlerini dahi karşılayamayanlar, herhangi bir sosyal güvencesi olmayıp sağlanan hak ve hizmetlerden yararlanamayanlar, azda olsa bir gelir elde etme olanağından yoksun olan işsizler ve çeşitli eşitsizliklere maruz kalıp toplum dışına itilen bireyler, bu sayılanların tümü diğer bireylere oranla sosyal dışlanmaya uğramaya çok daha yakın olan bireylerdir (Özkul, 2004: 35, akt., Şahin, 2009: 78).

Toplumla kaynaşmada sıkıntı yaşayan bireyler çoğunlukla güçsüz, sahipsiz, çaresiz ve desteksiz kaldıklarını düşünmektedirler. Bundan dolayı da her geçen gün yaşadıkları topluma bir adım daha yabancılaşan bireyler sosyal dışlanma riskini yoğun yaşayan bireylerdir. Buna ek olarak, tüm bu yaşanılan negatif durumların, toplumdan bir şekilde dışlanmış olanların hırsızlık, alkol ve madde bağımlılığı gibi toplumsal ahlaka aykırı davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır (Seyyar, 2003: 47, akt., Şahin, 2009: 78).

1.12.3.2. Toplumsal Sonuçlar

Suç oranlarının artmasına katkı sağlayan, bireylerin temel gereksinimlerini karşılayamayacak noktaya gelmesi ve bu doğrultuda da suça bulaşmasıdır. Toplumla bütünleşmekte zorluk yaşayan bireyler, toplumun geleceğine dair zarar verebilecek nitelikte sorunlar ortaya çıkarabilmektedirler. Tüm bu koşullar toplumda yer almış düzeni bozulmaya uğratarak, örneğin; aile düzenini, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri

gibi oturmuş kalıpları ve tüm bu olasılıkların yaşanması da sosyal bağlar tarafından sağlanan desteği ortadan kaldıracaktır (Şahin, 2009: 79).

Toplumun yapısal yönünün oluşturulmasında önemli yeri olan kurum ve kuralların nedenselliğinin sorgulanması ve buna dair baş kaldırmaların başlaması sonucunda, toplumsal olaylar ve yabancılaşma gibi sorunlar ortaya çıkabilecek, bundan kaynaklı olarak sosyal değerler ve sorumluluklar kaybedilip, sosyal alandaki düzenlemeler tamamen sorgulanır hale gelecektir (Çakır, 2002: 100, akt., Şahin, 2009: 79).

Sosyal sorunların ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olan sosyal dışlanma, toplumda karmaşaya neden olması ve sosyal çöküşe hız kazandırması münasebetiyle günümüzün en temel sosyal sorunlarından biri haline gelmiştir. Sosyal dışlanmanın neden olduğu bu toplumsal sonuçları ortadan kaldırabilecek bir çözüm yolu bulabilmenin de oldukça zor olması, onun tahmin edilenden çok daha büyük bir sosyal sorun olduğunun göstergesidir (Şahin, 2009: 79).

Yukarı kısımda sosyal dışlanmaya neden olan faktörler bununla birlikte bireysel ve toplumsal sonuçları incelendikten sonra, sosyal dışlanmayla başa çıkmada önerilen yöntemlere bakılacak olursa; gerek sosyal dışlanmanın önlenmesi, gerekse dışlanmış bireylerin toplumla yeniden bütünleşmesinin sağlanması ve aynı zamanda temel hakların geliştirilmesi boyutlarıyla değerlendirilebilmektedir.

Toplumsal hayata katılımlarında birçok zorlukları göğüslemeye çalışan engelli bireyler bunun yanında bir de sosyal dışlanma gibi olumsuz bir yapıyla karşı karşıya kalmaktadır. Tıpkı diğer bireylerin olduğu gibi engelli bireylerinde toplumun bir parçası olduğu gerçeği hiç şüphe götürmez bir gerçektir. Bu çalışma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeye katılan 15 veliden 12'si, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımda, sosyal dışlanmaya maruz kaldığını belirtmektedir. Ayrıca engelli bireylerin anneleri engelli çocukları olduktan sonra sosyal hayattan uzaklaştıklarını hatta toplumsal hayattan kopma noktasına gelecek kadar dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade etmektedirler.

Engelli bireylere nispeten daha çok “normal” veya “sağlıklı” olarak atfedilen bireylere göre düzenlenmiş olan toplumsal yapılardan dolayı, gerek eğitimlerinde gerekse işe giriş ve çalışma ortamları vb. konularda, üyesi oldukları topluma katılımlarında, engelli bireyler ikinci sınıf konumuna itilmektedirler. Bu itildikleri konum neticesinde de dezavantajlı duruma düşen engelli bireyler hem sosyal dışlanmaya maruz kalmakta hem de sosyal hayattan kopmaktadırlar.

Yaşanılan toplum yalnızca normal ve sağlıklı olarak atfedilen bireylerden oluşmamaktadır. Her ne kadar bu şekilde atfedilen bireyler çoğunlukta olsa da, engelli bireylerin varlığı şüphe götürmez bir gerçektir. Bu araştırmanın ve bu konuda yapılan diğer birçok araştırmanın sonuçlarına göre, engelli bireyler, toplum tarafından ötekileştirilen, önemsenmeyerek uzaklaştırılan ve dışlanmanın her türlüsüne maruz kalan bireyler oldukları görülmektedir.

Dünya sağlık örgütü açıklamasına göre; dünya nüfusunda yaklaşık 500 milyon engelli bulunmaktadır. Avrupa’da fiziksel ve zihinsel engelli sayısı 46 milyon civarındadır (Musayev, 2019: 17). Türkiye’de ise; Başbakanlık Özürlüler idaresi ve Devlet istatistikleri Enstitüsünün birlikte yapmış olduğu “Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 verilerine göre; yaklaşık 8,5 milyon (12,29) engellinin olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmanın verilerine göre Türkiye’deki engelli nüfusunun toplam nüfusa oranı %12,29, erkeklerde %11,10; kadınlarda %13,45 olarak saptanmıştır. Türkiye nüfusunun %1,25’ini ortopedik engelliler, %0,38’ini dil ve konuşma engelliler, %0,60’ını görme engelliler, %0,37’sini işitme engelliler, %0,48’ini zihinsel engelliler, %9,7’ni ruhsal ve kronik süreğen hastalığı olanlar” oluşturmaktadır kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf (Erişim Tarihi: 3.01.2019).

Yukarıda ki ifadeden de anlaşılacağı üzere T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı tarafından yapılan 2002 Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye’deki toplam nüfusun %12,29’unu engelli vatandaşlar oluşturmaktadır. Yaklaşık 8,5 milyon engelliyi ifade eden toplam engelli vatandaşların bu oranda olması, engellilik konusunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Engelli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen ve/veya engelleyen sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunları tespit etmek, ayrıca engel tipinin ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada, öncelikli olarak yukarı kısımda engellilik, engellilik türleri ve sosyal dışlanma kavramları ve bileşenleri incelenmiştir.

İlerleyen bölümlerde engelli birey ve ailelerin içinde bulundukları durumu anlamlandırmada toplumsal bilinç ve eğitimin rolü, engel tipinin ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını araştırmak ve aynı zamanda yaşamış oldukları sosyal dışlanmanın boyutunu öğrenmek için engelli bireylerin ebeveynleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilip tartışılmaktadır.

BÖLÜM 2
ENGELLİ BİREY VE AİLELERİN İÇİNDE BULUNDUKLARI DURUMU ANLAMLANDIRMADA TOPLUMSAL BİLİNÇ VE EĞİTİMİN ROLÜ

2.1. Engelliliğe Yaklaşım Modelleri

Yaşamakta ve bireysel olarak katılımda bulunulan toplumda, engellilik kavramına ve bu kavramı temsil eden bireylere karşı yaklaşım konusunda, bilinç düzeyinin ne kadar düşük olunduğu kabul ediliyor gibi gözükse de, aslında çok vahim bir durum içerisinde olunduğu, ancak bu konunun içerisine dahil olunduğu zaman anlaşılabiliyor.

Bu konuda yapılan bu araştırma örnek gösterebilir şöyle ki; tez çalışmasına başlandıktan sonra engellilik hakkında biliniyor sanılan birçok şeyin, aslında ne kadar eksik olduğunu, onlarla bir arada bulunmanın veya sosyal ortam içerisinde birlikte çalışmanın ve bir bütün olabilmenin gerektirdiği bilinç düzeyinden ne kadar uzakta olunduğu fark ediliyor.

Bu farkındalık neticesinde, yaşanılan toplumda, engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerle kaynaşmasını sağlayacak ve onların bir arada bulunmasını gerektirecek birçok şeyden yoksun olunduğu düşünülmektedir.

Engellilik ve engelliliğe yaklaşım konusunda, toplumun geneline hakim olan bu bilinçsizlik düzeyini aşmak ve toplumda bir bütünün parçaları olabilmeyi sağlamak için yapılması gerekenlerin önüne geçen birçok engel var. Bu engelleri iki kategoride ele almak mümkün:

1.Türkiye'de Engelli Bireylere Yönelik Eğitim sistemi:

Öncelikle engelliliğin anormal bir şey olmadığı ve doğal bir durum olarak algılanması gerektiği düşüncesi, çocuklara henüz çok küçük yaşlardayken anlatılmalı

ve bu oluşacak anlayışı geliştirmek için ortam hazırlanmalıdır. Fakat tüm bunlar yaşanılan toplumda henüz mevcut gözükmemektedir.

Çünkü daha ilköğretimden başlayarak engelli olan çocukların, engelli olmayan çocuklarla bir arada olmasını sağlayacak bir sınıf ortamının dahi olmaması ve bunu sağlayacak altyapının bulunmaması, engelli olmayan çocukların engellilik olgusundan uzak kalmasına neden oluyor.

Halihazırdaki eğitim müesseseleri engelli olanlar ve olmayanlara göre şekillendirilmiş olduğundan dolayı, daha ileri yaşlarda da böyle bir anlayışın gelişmemiş olacağı düşünülmektedir.

Okul öncesi eğitim ve kaynaştırma eğitimi yaygınlaştıkça bu konuda ilerlemelerin olacağı temenni edilmektedir.

2. Toplumsal önyargılar ve kalıplaşmış düşünceler:

Engelli çocuklara sahip ailelerin toplumsal hayata katılımlarında birçok sorun yaşadığı bilinmektedir. Aileler bu sorunlar doğrultusunda çocuklarını toplumdan neredeyse saklar konuma gelmişlerdir. Özellikle sosyalleşme sürecinde ortaya çıkan bu sorunlar hem aileleri hem de engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarını engellemektedir.

Toplumsal çevrelerinin ailelere yansıtmakta olduğu engelliliğin gizlenmesi gereken bir kusur olma düşüncesi, engelli ailelerinin fazlasıyla toplumda uzaklaşmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda gerek medyanın desteği, gerekse devletin ve bazı özel kurumların düzenlemiş olduğu müsabakalar sayesinde, ortopedik engellilerin, toplum içerisinde daha fazla yer edindikleri görülmeye başlanmasına rağmen, diğer engel gruplarına yönelik dikkat çeken bir eğilimin henüz olmadığı düşünülmektedir. En çokta zihinsel engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarında, oldukça olumsuz bir durum içerisinde olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de, engelli bireye sahip ailelerinin ve engelli bireylerin kendilerinin, toplumsal hayata katılımlarına engel olan, karşı karşıya kalmış oldukları zorluklardan kurtulmak amacıyla, yapılması gerekenleri belirlemek için Avrupa'daki gelişim süreci ölçüt alınabilir.

Bu süreci tanımlayan iki model vardır: Tıbbi Model ve Sosyal Model. Avrupa'nın, tıbbi modelden sosyal modele geçişi sayesinde, engeli olan bireylerle engeli olmayan bireylerin eşit sayıldığı bir toplum yaratma sürecine girmiş olması, dikkate değer bir ölçüttür http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

2.1.1. Tıbbi Model

"Literatürde eziyet veren bir yaklaşım olarak kabul edilen tıbbî model, engellilik halini "tedavi edilebilir, iyileştirilebilir veya onarılabilir bir hastalık hali" olarak değerlendirir. Bu modelin en önemli eksikliği, engelli insanı "rahatsız/hasta" insan olarak ele almasıdır" (Alper ve Özgökçeler, 2010: 34-54).

Engelli bireylerin özürlülük durumlarını bireysel bir sorun olarak adlandıran bu model, engelliliği ve bu duruma sahip bireyleri yalnızca tıbbi açıdan değerlendirilmesi gereken rahatsızlıklarıyla ve engellilik durumlarıyla tanımlar.

Kişileri, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak noktasında nitelendirir ve bu açıdan da engelli bireylerin toplum tarafından sistemli bir şekilde dışlanmasına yol açar. Ortaya çıkan sorunu toplumun bir sorunu olarak değil de, özürlü bireyin kişisel sorunu olarak ele alır.

Kendi özel durumları hakkında söz söylemenin yalnızca profesyonellere düştüğünü söyleyen, kendilerine ise sadece yardımcı olmak üzere bulunan uzmanların onaylayıp sunduğu alternatifler arasından seçim yapmak kaldığını belirten bir model http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

1980'de Dünya Sağlık Örgütünü tarafından hazırlanan, "Bozukluk, Yetiyitimi ve Engellerin Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) tıbbi modelin bir açıklamasıdır." Bu sınıflandırmaya göre:

Vücutta herhangi bir işlev kaybı veya bozukluğu, fizyolojik, psikolojik bozukluk ya da anatomik yapıdan kaynaklı bozukluktur.

Bir insan için, yapmak istenilen bir işlevi, vücutta oluşan bir bozukluk sonucu gerektiği kadarıyla ya da normal sayılan ölçüler dahilinde yerine getirememesi veya kısıtlamaya uğraması durumu yetiyitimidir http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 23.05.2019).

Tablo 2.1: Bozukluk ve Yetiyitimi arasındaki ilişkiyi gösteren tablo

Bozukluk	Yetiyetimi
Bir bireyin tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olması	Bu yüzden desteksiz sokağa çıkamaması, merdiven hiçbir şekilde kullanamaması
Görme sıkıntısı çeken bir bireyin	"standart" boyutta basılmış olan yazıyı okuyamaması
Sonradan edinilmiş beyin hasarı olan bir bireyin	Başkaları kadar hızlı konuşamaması

Kaynak: http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

Tıbbi modeli, engelli bireylerin büyük bir çoğunluğu istememektedir. Çünkü toplumla kaynaşmalarının önüne set oluşturduğunu, bu model yüzünden, aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin zedelendiğini ifade etmektedirler ve buna ek olarak yaşama yönelik becerilerini kaybetmelerini, iyi eğitim almalarının önüne geçilerek istihdamın azalmasına neden olunduğunu ve bu modelin kendilerini küçük hissetmelerine yol açtığını öngördüğünü ileri sürmektedirler http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

2.1.2. Sosyal Model

1950'li-1960'lı yıllardan itibaren "engellilere ilişkin ortaya çıkan sosyal model ise; engelliliği büyük ölçüde, toplumun engelliliğe tepkisinin meydana getirdiği tepkinin bir sonucu olarak ele almaktadır. Bu anlamda, kişiyi engelli konuma getiren, engelin kendisi değil; toplumun engelli bireye olan -engelleyici- bakış açısıdır" (Alper ve Özgökçeler, 2010: 34-54).

Engelli insanların bir araya gelerek gruplar oluşturması 1960 ve 1970'li yıllara denk gelmektedir. Birleşerek gruplar haline gelmelerinin en önemli nedeninin, toplumun onlara karşı olumsuz bakış açısının neyden kaynaklandığını, toplum içerisindeki yerlerini ve kendilerine yönelik tutumların nedenlerini sorgulamak olarak açıklamaktadırlar.

Bu yıllardan itibaren Sosyal Model'in alt yapısı hazırlanmaya başlanmakta ve tıbbi modelin ortaya çıkarmış olduğu bozukluk ve yetiyitimi kelimelerine alternatif oluşturacak tanımlar geliştirilmektedir.

Bireyde oluşan birtakım duyusal veya zihinsel ya da fiziksel bozulmalar sonucu işlev kısıtlanmasına uğraması bozukluktur.

Engelli bireylerin, diğer bireylerin yaşamakta olduğu kadar normal yaşamın içerisinde özgürce hareket edebilme şansının, fiziksel veya sosyal engeller yüzünden kısıtlanması veya kaybedilmesi durumu yetiyitimidir (Barnes, 1994:2).

Göze çarpan bozuklukları olmayanların, yani toplumun çoğunluğunun, engellilerin ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini ayrı tutması ve bu gerekenleri karşılamaya yönelmesiyle özürlülük ortaya çıkar. Bireysel bir sorun olarak görülmekten çıkan yetiyitimi (özürlülük), artık sosyal bir sorun olarak görülmeye başlar.

Engellilerin yaşamakta olduğu sorunun nasıl çözülebileceği noktasından hareketle özürlülük akımı, sorunun çözümünün ancak toplumun yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleşebileceği düşüncesi içerisindedir.

Tıbbi çözümlemelerden çok daha farklı olarak, yani bireye ve bozukluğuna odaklanmaktan ziyade herkesin menfaatine hizmet edebilecek ve gerçekleşebilmesi çok daha muhtemel hedefler saptayan bir yaklaşımdır.

Temel toplumsal ayrımcılıktan kaynaklandığı öne sürülen ırkçılık, eşcinsellik ve cinsel ayrımcılık gibi engelliliğin ve bu durum içerisinde olanlarında, tıpkı sayılanlar gibi ayrımcılığa uğramalarından kaynaklı bireysel ve topluluk olarak dezavantajlı grup içerisine itildikleri düşünülür http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

Tablo 2.2: Tıbbi Model ile Sosyal Modelin karşılaştırması

Tıbbi Model	Sosyal Model
Özürlülük kişisel bir trajedidir	Özürlülük toplumsal baskının yansımasıdır
Özürlülük kişisel bir sorundur	Özürlülük toplumsal bir sorundur
'Tedavi' tıbbi yaklaşım ile gerçekleşebilir	Kişisel yardım grupları ve programları, özürlülere son derece faydalıdır
Profesyonel tahakküm	Bireysel ve müşterek sorumluluk
Uzmanlık kalifiye profesyonellerin konusudur	Uzmanlık özürlülerin deneyimlerinde yatar
Özürlünün uyum göstermesi şartı	Özürlülerin tanınma hakkı
Bireysel 'özürlü' kimliği	Özürlülerin ortak kimliği
Özürlülerin bakım ihtiyaçları	Özürlülerin hakları
Profesyonellerin sözü geçer	Özürlülerin kendi seçimlerini yapabilme özgürlüğü
Özürlülük bir tedbir meselesidir	Özürlülük siyasal bir meseledir
Bireysel uyum	Toplumsal değişim

Kaynak: http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

Avrupa'nın engelli bireylere yönelik çalışmaları ve bu konu üzerine ilerlemeleri, Sosyal Model'e geçiş süreci ile hız kazanmakta ve belli bir aşamaya gelmektedir. Türkiye'de ise bu durum olması gerektiğinden gerilerde bir süreç sergilemektedir. Bu sürecin hızlandırılmasında, öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı ve ÖZİDA(Özürlüler İdaresi Başkanlığı)'nın çalışmaları büyük önem taşıyor. Pek tabii ki STK(Sivil Toplum Kuruluşu)'lar da bu sürece her türlü desteği vermelidirler.

2.2. Engelli Bireylerin Olumlu Özelliklerinin Farkında Olunarak Toplumsal Hayata Katılımlarının Sağlanması

Engelli bireylerin doğuştan gelen ya da sonradan oluşan birtakım farklı özelliklerin olması, onların toplumsal hayata katılımlarını olumsuz yönde etkilediği düşünülse de, aslında bu durumun olumlu taraflarını, hem kendilerinin hem de aile ve yakınlarının keşfetmesiyle beraber, engelli bireyin toplumsal hayata kazandırılması noktasında çok önemli bir etkisinin olacağı düşünülmektedir. Bazı engel gruplarının bu olumlu özelliklerine bakılacak olursa:

2.2.1. Görme Bozuklukları

Engelli bireylerin doğuştan değil de hayatının ileriki dönemlerinde görme kaybına uğraması sonucu oluşan durum ve bu durum içerisinde olan bireyler bu grup içerisinde değerlendirilebilir. Bu engel kendini renk körlüğü, görme alanı darlığı olarak bilinen tünel görme, tam görme kaybı ve çift veya bulanık görme şeklinde ortaya çıkarabilir.

Hayatlarını kendi başlarına sürdürebilmeleri için birtakım çok önemli özellikler geliştiren görme engeli olan bireylerin ve onların edinim yoluyla sağladıkları artı değerlerin bilincinde olmak gerekir:

- Yaratıcılıklarını kullanarak değişik çözümler üretebilen ve bu sayede de gündelik hayatlarını daha rahat sürdürebilen görme engelli bireylerin becerikliliklerini geliştirmeleri gerekiyor;

- Bilgi edinebilmek için, çok iyi dinleme becerileri geliştiren görme engelli bireyler ve onların dinlemede olan üstünlükleri;

- Bilgi aktarabilmeleri yazılı yoldan ve beden diliyle çok zor olan görme engelli bireylerin geliştirdikleri iyi sözel beceriler;

• Herhangi bir bilgiyi veya yazıyı görsel olarak vurgulama olanakları, yani bir yazının altını çizme, bir yerlere not tutma gibi durumları olmadığı için, bilgiyi iyi özümsemeleri ve iyi bir hafızaya sahip olmaları;

• Görme engelli bireylerin, gündelik hayatlarının önemli bir parçasını oluşturan bir sorun karşısında kalma durumu ve bu nedenle oluşan iyi sorun çözme becerileri, onların çalışma hayatlarına da yansıtabilecekleri bir beceridir;

• Gereken durumlarda başkalarından yardım istemeye, onlarla çalışmaya alışık olan ve esneklik sağlayabilen görme engellilerin, dışa dönük ve açık görüşlü olma durumu;

• Görme problemlerinden kaynaklı çevrelerinde, özellikle fiziksel çevrelerinde karşı karşıya kaldıkları kendileri için bilinmeyen birçok unsur olduğu için uyum sağlama becerilerinin gelişmesi;

• Düzensiz olma gibi bir şansları olmayan görme engelli bireylerin, bu nedenle hayatlarında her daim düzenli, çalışkan ve titiz olmaları gerekiyor;

• Omuzlarına yüklenen birçok iş ile baş edebilmesi için başkalarına kıyasla daha fazla çabalaması ve çok iyi organize olabilmesi için öncelik belirlemesi gerekiyor;

• Çok açık ve kararlılık içerisinde davranması gereken, örneğin; neyi nasıl yapacağı, bunu yaparken ne gibi yardımlar alacağı ve hangi tarafa yöneleceği gibi durumlarda, görme engelli bireyin, proaktif yapısının olması gerekiyor http://www.yasadikca.com/engelli-kisilerin-farkinda-olmak-7514 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

2.2.2. Fiziksel Engeller

Bireylerin, bazen kalıcı, bazen geçici birçok nedene bağlı olarak değişebilen hareket kabiliyetlerinin zarar görmesi durumu gerçekleşebilir. Bu gerçekleşen durum, sabit ya da dalgalı etkiler çizebilir, veya da gittikçe olumsuzlaşan bir durum içerisine girebilir.

Bundan dolayı da vücudun tümü veya bir kısmı zarar görebilir; ve bunlar doğrultusunda da bir vücut uzvunun hareketinin kısıtlanması, bir el becerisinin zayıflaması gibi birçok engeli ortaya çıkarabilir.

Gerek kendini multipl skelroz gerçekleşerek, yani beyin ve omurilikte mesajların iletimini sağlayan sinir tellerinin, çevresini saran koruyucu kılıfın zedelenmesi yoluyla oluşan konuşma bozuklukları, kısmi felç, el titremeleri, kas zayıflığı, adale kasılmaları, beyin felci biçiminde gösterir gerekse çocuk felci, omurilik felci türünde kendini gösterir. Tüm bu geçen engeller fiziksel engeller kategorisi içerisinde değerlendirilir.

Toplumda yaygın ama bir o kadar da yanlış olan bir inanışa göre; fiziksel engel kategorisinde yer alan engellerin ve bu engellere sahip bireylerin, yavaş algıladıklarını ve zor öğrendikleri düşüncesi tamamen bir önyargıdan ibarettir. Bu durumun gerçekle hiçbir alakasının olmadığı bilinir. Diğer bireylerle karşılaştırıldığında, fiziksel engeli bireyler, onlardan ne daha az ne de daha çok zekâya sahiptir.

Bu konuya şöyle bir örnek vermek gerekirse; Kara deliklerle alakalı sunduğu düşünce ve verilerle, kuantum yerçekimi ve kozmoloji alanlarına kattıklarıyla bilim dünyasında önemli bir yer edinmiş Cambridge Üniversitesinden Profesör Stephen Hawkins, büyük bir ihtimalle dünyanın en tanınmış konuşma engeline sahip ve tekerlekli sandalye kullanan insanıdır. Neredeyse vücudunun hiç bir bölümünü kullanamayan Hawkins, çevresinin özelikle teknolojik açıdan vermiş olduğu destekle berabere sahip olduğu üstün becerilerini kullanabilmiş ve fizik alanında ki çalışmalarına yaşamının son anına kadar devam ettirebilmiştir.

Yine birçok engele sahip olmalarına rağmen pes etmeyerek başarıyı kazanan örnek verebileceğimiz birçok fiziksel engele sahip ünlü sporcu vardır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bu bireylerde çevrelerinin kendilerine vermiş olduğu moral, motivasyon ve fiziksel desteğin gücüyle spor yaşamlarını sürdürebilmektedirler http://www.yasadikca.com/engelli-kisilerin-farkinda-olmak-7514 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

2.2.3. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

Herhangi bir gündelik işle dahi uğraşmaktan sıkılan, bir yere odaklanmakta güçlük çeken birey, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğundan kaynaklı olarak öğrenme sürecinde zorluk çeker. Çünkü genelde okul zamanlarında kendini göstermeye başlayan bir özelliktir. Bir işle uğraşırken hemen başka bir işe geçmesi, onun çok hızlı sıkılabildiğinin göstergesidir. Aynı zamanda uğraştığı işle hiç alakası olmayan görüntülere ve seslere kafa yorabilir.

Ama diğer taraftan bakıldığında, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan bireylere artı değer kazandıran birçok özellik vardır. İşte bunlardan bazıları:

Bir bütün içerisindeki detaylara dikkat; gereken yerde riske girilerek önemli çözümler ortaya çıkarabilmek; “Büyük resmi” görebilme; sezgilerin çok açık ve güçlü olması; müzakerecilik yönünün hayli iyi olması; olaylara karşı hızlı tepki verebilme gücü; yaratıcılık yönü; enerji düzeyinin çok yüksek olması.

Bu bireylerin diğer önemli bir özelliği ise çok güçlü odaklanabilme becerilerinin olmasıdır. Hatta bu özellik hiper odaklanma kavramı altında değerlendirilmiş, bu bireyler için çok önem arz eden ve onlara büyük bir artı değer katan hiper odaklanmanın, faydalı ve üretici yönü yüksek bir konuya yönlendirilmesi ve bu doğrultuda gelmesi beklenilen başarının da kuşku götürmez bir noktaya ulaşacağının düşünülmesi, onların önem arz eden bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Ancak olumsuz durumlarda muhtemeldir, çünkü; o kadar güçlü odaklanabildikleri için bazen çevrelerinden dahi uzaklaşabiliyorlar. Örneğin televizyon ekranlarında

geçen bir diziye ya da internete veya da kitapta olan bir bölüme aşırı odaklanıp yapması gereken işleri sekteye uğratması, kaybedilen zamanın farkına dahi varılamaması gibi http://www.yasadikca.com/engelli-kisilerin-farkinda-olmak-7514 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

2.2.4. Otistik Spektrum Bozuklukları (OSB)

Farklı biçimlerde ortaya çıkabilen otizm, bu anlamda asperger sendromuna benzer. Her iki bozukluğunda birden fazla ortak özelliği vardır. Örneğin; ses tonundan ya da bir jest, mimik ifadesinden çıkarılabilecek bilindik anlamı onların anlamlandıramaması, herhangi bir konu hakkında olan sohbete bir türlü giriş yapamamak veya yapılan bir sohbete dahil olamamak, bulundukları ortamda geçen esprileri ve soyut içerikli kelimeleri anlayamamak gibi sosyal ilişkilerde ve iletişim kuruşlarındaki yaşanan birtakım sorunlar ve düşünme gücünde zorluklar ortak özellik olarak sayılabilir.

Yine iletişim kurmada sorunlar yaşayan bireyler, işittikleri bir kelimeyi defalarca tekrar etme, bir konu üzerine ilgisiz şeyler katma işte birden beşe kadar sürekli sayma gibi, sürekli tekrarlanan kelime ve cümleler veya yanlış kullanılan deyimler ya da kelimeler gibi özellikler örnek olarak verilebilir.

Diğer taraftan OSB olan bireylerin sağlayabileceği birtakım artı özelliklerinin de olduğunun bilinmesi gerekir. Bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir:

- Mükemmel sayılabilecek derecede iyi hafıza gücüne sahip olmak, bilgisayar teknolojileri, resim ve matematik gibi alanlarda sahip olunan doğal yetenek;

- Bir konu üzerine odaklanarak, derinlemesine inceleyebilme kabiliyeti veya öğrenebilme arzusu;

- Sahip olunan yüksek motivasyon, bir iş içerisinde bağımsız çalışabilme;

• Hedef gösterilen bir konu üzerine azimle çalışarak odaklanabilme;

• Özgün, kalıcı ve yaratıcı düşünce kalıpları;

• Herhangi bir çalışmayı, titizlikle yürütmek ve en ince ayrıntılara dikkat edebilme;

• Rutin işler konusunda çok iyi olabilme;

• İstekli, dakik, kararlı ve güvenilir;

• Kusur/hata bulma konusunda çok becerikli;

• Herhangi bir konu üzerinde araştırma becerilerinin çok iyi olması;

• Kimsenin hakim olmadığı birtakım konular üzerinde derin bilgi sahibi;

• Bilgisayar üzerine üstün anlama ve kullanma becerisi;

• Çok iyi arşivleme ve ayırma becerileri;
http://www.yasadikca.com/engelli-kisilerin-farkinda-olmak-7514 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

2.2.5. Disleksi

Bu engel nedenine sahip bireylerin en çok etkilenen kısımları beynin lisan ile alakalı olan kısımlarıdır. Bundan dolayı da birey bilgiyi işlemede farklı yollara sapabilir. Bir şey hesaplarken, yazma ya da okuma işlevinde bulunurken, not tutmaya çalışırken yönetme becerileri etkilendiği için bunları yapmada tam olarak başarılı olamaz. Örneğin, bir metni okumada zorluk çekenlerin çok ağır okuması, gözlerinin hemen yorulması, okuduğu bir şeyi ezberde tutmada ve anlamada sıkıntı sayılabilir. Sözcükleri ters veya hatalı yazma (6 yerine 9, b yerine d, u yerine n, 38 yerine 83

gibi), bir yerde gördüğü sözcüğü bir yere yazarken hatalı yazma, aynı anda hem dinleyip hem not tutamama diğer yaygın belirtiler arasında yer alıyor.

Ama diğer taraftan "disleksisi" olan bireylerin birtakım güçlü özelliklerinin de olduğu bilinmelidir. Bunlardan bazıları:

• Çok iyi gelişen hayalgücü, orijinal ve yaratıcı düşünce tarzı;

• Bir konu üzerinde akıl yürüterek stratejik hareket edebilme ve bir sorun üzerinde çözebilme yeteneği;

• Bütünsel düşünebilme; birçok şeyin nasıl birbirine bağlandığını görebilme, bir şeylerin nasıl işlediğini anlayabilme yeteneği;

• Azimlilik ve çalışkanlık;

• Üç boyutlu, görsel uzamsal yetenek ve mekanik kabiliyet

• Sanat ve/veya müzik kabiliyeti; Atletik yetenek;

• Çok iyi önsezi ve insan ilişkileri;
http://www.yasadikca.com/engelli-kisilerin-farkinda-olmak-7514 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

Başta engelli bireye sahip ailelerin, çocuklarına çok küçük yaşlarından itibaren her daim inanarak, onların yanında sıkılmadan, usanmadan azimli bir şekilde durarak, özgüvenleri yüksek, topluma ve kendilerine faydalı birer genç olarak yetişebilmeleri için çok büyük emekler sarf etmeleri, daha sonraki süreçte de bulundukları engel türünün özelliklerine göre, eğitimlerinden sorumlu öğretmenlerin ve onlara destek olacak personellerin ihtiyaç duyulan tüm uyarlamaları yerine getirerek eğitilmelerini sağlıklı bir şekilde sağlamaları, kazanılması gereken ve toplumun hemen hemen %12'lik kısmına denk düşen engelli bireylerin güçlü kalmalarına yardımcı olacaktır.

Engelli bireylerin kendi ihtiyaç ve gereksinimlerini yine kendilerinin sağlayabileceği hususunda yetişmeleri ve istihdam edilmelerine yönelik iş sahiplerinin, onların ne gibi olumlu özellikleri olduğunun bilincinde olarak ve bu doğrultuda engelli bireyden ne şekilde faydalanabileceklerini düşünmeleri, engelli bireylerin yaşamlarını özgürce sürdürebilmeleri açısından oldukça önemli ve unutulmaması gereken bir durumdur.

2.3. "Özel Engelli Eğitimi" Kavramından "Kaynaştırma Eğitimi" Kavramına Bir Yaklaşım

Eskiye nazaran birçok yenilik yapılmasına rağmen, hala engelli bireylerin ülkemizde eğitim alma durumları, yaygın eğitim kurumları dahilinde oldukça zordur. Birçok yönden eşit fırsatlara sahip olmayan engelli bireyler, eğitim konusunda da eksik kalmaktadırlar. Çünkü özel yaklaşım gerektiren durumları, onları özel eğitim kurumlarına mecbur bırakıyor, özel eğitim kurumlarının da özellikle ülkemizde yetersiz kalması, onların meslek edinmede geride kalmasına ve engelsiz bireylerin yakaladığı fırsatları yakalayamayışına neden oluyor.

Ülkemiz dışındaki diğer ülkelerin özellikle gelişmiş ülkelerin engellilik konusuna ve bu konudaki yapmış olduğu düzenlemelere bakılacak olursa; Birleşik Krallık örneğini vermek çok uygun olacaktır. İnsan hakları bağlamında değerlendirdikleri engellilik olgusu ve bu doğrultudaki yasal düzenlemeleri, onların bu konuda ne kadar ileride olduklarının göstergesidir.

Her ne kadar Türkiye'nin, engelliliğe yönelik düzenlemeleri ve atılacak adımları uygulama konusunda geride kaldığı düşünülse de, 2005 yılından bu zaman dilimine kadar epey bir ilerleme kat ettiği yasal düzenlemeler noktasında anlaşılmaktadır. Yine özel eğitim kursu, sadece engelli bireyler baz alınarak kurulan okullar gibi kavramları ve yapılanmaları kaldırarak, bunlar yerine engelli-engelsiz ayrımı olmaksızın eğitim veren, tüm okulların kaynaştırma eğitimi bünyesinde birleştirilmesini sağlayan Birleşik Krallığın engelliliğe bakış açısı ve bu konudaki ilerlemeleri bu şekilde görülmektedir http://www.yasadikca.com/ozel-engelli-

egitimi-kavramindan-kaynastirma-egitimi-kavramina-5756 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

Tüm okulların kaynaştırma eğitimi bünyesinde birleştirilmesi, hiçbir engeli bulunmayan çocukların daha çok küçük yaşlarında engellilik olgusu ile tanışmasına ve toplum içerisinde engellilik durumu bulunan bireylerle nasıl bir arada yaşanabileceği noktasında bilinçlenmesine yardımcı oluyor. Elbette bu konularda gelişimlerin olabilmesi için, altyapısal olarak düzenlemeler yapılan ve buna önem verilen okulların olması, aynı zamanda da gereken bilinçli düzeyde öğretmenlerin var olması çok kısa bir süreç içerisinde ve çok kolay olmayacağından ötürü, istikrarlı ve büyük bir çaba içerisine girilmenin gerekmekte olduğu düşünülmektedir.

Özel Engelli Eğitim Kurumlarının kurulması ve bu kadar yaygınlaştırılmasındaki asıl maksadın, engellilik özelliğine sahip bireylerin, örgün eğitim kurumlarında eğitim görmelerinin çok kolay olmayacağı gerekçesi ve sağlanacak teknolojik imkan, konu üzerinde uzmanlaşmış eğitim kadrosu ve pek tabii ki sosyal tesisler gibi birçok olanağı var etmenin zorluğu ve zaman alıcılığı olarak düşünülmektedir.

Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de, engelli bireyler için öncelikle özel eğitim veren okullar inşa edilmiş ve süreç bu şekilde başlatılmış, ancak daha sonraları tam tersi karar alınarak bu okullardan uzaklaşılmış.

Engel özelliğine sahip bireylerin ayrıştırılması, tıpkı dil, din, ırk, cinsiyet ayrımcılığına uğratılan bireylerde olumsuz durumlar ortaya çıkarıyorsa, bu bireyler içinde durum böyledir. Sayılan olgular her ne kadar çağdışı yaklaşımlar olarak kabul ediliyorsa, engellilik bulgusu taşıyan bireyleri de dışlamak ve ayrıştırmak o kadar çağdışı bir yaklaşımdır. Nasıl ki yalnızca fakirlerin gittiği, ya da romanların gittiği veya da sadece kadınların gittiği okul gibi ayırımlar yapılmıyorsa, insanları engeli var diye ayrı okullara göndermek de yanlış görülmeli.

Toplumu oluşturan bireyleri engelli-engelsiz olarak kategorileştirme ve bu şekilde bölünmeye gitme, toplumun dağılmasına atılan en büyük adımdır. Çünkü engelli bireyler, diğer bireyler gibi toplumu oluşturan bir bütünün parçalarıdır. Tabii

ülkemizde bu bilinç düzeyine sahip çok az insan olduğu için, böyle bir bölünmeye gitme toplumun bütünleşmesi yerine dağılmasına ve bir bütün olmayı başaramayan insan topluluklarının daha da artarak yaşanmaz bir toplum oluşmasına neden olacaktır.

Bu olumsuz durumun gerçekleşmemesi adına atılacak en önemli adım, çocukların çok küçük yaşlarından örneğin, ana okulu dönemlerinden başlayarak engelli-engelsiz ayırmaksızın bir arada okutabilmeyi başarmak olacak. Bu başarıldığında ise toplum tarafından dışlanmayan, ayrımcılığa uğratılmayan ve yaşanması hayli mümkün bir toplum gerçekleşecektir.

Gerçekleşen bu toplum sayesinde engele sahip bireylerin kendilerine olan güvenlerinin tazelenerek güçleneceği, onlara karşı nasıl davranılması gerektiğini bilen insanların çoğalacağı ve kaynaşan, arkadaş ilişkileri kuvvetli olan, gelecekte de birlikte aynı iş ortamını paylaşabilen bireylerin oluşacağı düşünülmektedir. Asıl unutulmaması gereken, engel diye tanımlanan sınırlamaların önemli bir bölümünün kendilerini engelsiz zannedenlerin kafalarındaki engeller olduğudur.

Belirli bir süredir özel eğitim kurumu başlığı altında bir kuruma sahip olamayan batı toplumu, engellilere yönelik aldığı bu kararlarla birçok değişikliğin öncüsü olmaktadır.

Her türlü engele yönelik teşkilatlandırılan okulları ve bu ölçüde olması gereken koşulları yerine getirme zorunluluğu var.

Bu nedenden dolayı artık sınıflarında engelli öğrencilerinde yer alacağı ve onlara karşı nasıl davranılması gerektiğini bilen ve bu konuda desteklemelerde bulunulan öğretmenlerin olması, hatta gerekli görülen zamanlarda iki öğretmenin dahi sınıflarda bulunması gerektiği bilinmektedir http://www.yasadikca.com/ozel-egitimle-ilgili-bir-yasa-onerisi-5890 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

2.4. Engellilik Konusunda Bireysel Farkındalığın Geliştirilmesi

İçerisinde yaşanılan dünyada ve her bir insanın katılımda bulunduğu toplumda, engelliliğe yaklaşım konusunda bilinç düzeyinin ne kadar düşük seviyelerde olunduğu herkes tarafından kabul edilen bir durum olabilir. Ancak ne kadar ciddi bir durum içerisinde bulunulduğu konunun araştırılmaya ve incelenmeye başlanmasıyla daha net anlaşılmaktadır.

Bu konuda yapılan bu araştırma örnek gösterilebilir. Araştırma, 2018 yılında yüksek lisans tez araştırması kapsamında, engelli birey ve ailelerine yönelik çalışmalara başlandıktan sonra, engellilik konusunda bireysel farkındalığın çok gerilerde bir durum seyrettiğinin anlaşılması noktasında önemli bir neden bildirmektedir.

Toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin, engellilik konusunda bildiklerini zannettikleri birçok şeyden ne kadar uzakta oldukları, engelli insanlarla bir arada çalışmanın veya sosyal ortamda birlikte bulunmanın gerektirdiği bilinç düzeyinden önemli ölçüde gerilerde kalınmış bir duruma işaret ettikleri anlaşılmaktadır.

Toplumda engelli insanların engeli olmayanlarla bir arada olmalarını ve kaynaşmalarını sağlayacak birçok şeyden mahrum olunduğu bilinmektedir. Toplumun geneline hakim olan bu bilinçsizliği aşmak ve toplumca bütünleşmenin sağlanması için öne geçen birçok engelin olduğu da önemli bir gerçektir.

Bunlarla birlikte, engellilik konusunda pozitif ilerlemelerin olduğu da görülmektedir. Örneğin; araştırma sırasında engelli bireyler baz alınarak kurulan birçok fayda sağlayıcı internet sitelerinin var olduğunu öğrenilmektedir.

Bu siteler arasında bu araştırmada da çalışmalarından büyük ölçüde faydalanılan http://www.yasadikca.com'unda kurucularından olan Zehra Eliçin'in, Qatrain2 projesine ek olarak yine buna çok yakın ETTAD projesini yürüttüğü bilgisine ulaşılmaktadır. Bu projeler 2009'da tamamlanmış ve her iki projenin de tamamlanmasının ardından kaynaştırma eğitimi veren eğitmenlerin referans olarak yararlanabileceği web siteleri ortaya çıkarılmış (www.qatrain2.eu, www.ettad.eu).

Bu sitelerden sadece öğretmenler değil, engelli öğrencilerin aileleri ve yakınları da faydalanmaktadır.

Tüm bu çalışmalar doğrultusunda ilerlemelerin sağlanmakta olduğu ve engelli öğrencilerle birebir temas kurulan, onlarla birtakım uygulamaların yapılabileceği sitelerin oluşturulması fikrinin doğduğu edinilen bilgiler arasındadır. Bu düşünce doğrultusunda, iki yıllık bir çalışma süreci sonucunda teoriden pratiğe inilen, çok pratik ve öğrenciye hitap eden nitelikte bir web sitesi oraya çıkarılmakta olduğu ve isminin de kolay akılda kalacak şekilde www.engelsizegitim.com olarak seçilmiş olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Resmi proje adresi ise www.q4s.eu.

Yapılan bu araştırmanın hazırlık sürecinde, bu bahsedilen sitelerden büyük ölçüde faydalanılmaktadır. Bu siteler engellilik konusunda bireysel farkındalığın geliştirilmesi noktasında da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle bu sitelerin oluşturulması aşamasında Ankara'da OZİDA, yani Başbakanlık Özürlüler İdaresi ile yakın çalışılması, eğitim müdürlükleri ile temasların olması, yine engelli derneklerinin bir kısmıyla yakın çalışmaların olması da ayrı bir önem katmaktadır.

2.5. Engelli Öğrencilerin Eğitimde Karşılaştıkları Güçlükler

YÖK'ün Engelli Öğrenciler konusundaki Politikalar ve Uygulamalarına ilişkin bilgiler şu şekilde ifade edilebilir:

2005 yılı itibariyle, girmiş oldukları sınavları başarı ile geçip üniversitelerden kazandıkları bölümlere yerleştirilmeyi hak eden engelli bireylerin, özürlüler yasası onaylanıp yürürlüğe girmesi ile birlikte, onlar için yapılacak olan düzenlemeleri kararlaştıracak yönetmelik çalışmaları başlatılmaktadır.

2006 yılı içerisinde üniversitelerde yapılanmaya başlayan engelli öğrenci birimleri, 2007 yılı dahilinde yapılandığını ve üniversitelerde etkin bir şekilde çalışmaya başlandığı görülmektedir.

İlgili yönetmeliğin 15.maddesine göre:

Herhangi bir gerekçe gösterilerek engelli bireylerin eğitim almaları engellenemez. İçinde bulunmuş oldukları özel durumları ve diğer bireylere nispeten farklılıkları bulunan engelli çocuk, genç ve yetişkinler, bütünlük sağlanmış ortamlarda ve hiçbir engeli bulunmayan bireylerle eşit eğitim-öğretim imkanı sağlanmalıdır

Engelli bireylerin üniversite öğrenim süreçlerini daha kolay bir şekilde geçirebilmeleri amacıyla kurulan Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi, kullanılacak olan birtakım araç ve gereçlerin temin edilmesi, özel ders almalarına yönelik materyallerinin bulundurulması, araştırma yapabilecekleri ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik ortamlarının hazırlanması hususunda önem göstermektedir

Bütüncül bir yaklaşım göstermesi doğrultusunda Birleşmiş Milletlerce onay görmüş Özürlü Kişilerin Hakları Sözleşmesi, 2009 yılı kapsamında Türkiye'de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin, engelli bireylerin eğitim haklarına yönelik yapılacak düzenlemeleri ise 24. Maddesi kapsamaktadır

Engelli bireylerin eğitimlerine yönelik gerekli görülen tüm sorumlulukları alan ve onların danışmanlık görevini üstlenen YÖK, oluşturulacak yasal düzenlemelerin ve yapılanmanın kurallarını belirlemekte önemli rol oynamaktadır
http://www.yasadikca.com/engelli-ogrencilerin-egitimde-karsilastiklari-guclukler-7245 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

Yine aynı şekilde özel eğitime olan ihtiyaçlar ise şu şekilde ifade edilebilir; "Çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından yaşıtlarından beklenilen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyler bulunmaktadır. Bu bireyler, akranlarıyla aynı eğitime tabi olduklarında akranlarıyla aynı düzeyde kazanım elde edememektedirler.

Bu olumsuzluk durumunun giderilmesi için ise, özel eğitim gerekmektedir. Bu eğitim, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel

olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların engel ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülmelidir.

Engellilere yönelik uygulanacak özel eğitim;

- Çoğunluktan farklı ve özel eğitime ihtiyacı olan çocuklara sunulan,

- Üstün yetenekli olanların yetenekleri doğrultusunda en üst düzeye çıkmasını sağlayan,

- Yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen,

- Engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek, toplumla kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan, bir eğitim olmalıdır"
http://www.yasadikca.com/engelli-ogrencilerin-egitimde-karsilastiklari-guclukler-7245 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

Aksaray il merkezinde görev alan, engelli öğrencilerin meslek edindirilerek istihdamlarının sağlanması noktasında büyük emekleri bulunan öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkılarak oluşturulan, özellikle onların mesleki eğitim almaları doğrultusunda eğitim ve uygulama okulları ile iş okullarında sürdürülen bir çalışmanın sonuçları dahilinde şu ifadelere ulaşılmaktadır:

> *"Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımları sağlamak ve onların her türlü olumsuz durum karşısında güvenliğini gözetmekle yükümlü olan devlet, Anayasasının 61. Maddesi nazarında engellilere yönelik bu sorumluluklar altında tutulmaktadır. Bu açıdan atılması gereken öncelikli adım, engelli bireylere yönelik mesleki eğitimlerin düzenlenmesi ve işe alımlarının sağlanarak istihdam edilmelerinin gerekmekte olduğudur"*
> http://www.yasadikca.com/engelli-ogrencilerin-egitimde-karsilastiklari-guclukler-7245 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

Hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmek ve ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılayabilmek, muhakkak ki her birey için önemlidir. Bireylerin toplumsal hayata

katılım düzeylerinin gün geçtikçe azalması, özgüvenlerinin sarsılması ve sosyal ve ekonomik açıdan kendilerini yetersiz hissetmelerinin altında yatan en önemli unsur, yoksun oldukları meslek ve iş yaşamlarıdır. Yasal düzenlemeler doğrultusunda, birçok açıdan güvence altına alınan bu bireyler, gerek toplumsal hayata katılım ve eğitim durumları bakımından, gerekse tatmin olması gereken kabul görme güdülerinin başkaları tarafından onaylanması, kendilerine duydukları güvenin desteklenmesi ve başarılı olma duygularının takdir edilmesi noktasında önem göstermektedir.

Burada önem taşıyan diğer bir hususta, engelli bireylere yönelik özellikle eğitim alanında yapılacak olan düzenlemelerin ve bundan yararlanma olanaklarının en üst düzeyde gerçekleşebilmesi için öğretmenlerin konu üzerindeki görüşleri ve işleyiş hakkındaki düşüncelerinin alınması noktasıdır. Elbette bu düzenlemelerin gerçekleşmesi noktasından hareketle yapılacak işlevleri etkileyecek birtakım kıstaslar vardır. Bu kıstaslardan bazıları fiziksel yeterlilikler, öğretim kurumlarında görevli personel ve programlar vs.dir.

Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarının, temel yaşam becerilerinin geliştirilmesi noktasından hareketle desteklenmesine, mesleğe ve işe hazırlanmasına yönelik Eğitim Uygulama Okulları ve İş Eğitimi Okullarında yapılan bir çalışmada, bu okullarda görev alan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda birtakım tespitlerde bulunulmaktadır.

Yapılan tespitlere göre, eğitim-öğretim etkinliklerine, işe/mesleğe yerleşme süreci ile ilgili şu sonuçlar elde edilmektedir:

- Engelli bireylerin “istihdamını sağlamaya yönelik takdir edilmesi gereken birçok faktör vardır. Bunların başında olumlu örnek teşkil etmelerinden dolayı, engellilerin iş hayatında bulunmasına yönelik projeler oluşturmuş ve oluşturulan projeleri gerçekleştirmek için uygulama ortaklığı sürdüren okullar, yine iş alımlarını sağlayan işyerleri ve diğer yardımda bulunmuş paydaşlar gelmektedir.

- Başvuruda bulunulacak iş konusunda yeterlilik ölçütü ne ise tanımları yapılandırılmalı, yapılacak iş açısından beklentiler engelli bireylere özgü ayrımcılık içermemeli

- Sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gereken işyerleri, engelli bireylerin ve ailelerinin ne türden haklara sahip olduğunu ve bunların ne kadarına, ne ölçüde ulaşabildiği noktasında sağduyulu olmalı

- İş yaşamı ve çalışan kişilere yönelik düzenleme, karar verme konularında sendikal faaliyetlerde "Herkes için erişilebilir ve güvenli bir iş yaşamı" sloganı temel alınmalı.

- İş yeri fiziksel koşulları, eğitim, ücret ve işyerinde terfi konularında ayrımcılık dışında, bireye ve bireyin yetkinliğine yönelik iş tanımları oluşturulmalıdır.

- Evrensel değerlere bağlı kültürel ortaklıklar, politik değişimleri etkileyeceğinden, ulusal projelerle mutlaka iş yaşamı ve hakların uygulanmasına yönelik ortaklık" oluşturulmalıdır
http://www.yasadikca.com/engelli-ogrencilerin-egitimde-karsilastiklari-guclukler-7245 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

Tablo 2.3: Engelli bireylerin durumlarına ilişkin bazı istatistiksel bilgiler

Özürlü Nüfus Oranı			
Toplam			12.29%
Erkek			11,10%
Kadın			13,45%
Özürlü Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı			
Toplam	**8.431.937**	**3.783.197**	**4.648.740**
Yaş Grubu	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
0-4	263.055	157.186	105.869
05-09	319.276	183.599	135.677
10-14	278.468	157.323	121.145
15-19	297.837	155.941	141.896
20-24	379.147	195.229	183.918
25-29	534.359	254.066	280.293
30-34	585.452	267.827	317.625
35-39	615.605	271.263	344.342
40-44	690.140	290.662	399.478
45-49	743.727	318.060	425.667
50-54	734.938	294.271	440.667
55-59	676.655	274.774	401.881
60-64	680.495	278.944	401.551
65-69	620.513	261.623	358.890
70-74	484.854	208.191	276.663
75+	485.709	206.588	279.121
Bilinmeyen	41.462	7.404	34.058

Kaynak: http://www.yasadikca.com/Client/Image/Upload/zrl_nfusun_yaa_gre_da_1.jpg (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

Tablo 2.4: Engelli bireylerin yaşadığı güçlüklerle ilgili bazı rakamsal veriler

Yaşadığı Güçlükler	Toplam	Erkek	Kadın
Kamuya açık alanlarda sesli uyarı işaretleri ve Çevre düzenlemelerinin yeterli olmaması	35,06	35,97	33,83
Toplu taşım araçlarına binmekte güçlük çekme	34,7	32,09	38,28
Sosyal ve kültürel etkinliklere katılamama	64,42	77,54	51,31
Evlilik yaşamının olumsuz etkilenmesi	16,1	16,46	15,61
Tolumun yardımcı olamaması	27,34	27,25	27,46
Devletin sağladığı imkanların yetersiz olması	51,58	51,88	51,88
Braillle ve sesli yayınların yeterli ve yaygın olmaması	26,38	27,9	24,3
Özrüyle ilgili teknolojiye uygun aletlerin alınamaması	39,36	38,44	40,63

Kaynak: http://www.yasadikca.com/Client/Image/Upload/yaad_glkler.jpg (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Engelli bireylerin yaşadıkları bu zorluklar dikkate alınarak aktarılan öneriler:

> • *"Engelliler için destek çalışmalarına ağırlık verilmelidir.*
> • *Katılımcıların tam kapsamlı temsilcileri ile deneyimlerin ve ihtiyaçların göz önünde bulundurulduğu istişare halinde çözümler geliştirilmelidir.*
> • *Standartlar öğretim, değerlendirme ve genel şartlar üniversite genelinde fakültelerdeki engelli öğrenciler için ayarlanmış olmalıdır. Tercih döneminde doğru bilgilendirme (Üniversite Web tasarımları, Üniversiteyi kazananlara gönderilecek erişilebilir ve bilgilendirici broşür, Oryantasyon çalışmaları)"*
> http://www.yasadikca.com/engelli-ogrencilerin-egitimde-karsilastiklari-guclukler-7245 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

2.6. Engelli Bireylerin İstihdamı

2.6.1. İşgücüne Katılım Oranı

> *"Türkiye İstatistik Kurumu'nun Şubat 2019 verilerine göre ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde %71,4, kadınlarda %34,0, toplamda ise %52,5'tir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1'dir"*
> https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Tablo 2.5: Engelli ve genel nüfusun işgücüne katılım oranı

İşgücüne Katılım Oranı	Erkek	Kadın	Toplam
Engelli Nüfus	35,4	12,5	22,1
Genel Nüfus	71,4	34,0	52,5

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 4.

2.6.2. İşçi Kadrosunda İstihdam

4857 sayılı İş Kanununun 30 uncu Maddesi kapsamında; *"İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler"*
https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Türkiye İş Kurumu verilerine göre "engelli çalıştırmakla yükümlü 50+ işyeri sayısı ile kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasında işçi olarak istihdam edilen bireylerin yıllara göre dağılımları" tablo 2.6, tablo 2.7, tablo 2.8 ve tablo 2.9'da yer almaktadır
https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Tablo 2.6: Engelli çalıştırmakla yükümlü 50+ işyeri sayısı

Yıllar	Kamu	Özel
2019 (Nisan)	1.299	18.169
2018	1.352	17.826
2017	782	19.957
2016	806	18.332
2015	844	17.144
2014	809	17.773
2013	890	17.596
2012	979	16.980
2011	1.004	15.118
2010	1.084	14.511
2009	1.096	12.847
2008	1.126	13.268
2007	1.613	17.864
2006	1.507	13.593
2005	1.567	11.517
2004	1.674	10.145
2003	1.593	8.427
2002	1.609	8.121

Kaynak: https://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler/ (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

"Engelli bireyleri çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısı 2002 yılı itibariyle kamuda 1.609, özel sektörde 8.121 iken 2019 yılı Nisan sonu itibariyle bu sayı kamuda 1.299, özel sektörde ise 18.169'dur."
https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Tablo 2.7: Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde işçi olarak çalışan engelli birey sayısının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Birey Sayısı		Çalışan Engelli Birey Sayısı			
	Kamu	**Özel**	**Kamu**		**Özel**	
2019 (Nisan)	17.044	114.052	50+ işyerinde çalışan: 15.077	50- işyerinde çalışan: 967	50+ işyerinde çalışan: 99.710	50- işyerinde çalışan: 8.053
2018	16.157	107.373	50+ işyerinde çalışan: 14.453	50- işyerinde çalışan: 1.033	50+ işyerinde çalışan: 97.893	50- işyerinde çalışan: 8.916
2017	7.801	117.687	10.323		102.751	
2016	8.206	104.966	10.822		92.413	
2015	8.432	99.262	10.696		84.370	
2014	8.417	101.823	10.422		84.706	
2013	9.514	97.689	11.804		80.434	
2012	10.246	97.322	12.358		77.547	
2011	10.496	86.607	12.347		71.088	
2010	-	-	12.603		66.359	
2009	-	-	12.653		58.876	
2008	-	-	11.286		55.077	
2007	-	-	12.924		49.784	
2006	-	-	15.342		53.832	
2005	-	-	15.243		47.850	
2004	-	-	15.193		39.022	
2003	-	-	14.685		31.829	
2002	-	-	16.668		28.953	

Kaynak: https://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler/ (Erişim tarihi: 29.05.2019).

> *"Engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli birey sayısı 2011 yılı itibariyle kamuda 10.496, özel sektörde 86.607 iken 2019 yılı Nisan sonu itibariyle bu sayı kamuda 17.044'e, özel sektörde ise 114.052'ye yükselmiştir. Bu işyerlerinde çalışan engelli sayısı 2002 yılı itibariyle kamuda 16.668, özel sektörde 28.953 iken 2019 yılı Nisan sonu itibariyle bu sayı kamuda 16.044*, özel sektörde ise 107.763*'tür"*

**50 kişiden fazla ve az çalışanı olan işyerlerinde çalışan engelli sayısı toplamı.*

https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Tablo 2.8: Engelli birey çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde kota açığı/ fazlası

Yıllar	Engelli Birey Çalıştırmakla Yükümlü Olan Kurumlarda Kota Açığı		Engelli Kotasının Üzerinde Çalışan Engelli Birey Sayısı	
	Kamu	**Özel**	**Kamu**	**Özel**
2019 (Nisan)	4.739*	21.784	2.772	7.442
2018	4.775*	17.871	3.071	8.391
2017	466	23.232	2.988	8.296
2016	387	20.336	3.003	7.783
2015	472	22.037	2.736	7.145
2014	712	23.637	2.717	6.520
2013	700	23.075	2.990	5.820
2012	931	25.250	3.043	5.475
2011	1.164	20.789	3.015	5.270
2010	1.863	18.299	2.748	4.715
2009	1.981	16.367	2.548	4.693

Kaynak: https://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler/ (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

> *"*Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Personel Çalıştırılmasına Dayalı Hizmet Alımı Sözleşmeleri Kapsamında Çalıştırılmakta Olan İşçilerin Sürekli İşçi Kadrolarına veya Mahalli İdare Şirketlerinde İşçi Statüsüne Geçirilmesine İlişkin 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Geçici 23 ve Geçici 24 üncü Maddelerinin Uygulanması ile kamu kurum ve kuruluşlarında sürekli işçi pozisyonunda çalışan kamu işçisi sayısı artması nedeniyle kamu kurumlarının istihdam etmekle yükümlü olduğu engelli işçi sayısında artış olmuş ve kota açığı da artmıştır"*
> https://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler/ (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde "kota açığı 2011 yılı itibariyle kamuda 1.164, özel sektörde ise 20.789 iken 2019 yılı Nisan sonu itibariyle kota açığı kamuda 4.739, özel sektörde ise 21.784'tür. Çalıştırmakla yükümlü olduğu kotanın üzerinde engelli işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan engelli sayısı 2009 yılı itibariyle kamuda 2.548, özel sektörde ise 4.693 iken 2019 yılı Nisan sonu itibariyle kamuda 2.772, özel sektörde ise 7.442'dir"
https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Tablo 2.9: Kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından işe yerleştirilen işçilerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	İşe Yerleştirme		
	Kamu	Özel	Toplam
2019 (Ocak-Mayıs)	496	5.431	5.927
2018	722	14.208	14.930
2017	192	11.959	12.151
2016	236	14.795	15.031
2015	258	20.197	20.455
2014	232	26.118	26.350
2013	287	34.189	34.476
2012	398	35.133	35.531
2011	455	37.894	38.349
2010	295	31.962	32.257
2009	545	25.860	26.405

Kaynak: http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

"Kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından işe yerleştirilen işçilerin dağılımı tablo 2.9'da görülmektedir. 2019 yılı ilk 5 aylık dönemde kamuda 496, özel sektörde ise 5.431 olmak üzere toplam 5.927 engelli birey işe yerleştirilmiştir."

2.6.3. Memur Kadrosunda İstihdam

657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 53 üncü maddesine göre; *"Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır"*
https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

"Devlet Personel Başkanlığı verilerine göre, 2008 yılından itibaren kamu kurumlarında engelli kotasında memur olarak istihdam edilen engelli bireylerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır"

Tablo 2.10: Kamu kurumlarında engelli kotasında istihdam edilen memurların yıllara göre dağılımı

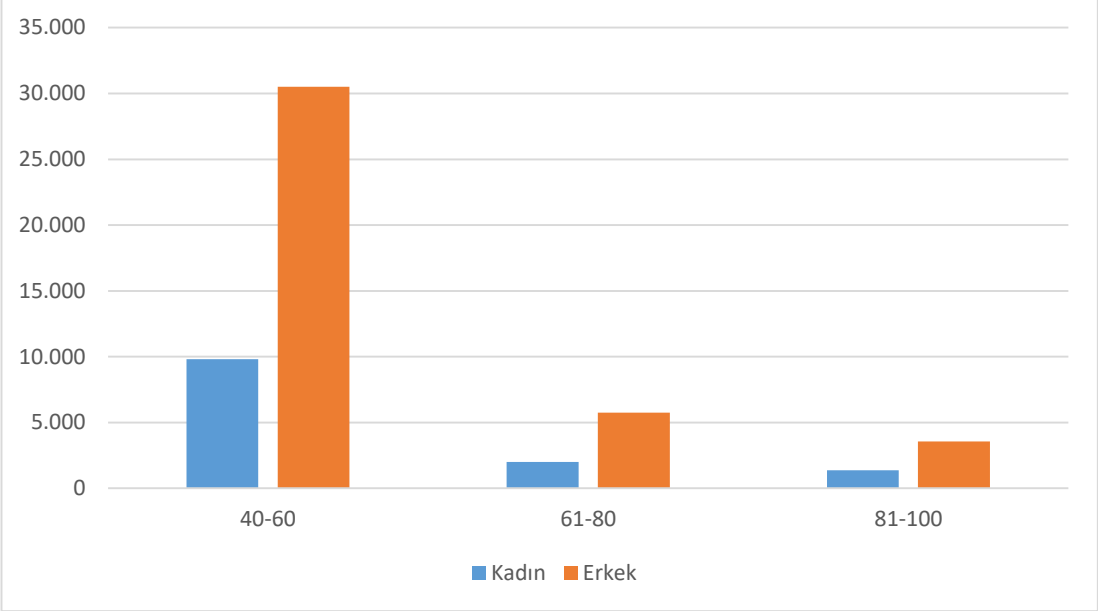
Yıllar	Engelli Memur Sayısı
2018	53.017*
2017	49.873
2016	48.134
2015	40.655
2014	34.078
2013	32.787
2012	27.314
2011	20.829
2010	18.787
2009	10.357
2008	9.966

Kaynak: http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

"*4 Nisan 2018 tarihinde (2.150) kadroya ve 24 Aralık 2018 tarihinde (2.301) kadroya yerleştirilen adayların atama işlemleri devam etmekte olup bu işlemler tamamlandığında toplam sayının (56.000)'i geçeceği değerlendirilmektedir" http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

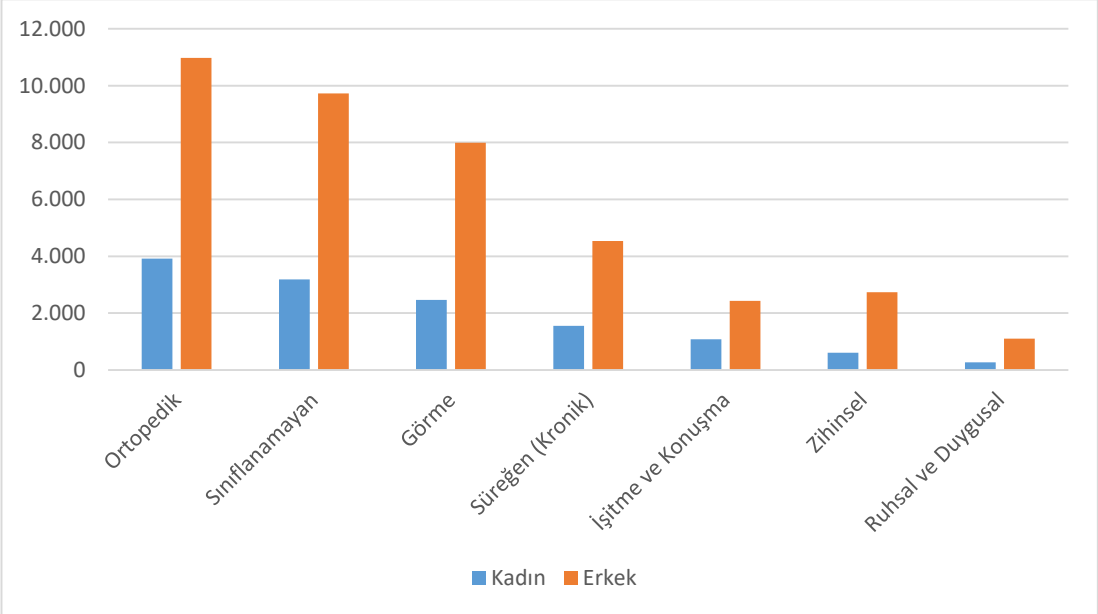
"2011 yıl sonu itibariyle 20.829 memur olarak istihdam edilen engelli birey sayısı 2018 yıl sonu itibariyle 53.017'ye ulaşmıştır" https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Şekil 2.1: Engelli memurların engel oranları ve cinsiyete göre dağılımı, Aralık 2018

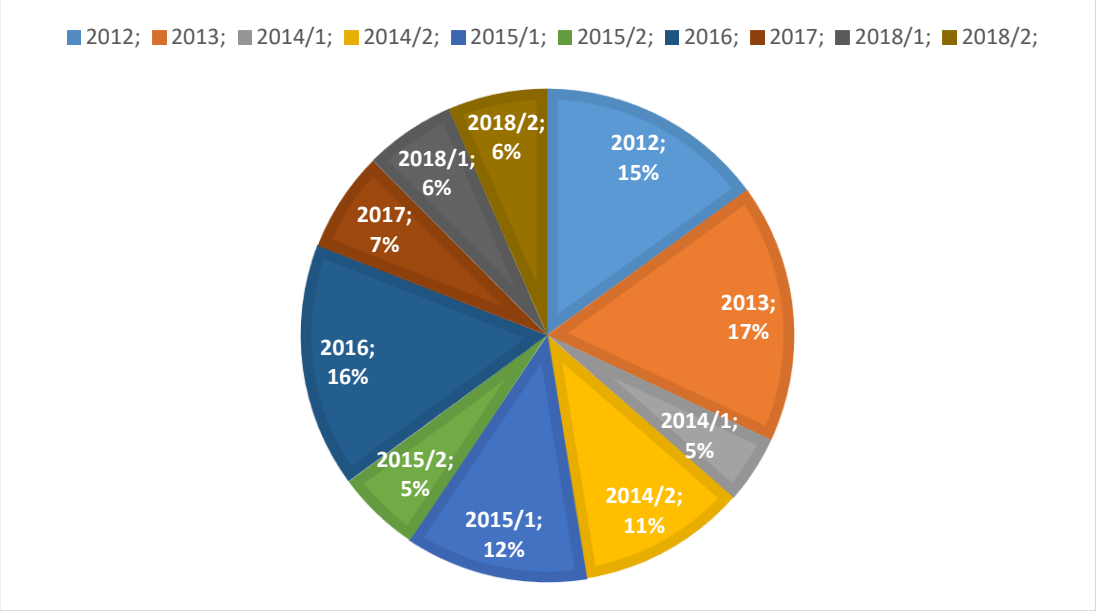
Kaynak: https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Şekil 2.2: Engelli memurların engel grupları ve cinsiyete göre dağılımı, Aralık 2018

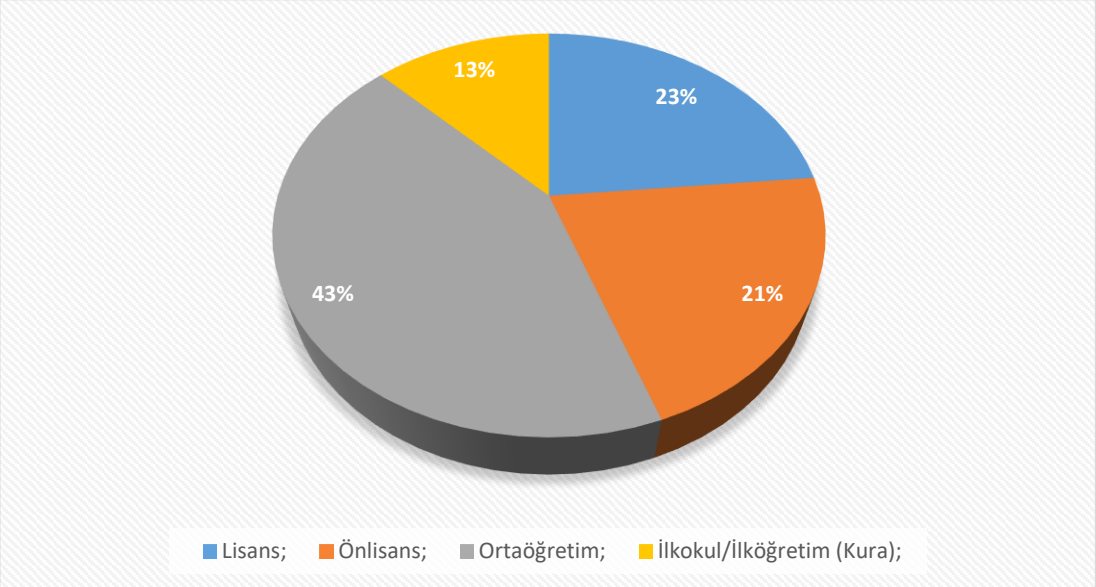
Kaynak: https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Şekil 2.3: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı ile yerleşen engelli bireylerin yerleştikleri döneme göre dağılımı

Kaynak: https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Şekil 2.4: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı ile yerleşen engelli bireylerin öğrenim durumuna göre dağılımı

Kaynak: https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Tablo 2.11: En fazla kontenjan açığı bulunan beş kamu kurumunda istihdam edilen engelli memurların dağılımı, Aralık 2018

Kurum Adı	Mevcut Memur Sayısı	Engelli Kontenjanı %3	Toplam Çalışan Engelli Memur Sayısı	Kontenjan Fazlası Çalışan Engelli Sayısı	Açığı Bulunan Engelli Memur Sayısı
Milli Eğitim Bakanlığı	932.590	27.978	21.811	-	6.167
Diyanet İşleri Başkanlığı	108.483	3.254	1.648	-	1.606
Adalet Bakanlığı	101.369	3.041	2.535	-	506
Emniyet Genel Müdürlüğü*	8.695	435	231	-	204
Dışişleri Bakanlığı	3.350	101	28	-	73

"(*) Emniyet Genel Müdürlüğünde Engelli Kontenjan Oranı Emniyet Hizmetleri Sınıfındaki Kadrolar Hariç Tutulmak Üzere %5 Olarak Uygulanmaktadır"

Kaynak: http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

"2018 yılı Aralık ayı itibariyle toplam engelli kontenjan açığı 9.379 olmakla birlikte, bu sayının 8.556'sının (yaklaşık %91'i) tablo 2.11'de yer alan kamu kurumlarına ait olduğu görülmektedir" http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

2.7. Sosyal Yardımlar

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre; 2022 sayılı Kanun kapsamında maaş alan engelli birey sayılarının yıllara göre dağılımı tablo 2.12'de yer almaktadır.

"65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç" "Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmeliğin Kapsam başlıklı 2 inci maddesine göre Yönetmelik; 65 yaşını doldurmamış olmasının yanı sıra ilgili mevzuatı çerçevesinde yetkili hastanelerden alınacak sağlık kurulu raporu ile" Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından karar verilen engellilerin özellikleri şöyledir:

> *"En az % 70 oranında engelli olduğu belirlenmek suretiyle başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını kanıtlamış ve 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarından; % 40 ile % 69 arası engelli olduklarını kanıtlamış, 18 yaşını doldurmuş ve talebine rağmen Türkiye İş Kurumu tarafından işe yerleştirilememiş olan Türk vatandaşlarından; en az % 40 oranında engelli oldukları kanıtlanmış durumdaki, 18 yaşını tamamlamamış Türk vatandaşı engellinin, bakımını fiilen yürüten Türk vatandaşı yakınından"*
> https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

> *"18 yaşını dolduranlar için kendisi, 18 yaşını doldurmamış olanlar için kendisine bakmakla yükümlü olanlar; sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere hanenin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaçlığına karar verilenleri kapsamaktadır*"
> https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

Tablo 2.12: Engelli maaşı alan engelli bireylerin ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı

	Bakıma Muhtaç Engelli (%70 ve Üzeri)		Engelli (%40-%69)		Engelli Yakını Aylığı (18 yaş Altı)		Silikozis	
Yıllar	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Bin TL)
2015	280.288	1.383	338.588	1.142	89.631	281	195	1.617
2014	268.038	1.259	332.432	1.069	87.084	262	201	1.155
2013	225.457	1.089	300.242	984	64.445	241	197	1.477
2012	201.670	847	298.617	848	59.517	167	200	1.251
2011	187.711	689	293.141	753	59.558	145	153	305
2010	168.559	616	290.558	728	55.727	151		
2009	142.288	565	275.028	632	44.541	141		
2008	114.518	396	255.990	581	28.631	91		
2007	92.904	299	239.110	516	8.877	26		
2006	82.891	159	233.910	377				
2005	84.072	88	243.519	251				
2004	79.811	53	220.600	149				
2003	72.805	48	204.332	136				
2002	68.598	19	193.780	56				

Kaynak: http://sgb.aile.gov.tr/argeraporlar/bakanlik-faaliyet-raporlari, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

2.8. Bakım Hizmeti

2.8.1. Evde Bakım Hizmeti

İlgili Yönetmeliğin *"Bakım türleri ve ücret ödeme şekilleri"ni düzenleyen maddelere göre;* "*Bakım hizmetlerinin bakıma muhtaç özürlünün akrabası veya bakıcı personel tarafından ikametgâhında verilmesi: Bakıma muhtaç özürlünün veya yasal temsilcisinin talep etmesi hâlinde, bakım hizmeti Genel Müdürlüğün denetim ve rehberliğinde bakıma muhtaç özürlünün akrabası veya bakıcı personel tarafından bakıma muhtaç özürlünün veya akrabasının ikametgâhında verilebilir. Bu durumda bakıma muhtaç özürlülere sunulan bakım hizmeti ücreti, bakıma muhtaç özürlünün akrabasına veya bakıcı personeli istihdam eden bakım merkezine il müdürlüğü tarafından aylık olarak ödenir. Akrabaları tarafından günde yirmi dört saat süreyle bakılan bakıma muhtaç özürlüler için bir aylık net asgari ücret tutarında, ödeme yapılır*"

https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre "evde bakım hizmetinden yararlanan kişilerin yıllara göre dağılımı" aşağıdaki tabloda yer almaktadır

Tablo 2.13: Evde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısı ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Engelli Sayısı	Evde Bakım Ayrılan Ödenek Miktarı (Milyon TL)
2016 (Eylül)	480.276	-
2015	508.481	4.470
2014	450.031	4.056
2013	427.434	3.544
2012	398.335	2.944
2011	347.756	2.214
2010	284.595	1.580
2009	210.320	964
2008	120.000	417
2007	30.638	35

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (2016).

2.8.2. Kuruluşlarda Bakım Hizmeti

Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğin "Bakım türleri ve ücret ödeme şekilleri"ni düzenleyen 12'nci maddesine göre; "Bakım hizmetlerinin Genel Müdürlüğe bağlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde verilmesi: Bakıma muhtaç özürlünün veya yasal temsilcisinin talep etmesi ve kapasitenin uygun olması hâlinde, bakım hizmetleri Genel Müdürlüğe bağlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden" alınabilir https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre; "resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerine ve bu merkezlerde bakılan engelli kişilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda" yer almaktadır

Tablo 2.14: Yatılı ve Gündüzlü Resmi Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yatılı		Gündüzlü	Toplam
	Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	Umut evi		
2016 (Eylül)	93	125	6	224
2015	87	111	5	203
2014	85	84	5	174
2013	81	48	6	135
2012	80	17	7	104
2011	77	7	7	91
2010	69	3	7	79
2009	61	1	10	72
2008	56	1	15	72
2007	47	-	17	64
2006	41	-	25	66
2005	35	-	33	68
2004	32	-	29	61
2003	22	-	26	48
2002	21	-	26	47

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016).

Tablo 2.15: Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin kapasiteleri ve bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Yatılı	Gündüzlü	Toplam	Kapasite
2016 (Eylül)	6.815	411	7.226	7.439
2015	6.494	432	6.926	6.992
2014	5.827	457	6.284	6.682
2013	5.451	441	5.892	6.293
2012	5.112	460	5.586	6.055
2011	4.708	454	5.162	5.833
2010	4.490	415	4.905	5.468
2009	4.190	379	4.569	4.758
2008	3.802	470	4.272	4.098
2007	3.458	634	4.092	3.434
2006	3.070	1.584	4.654	3.027
2005	2.658	2.287	4.945	2.755
2004	2.441	1.978	4.419	2.415
2003	2.162	2.768	4.930	2.086
2002	1.843	2.065	3.908	1.943

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre; "resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kurum bakımı için sıra bekleyen engelli birey sayısı ve ayrılan ödenek miktarları" aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.16: Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım hizmeti için sıra bekleyen engelli birey sayısı ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Kurum Bakımı İçin Kayıtlarımızda Bekleyen Engelli Sayısı	Yıl Sonu İtibariyle Harcanan Ödenek Miktarı (Milyon TL) (Evde Bakım + Özel Bakım Hariç)
2016 (Eylül)	0	-
2015	0	353
2014	0	292
2013	0	247
2012	0	218
2011	0	201
2010	0	168
2009	1.723	150
2008	2.131	123
2007	3.478	96
2006	3.729	65
2005	3.658	44
2004	3.391	34
2003	3.097	25
2002	2.647	13

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016).

2.8.3. Özel Bakım Merkezleri

Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğin "Bakım türleri ve ücret ödeme şekilleri"ni düzenleyen 12 nci maddesine göre; "Bakım hizmetlerinin Genel Müdürlüğün izni ile açılmış olan özel bakım merkezlerinde verilmesi: Bakıma muhtaç özürlünün veya yasal temsilcisinin talep etmesi ve özel bakım merkezinin kabul etmesi hâlinde, bakım hizmeti Genel Müdürlüğün izni ile açılmış olan özel bakım merkezlerinden alınabilir. Bu durumda bakıma muhtaç özürlülere sunulan bakım hizmeti karşılığında, bakım ücreti merkeze il müdürlüğü tarafından aylık olarak" ödenir https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre; "özel bakım merkezlerine ilişkin bilgiler" aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.17: Özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti alan engellilerin ve ayrılan kaynak miktarının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Merkez Sayısı	Kapasite	Bakılan Engelli Sayısı	Kurumda Bakım Ödeme Miktarı (Milyon TL)
2016 (Eylül)	159	13.843	11.724	-
2015	156	13.656	10.823	222
2014	149	13.443	10.319	202
2013	147	13.325	10.173	186
2012	148	12.869	9.328	137
2011	100	8651	6.707	84
2010	77	7065	4.331	45
2009	44	3744	2.144	17
2008	20	2003	768	5
2007	10	915	351	1

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016).

2.9. Gelir Vergisi İndirimi

Gelir İdaresi Başkanlığı verilerine göre gelir vergisi indiriminden yararlanmaya başlayan engelli bireylerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

> "*193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 31 inci maddesine göre; Çalışma gücünün asgari % 80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derece engelli, asgari % 60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece engelli, asgari % 40'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece engelli sayılır ve aşağıda engelli dereceleri itibariyle belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilir.*
>
> *Engellilik indirimi;*
> *- Birinci derece engelliler için 440.000.000 lira (900 TL),*
> *- İkinci derece engelliler için 220.000.000 lira (460 TL),*
> *- Üçüncü derece engelliler için 110.000.000 lira (210 TL)dır.*
> *Engellilik derecelerinin tespit şekli ile uygulamaya ilişkin esas ve usuller Maliye, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarınca bu konuda müştereken hazırlanacak bir yönetmelik ile belirlenir*"

https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Tablo 2.18: Gelir vergisi indiriminden faydalanan engelli bireylerin çalışma gücü kayıp oranlarına göre verilen rapor sayısı

Çalışma Gücü Kayıp Oranlarına Göre Verilen Rapor Sayısı				
Yıllar	**% 40–59**	**%60–79**	**%80–100**	**Toplam**
2015 (Ocak-Aralık)	27.347	11.752	7.434	46.533
2014 (Ocak-Aralık)	25.148	10.666	6.376	42.190
2013 (Ocak-Aralık)	22.022	9.875	5.723	37.620
2012 (Ocak-Aralık)	15.026	7.134	4.358	26.518

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/SIIVI.htm (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

BÖLÜM 3
YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, araştırmanın evren ve örneklemi, araştırmanın veri toplama teknikleri ve araştırmanın uygulanması hakkında bilgi verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, engelli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen ve/veya engelleyen sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunları tespit etmek amacıyla oluşturulmuş bir çalışmadır.

Aynı zamanda, engel tipinin ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığı, engelli bireylere sahip olan ailelerin kurumsal, sosyo-ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanma ve toplumda var olagelmiş bu dışlanmanın zaman içindeki değişimi ve ailelerin geleceğe yönelik beklentilerini tespit etmeyi de amaçlayan bir çalışmadır.

Bu amaç çerçevesinde, Çorum İli İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden engelli öğrencilerin velilerinin, ne tür sosyal dışlanma problemi ile karşılaştıkları incelenmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Çorum İli İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden engelli öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise çalışmaya katılmayı kabul eden 15 öğrenci velisi oluşturmaktadır ve araştırma bu şekilde tamamlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri

Bir sosyal araştırma yapılırken somut bir soruna pratik çözümler sunmak ya da uygulayıcıların acil ve özel gereksinimlerini karşılamak üzere doğrudan uygulamaya yönelik olarak yapılan araştırma yöntemi "uygulamalı araştırma" olarak ifade edilmektedir.

Yapılan bu çalışmada, araştırmanın alıcı kitlesi ve kullanımı uygulamalı araştırma, amacı tanımlayıcı kesitsel araştırma ve araştırmanın zaman boyutu ise örnek olay incelemesidir. Veri toplama ve çözümleme tekniği olarak nitel veri ve tarama araştırması, etnografik yöntem çerçevesinde kullanılmaktadır. Ayrıca buna destek olarak mülakat tekniğinden de yararlanılmaktadır. Kısaca etnografik yöntem tanımına bakılacak olursa:

Etnografik araştırmalar, "öncelikli olarak araştırma konusu ve etkilediği deneyimler çerçevesinde, nüfusun yapılanmasını, ilişkiler ve kod sistematiğini, davranış biçimlerini ve araştırma konusundaki yaşam deneyimlerini analiz ederek niteliksel sonuçlara ulaşılmasına olanak" sağlar
http://www.agplatform.eu/arastirma_etnografik.html (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Araştırmada mülakat tekniği ile Çorum İlinde ikamet eden 15 engelli çocuk velisi ile görüşme yapılmaktadır. Velilerin yaşam deneyimlerinden ve anlattıklarından yararlanılarak karşılaştıkları sosyal dışlanmanın boyutlarının neler olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır.

Görüşmelerde 'görüşme formu' oluşturulmakta ve önceden belirlenen sorulara bağlı kalınmaktadır. Mülakat toplam 42 sorudan oluşmaktadır. Mülakat esnasında, daha önceden belirlenen sorular sosyal dışlanmanın boyutlarını derinlemesine irdelemek üzere ebeveynlere yöneltilmektedir. Mülakat bir sohbet havasında genelde eğitim merkezinin bir odasında yapılmaktadır.

Mülakat sadece engelli velisinin bulunduğu bir masada birebir soru cevap şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca görüşme yapılan velilerin isimlerinin belirtilmesine

gerek duyulmamaktadır. Görüşmede verilen yanıtlar analiz edilerek ve çözümlenerek ilgili başlıklar altında toparlanmaktadır.

Görüşme formunda, engelli bireylerin ve engelli çocuğu olan ailelerin kurumsal, ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları dışlanmayı öğrenmek için, ebeveynlere demografik özellikleri, istihdam, eğitim, sağlık ve rehabilitasyon alanlarındaki hizmetlerden yararlanma vb. durumları ve yaşamları boyunca karşılaştıkları sosyal dışlanma sorulmaktadır. Sosyo-demografik özelliklerinin bilinmesinin, engelli bireylerin ve engelli çocuğu olan ailelerin karşılaştıkları sosyal dışlanmanın boyutu hakkında bilgi edinmeyi sağlayacağı düşünülmektedir.

Engelli bireylere yönelik, geçmişten bugüne nasıl bir değişim yaşandığının öğrenilmesinin, toplumsal algıda onlara yönelik nasıl bir bakış açısının geliştiğini anlamak noktasında bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun dışında ailelerin, çocukların geleceğine yönelik devletten ne tür beklentileri olduğunu öğrenmek için, beklentilerine yönelik sorular da sorulmaktadır. Engelli çocuğu olan ailelerin geleceğe yönelik beklentilerini bilmenin, bu bireyler için neler yapılması gerektiği konusunda fikir vermesi öngörülmektedir.

Yine velilere, çocuklarının engelli olmasının nedenlerini öğrenmek için, engel sebepleri sorulmaktadır. Burada engelli olmanın en çok görülen nedenleri ve bunun önüne geçmek için neler yapılabileceğin saptanması amaçlanmaktadır.

Son olarak engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı sosyal dışlanma ve engelli çocuğa sahip olmakla hayatlarında ne tür değişimler olduğunu öğrenmek için, annelere; çocuğunun doğumundan sonra sosyal hayatındaki değişimler, sosyal çevrelerindeki kişilerden herhangi bir destek görüp görmedikleri, engellilik ve türü hakkında daha önceden bilgileri olup olmadığı ve engelli bir çocuğa sahip olmalarının toplumsal hayatta kendilerine ne tür zorluklar kattığı sorulmaktadır. Bu bilgiler, engelli çocuğu olan ailelerin, engelli bir çocuğa sahip olduktan sonra, hayatlarında ne tür değişimler olduğu konusunda fikir vermektedir.

3.4. Araştırmanın Uygulanması

Araştırma Aralık 2018 ile Şubat 2019 tarihleri arasında, Çorum İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde uygulanmaktadır. Uygulama derinlemesine görüşme olmak üzere tek aşamada yapılmaktadır. Araştırma Çorum İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden 15 öğrencinin velisine görüşme formu uygulanarak yapılmaktadır. Mülakatın engelli öğrencilerin velilerine uygulanmasının nedeni, hem engelli öğrencilerin mülakat sorularını cevaplayacak düzeyde belli özelliklere sahip olmamaları hem de sosyal dışlanmanın, engelli ailesinin toplumsal hayata katılımı üzerine yansıttığı etkilerin öğrenilmek istenmesinden dolayıdır. Formlar velilerin uygun olduğu zamanlarda randevu alınarak, Çorum İli İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde gerçekleştirilmektedir.

Araştırmaya katılmayı kabul eden 15 öğrencinin velisinden, özellikle birkaçı hariç çoğunluğunu anneler oluşturmaktadır. Engelli öğrencilerin anneleri ile görüşülmesinin sebebi, çocuklarının bakımında birinci derecede annelerin sorumlu olmasıdır. Görüşmeler annelerin uygun olduğu zamanlarda randevu alınarak, Çorum İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde gerçekleştirilmektedir. Her bir görüşme ortalama 30-40 dakika sürmekte ve görüşmeler annelerin izni ile yazıya aktarılmaktadır. Daha sonra derinlemesine görüşmeden toplanan veriler bulgular bölümünde birlikte değerlendirilmektedir.

BÖLÜM 4
BULGULAR

Bu çalışmada, engelli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen ve/veya engelleyen sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunlar, bireyin engel tipinin ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığı araştırılmaktadır.

Bu amaçla, Çorum İli İlk Arzum Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitim gören çocukların ebeveynlerin, sosyal dışlanma sorunsalı üzerinden karşılaşmış oldukları sorunlar incelenmektedir. Çalışmada, aynı zamanda engelli bireylere sahip olan ailelerin kurumsal, sosyo-ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanma ve toplumda var olagelmiş bu dışlanmanın zaman içindeki değişimi ve ailelerin geleceğe yönelik beklentileri araştırılmaktadır.

Araştırmada veriler mülakat tekniği ile toplanmaktadır. Görüşme formu Çorum İlk Arzum Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden 12 öğrencinin annesi, üç öğrencinin babası olmak üzere toplam 15 öğrencinin velisine uygulanmaktadır. Mülakatta velilere; demografik özellikleri, istihdam, eğitim, sağlık ve rehabilitasyon alanlarındaki hizmetlerden yararlanma vb. durumları ve yaşamları boyunca karşılaştıkları sosyal dışlanma, engelli çocuğunun doğumundan bugüne kadar geçen süreçte, toplumsal algıda engelli bireylere yönelik nasıl bir değişim olduğu, değişim konusundaki düşünceleri, ailelerin çocukların geleceğine yönelik ne tür beklentileri olduğu ve çocuklarının engelli olmasındaki nedenler sorulmaktadır (Ek 1).

Ayrıca görüşmede özellikle annelere, çocuğunun doğumundan sonra sosyal hayatındaki değişimler, sosyal çevrelerindeki kişilerden herhangi bir destek görüp görmedikleri, engellilik ve türü hakkında daha önceden bilgileri olup olmadığı ve engelli bir çocuğa sahip olmalarının toplumsal hayatta kendilerine ne tür zorluklar kattığı sorulmaktadır (Ek 1).

4.1. Araştırmaya Katılan Engelli Bireylerin Ve Ailelerinin Genel Özellikleri

Yapılan görüşmede öncelikle annelere demografik özellikleri sorulmaktadır. Bu demografik özelliklerin gösterildiği tablo şu şekildedir.

Tablo 4.1: Görüşmeye katılan annelerin demografik özellikleri

Kişiler	Yaş	Eğitim	Meslek	Medeni Durum
1	28	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
2	36	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
3	42	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
4	52	Lise	Emekli Memur	Dul
5	34	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
6	41	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
7	32	Üniversite	Öğretmen	Evli
8	44	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
9	31	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
10	54	Lise	Memur	Boşanmış
11	47	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
12	39	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
13	48	İlkokul	Ev Hanımı	Evli
14	50	Yüksekokul	Muhasebeci	Evli
15	46	İlkokul	Ev Hanımı	Evli

Mülakat yapılarak görüşülen annelerin yaş ortalaması 42'dir. On bir kişi ilkokul, iki kişi lise, bir kişi yüksekokul ve bir kişi de üniversite mezunudur. 11 kişi ev hanımı, biri emekli olmak üzere iki kişi memur, biri muhasebeci ve diğer bir kişi de öğretmendir. Mülakat yapılan annelerden biri boşanmış, biri dul, geri kalan on üç kişi de evlidir.

Tablo 4.2: Engelli bireye sahip annelerin birtakım sosyal özellikleri

Sosyal güvence durumunuz	Var	12
	Yok	3
Sosyal yardım alıyor musunuz?	Evet	10
	Hayır	5
Engellilik öncesinde çalışıyor muydunuz?	Evet	3
	Hayır	12
Engellilik sonrasında çalışıyor musunuz?	Evet	2
	Hayır	13
Aynı kurumda mı çalışıyorsunuz?	Evet	1
	Hayır	14
Diğer çocuklarınızla ne kadar zaman geçiriyorsunuz?	Hiç	3
	Kısmen	8
	Yeterli	4
Katıldığınız sosyal aktiviteniz var mı?	Var	12
	Yok	3
Kendinize ayırdığınız zaman yeterli mi?	Evet	5
	Hayır	10

Yukarıdaki tablo 4.2'de engelli bireye sahip annelerin birtakım sosyal özellikleri sayısal verilerle şekillendirilmiştir.

Öncelikle bu soruların genellikle engelli birey annelerine sorulmasının sebebi, baba ve ailenin diğer üyelerine nazaran annelerin engelli çocukla daha çok zaman geçirmeleri ve genellikle bakımlarıyla annelerin ilgilenmesidir. İlk önce on iki anne ve üç babaya "sosyal güvence durumları" sorulmuştur. Ebeveynlerin on ikisi sosyal güvencelerin olduğunu üçü ise olmadığını söylemektedirler.

Daha sonra engelli birey ebeveynlerine "sosyal yardım alıyor musunuz" sorusu sorulduğunda ebeveynlerin onu evet cevabını beşi hayır cevabını vermiştir. Yine ebeveynlere engelli çocuk öncesinde çalışma durumları sorulduğunda ailelerden on ikisi hayır derken üçü evet cevabını vermişlerdir.

Bir diğer soru olarak annelere "engelli çocuk sonrasındaki çalışma durumları" sorulmuştur. Bu defa annelerden on üçü hayır cevabını verirken, ikisi evet cevabını

vermişlerdir. Bu on beş anneden sadece bir anne aynı kurumda çalıştığını belirtmiştir.

Bu kez annelere farklı bir soru olarak "engelli çocukları haricindeki diğer çocuklarıyla ne kadar zaman geçirdikleri" sorusu sorulduğunda annelerden üçü hiç zaman geçirmediklerini, sekizi kısmen zaman geçirdiklerini ve kalan dört annede yeterli zaman geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

"Katıldığınız sosyal aktiviteniz var mı" sorusu karşısında annelerden on ikisi olduğunu, diğer üç anne ise herhangi bir sosyal aktivitelerinin olmadığını söylemişlerdir. Sosyal aktivitelerinin olmadığını söyleyen anneler, çocuklarını engel durumlarının buna pek müsaade etmediğini belirtirken, diğer sosyal aktivitelerde bulunabilen aileler, eşlerinin çocuklarıyla ilgilendiği zamanlarda arkadaşlarıyla dışarda buluşabildiklerini, alışveriş merkezleri, kafeler ve sinema gibi aktiviteler yapabildiklerini belirtmektedirler.

Son olarak annelere "kendinize ayırdığınız zaman yeterli mi" sorusu sorulduğunda annelerden beş anne evet kendime ayırdığım zaman yeterli cevabını verirken diğer kalan on anne hayır kendime ayırdığım zaman yeterli değil cevabını vermişlerdir.

Tablo 4.3: Engelli bireylerin özellikleri

Cinsiyeti	Kız	6
	Erkek	9
Engelli Bireyin Yaş Aralığı	0-6	2
	7-12	7
	13-18	5
	18-üstü	1
Engel Tipi	Zihinsel	7
	Bedensel	5
	Zihinsel-Bedensel	3
Engel Nedeni	Doğum Öncesi	8
	Doğum Anı	4
	Doğum Sonrası	3
Evde Sorumluluk Durumu	Var	3
	Yok	12
Eğitim Merkezine Gitme sıklığı (Haftada)	1-2	4
	3-7	11
İhtiyaçlarını Karşılayabilme Durumu	Evet	3
	Hayır	6
	Kısmen	6
Kullandığı Araç Var mı?	Var	5
	Yok	10

Görüşme yapılan ebeveynlerden elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere; cinsiyet faktörü göz önünde bulundurulduğunda, altı engelli bireyin kız, dokuz engelli bireyin ise erkek olduğu görülmektedir.

Görüşme kapsamında engelli bireylerin yaş aralığının 0-6 arası iki, 7-12 yaş arası yedi, 13-18 yaş arası beş ve 18-üstü yaş arası bir engelli birey bulunmaktadır.

Engel tipi faktörüne bakıldığında ise zihinsel, bedensel ve zihinsel-bedensel olarak ayrılan kategorilerde yedi birey zihinsel, beş birey bedensel ve üç birey ise hem zihinsel hem bedensel engelli olarak araştırmaya katılmaktadır.

Engelli bireylerin engel nedenlerinin ise doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası olarak sınıflandırılan başlıklarda sekiz bireyin doğum öncesi, dört bireyin doğum anı ve üç bireyin de doğum sonrası engelli oldukları anlaşılmaktadır.

Normal bir aile düzeninde her bireyin üstlenmesi gereken birtakım sorumlulukları vardır. Bu öncülden yola çıkarak engelli bireylerin yaşamış oldukları aile düzeninde, herhangi bir sorumluluk üstlenip üstlenmedikleri veya da sorumluluklarının olup olmadığı sorulduğunda, on beş veli arasında çocuğunun engel derecesi daha düşük olan üç veli sorumluluklarının olduğunu, diğer on iki veli ise sorumluluk duygularının çok zayıf olduğunu belirtmektedirler. Görüşmeye katılan annelerden biri, engelli çocuğunun ev içerisinde sorumluluklarının olduğunu söylemekte ve şu şekilde bir ifade de bulunmaktadır:

> *"Çocuğumuzu götürdüğümüz sağlık kurumundan ve eğitim gördüğü rehabilitasyon merkezindeki öğretmenlerinden aldığımız bilgiye göre; oğlumuz, 25-44 arası zeka bölümüne sahip olduğu için öğretilebilir düzeyde zihinsel engelli grubuna girmektedir. Bu nedenle oğlumuz sorumluluk düzeyinin artması için, ona birtakım görevler verdik. Bu görevleri sadece çocuğa söylemekten veya göstermekten ziyade birlikte yaparak öğrenmesinin daha yarar sağlayacağı konusunda bilgi edindik ve ona yattığı yatağı düzeltmesi, yemek masasına birlikte bardak ve tabak yerleştirme gibi konularda sorumluluk yükledik. Şimdi bunları yavaş yavaş yapmaya başladı"* (4. Görüşmeci).

Engelli bireylerin ailelerine çocuklarının rehabilitasyon ve eğitim merkezlerine gitme sıklıkları sorulduğunda on beş veliden dördü haftada 1-2 gün gittiklerini belirtirken, diğer on bir veli 3-7 gün arası gittiklerini belirtmektedirler.

Yine engelli bireylerin ailelerine, çocuklarının kendi kendilerine birtakım özel ihtiyaçlarını karşılayabilme durumları sorulduğunda; ailelerden üçü evet karşılayabiliyor derken, altısı hayır diğer altısı da kısmen karşılayabiliyor cevaplarını vermektedirler. Görüşmeye katılan bir anne, şöyle bir yorum getirmektedir:

> *"Kızımızın engel sorunu çok ağır öğrenmesi, bu nedenle dikkati dağınık ve bir şeylere odaklanma süresi çok kısa. Özellikle soyut şeyleri öğrenmede çok zorluk yaşıyor ve de öğrendiklerini çok hızlı bir şekilde unutabiliyor. En büyük sorun çıkarması ise oyun ve toplum kuralarına uymakta çok zorluk çekmesi, hatta bazı durumlarda hiçbir şekilde*

uymaması. Ama neyse ki öz bakım becerilerini öğrendi, şimdi kendi kendine yemek yiyebiliyor, benim biraz yardımım olsa da kısmen kendisi yıkanabiliyor, kasları tam gelişmediği için giyinmede sorun yaşıyor fakat, kısmen de olsa ayakkabısını ve montunu giyebiliyor" (7. Görüşmeci).

Engelli bireylerin ailelerine bu kez çocuklarının herhangi bir araç kullanıp kullanmadığı sorulduğunda ise velilerden beşi evet kullanıyor derken diğer on veli hayır kullanmıyor cevaplarını vermektedirler.

Tablo 4.4: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin engel türüne göre engellilik derecesi gösteren tablo

Engel Türü	%20-39 arası	%40-69 arası	%70 ve üzeri	Toplam
Ortopedik	-	1	2	3
Görme	-	1	-	1
Zihinsel	-	6	3	9
İşitme	-	1	-	1
Kas hastalıkları	-	2	-	2
Kronik hastalıklar (kalp, böbrek yetmezliği / şeker hastalığı vb.)	-	1	-	1
Dil ve Konuşma	-	2	-	2
Diğer	-	-	-	-
Toplam	-	14	5	19

Görüşülen ailelerin çocuklarının engel türleri ve engel düzeyleri incelendiğinde birden fazla engeli olan engelliler mevcuttur. %70 ve üzeri engele sahip beş bireyden dördü aynı zamanda %40-%69 arasında engel derecesine sahip diğer engel türlerine de sahiptir.

Engel türlerinin engellilik düzeylerinin çoğunlukla %40-%69 arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Zihinsel engeli olanlardan %70 ve üzeri engele sahip olduklarını söyleyenlerin sayısı 3'tür. Bu sayı ortopedik engelinde ise 2'dir.

4.1.1. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylerin Engelli Olma Nedenlerinin Durum Dağılımı

Bu başlık altında, engelli bireye sahip ailelerin, çocuklarının engelli olma nedenleri veya bu durumun neyden kaynaklandığı bilip bilmedikleri araştırılmıştır. Daha sonra çocuklarının engel durumlarının neyden kaynaklandığını bilen ailelerin, bu engelli olma durumunun nedenlerinin üzerinde durulmuştur.

Araştırma kapsamındaki ailelere "çocuklarının engel nedenleri" sorulmak istenmiş ve görüşme kapsamındaki 15 engelli bireyden 3'ünün engel nedeninin bilinmediği, 12'sinin engel nedeninin bilindiği görülmüştür. Engel nedeni bilinen 12 bireyden; birinin annenin geçirdiği hastalıklardan, ikisinin otizm, 1'inin yüksek ateşe bağlı havale geçirme, yine birinin bilinmeyen hastalık/rahatsızlıklardan ötürü, 3'ünün doğum esnasında oksijensiz kalma, birinin erken doğum, birinin kan uyuşmazlığı ve diğer bir bireyin beyin travması ve son olarak bir bireyinde akraba evliliği nedeniyle engelli olduğu anlaşılmaktadır.

Mülakat sonuçlara göre, görüşme kapsamındaki engelli bireylerde en sık görülen engel nedeni, 3 bireyin engel nedeni olan doğum sırasında oksijensiz kalmadır. Diğer sık görülen engel nedenlerinden biri ise, otizmdir. Diğer nedenlerde eşit sayıda dağılmaktadır.

Tablo 4.5: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin ebeveynlerinin aile tipleri

Aile Tipi	Aile Sayısı
Çekirdek Aile	12
Tek Ebeveynli Aile	2
Geniş Aile	1
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin ebeveynlerinin aile tipleri Tablo 4.5'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan toplam 15 veliden 12'sinin çekirdek aile, ikisinin tek ebeveynli aile ve birinin de geniş aile tipinde oldukları görülmüştür.

Tablo 4.6: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin anne-babaları arasındaki akrabalık durumu

Eşler Arasındaki Akrabalık Durumu	Aile Sayısı
Var	3
Yok	12
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin anne-babaları arasındaki akrabalık durumu Tablo 4.6'da gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan toplam 15 aileden 3'ünde eşler arasında akrabalık olduğu, 12'sinde ise eşler arasında akrabalık olmadığı görülmüştür.

TUİK 2016 verilerine göre ülkemizde akraba evliliği oranları % 23,2'dir https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/n-fus-verileri (Erişim Tarihi: 20.5.2019). Bu sonuçlar göz önüne alınarak bakıldığında, akraba evliliğinin Türkiye'de hala yaygın olarak devam ettiği görülmektedir.

Tablo 4.7: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin kardeş sayıları

Kardeş Durumu	Aile Sayısı
Kardeş Yok	5
1 Kardeş	7
2 Kardeş	2
3 Kardeş	1
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin kardeş sayıları Tablo 4.7'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan 15 aileden 5'inin engelli çocuğu dışında başka bir çocuğunun olmadığı, 7'sinin engelli çocuk dışında bir çocuk, ikisinin engelli çocuk dışında iki çocuk, üçünün engelli çocuk dışında bir çocuğa daha sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 4.8: Araştırmaya katılan engelli çocuğu sahip olan ailelerinin başka bir çocuk isteyip istememe durumu

Çocuk İsteme Durumu	Çocuk İsteme Gerekçesi	Aile Sayısı
İstemiyor	-	9
İstiyor	Kardeşine Bakması İçin	4
	Kardeş Olması İçin	2
Toplam	-	15

Araştırmaya katılan engelli çocuğa sahip olan ailelerin başka bir çocuk isteyip istememe durumu Tablo 4.8'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan toplam 15 veliden 9'u başka bir çocuk istemediğini, 6'sı ise başka bir çocuk istediğini belirtmiştir. Başka bir çocuk istemeyen 9 ebeveynden, beşi sadece bir çocuklarının olduğunu söylerken, geri kalan dört veli engelli çocuklarını öncesinde bir çocuklarının daha olduğunu belirtmektedirler. Başka bir çocuk isteyen toplam 6 veliden, dördü engelli kardeşine bakması için, ikisi de engelli çocuğuna kardeş olması için başka çocuk istediklerini ifade etmişlerdir.

Engelli aileleriyle yapılan mülakat çalışmasının sonuçlarına bakıldığında, görüşmeye katılan 15 veliden 9'u engelli çocuk dışında başka çocuk istemediği, 6'sının ise başka çocuk istediği görülmüştür. Başka çocuk isteyen velilerin de çoğunun kendilerinden sonra engelli kardeşine bakması için başka çocuk istedikleri anlaşılmıştır. Engelli çocukların anneleri ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucuna göre, gerek engelli çocuğun ihtiyaç ve bakımının zor ve masraflı olması gerekse diğer çocuğunda engelli olabileceği düşüncesi, ailelerin başka çocuk istememelerinde büyük bir etkendir.

Tablo 4.9: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin engellerinin fark edilme dönemi

Engellilik Durumunun Fark Edilme Dönemi	Birey Sayısı
0-6 Aylık	4
7-12 Aylık	1
1-3 Yaş	6
4-5 Yaş	2
6 Yaş Ve Üzeri	2
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin engellerinin fark edilme dönemi Tablo 4.9'da gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan 15 velinin 6'sı çocuğun engel durumunu ilk olarak 1-3 yaş dönemde, dördü 0-6 aylık dönemde, biri 7-12 aylık dönemde, ikisi 4-5 yaş dönemde, diğer ikisi de 6 yaş ve üzeri dönemde fark ettiklerini belirtmişlerdir.

Görüşme formunda engelli bireylerin velilerine çocuklarının engel durumunun fark edildiği dönem sorulması üzerine, yine görüşme formunda annelere çocuğunun engelli olduğunu nasıl fark ettikleri sorulmuştur. Görüşmeye katılan annelerin çoğu, çocuğunun engelli olduğunu birtakım gelişim problemleri göstermesinden ve sürekli hastalık durumunun tekrarlanmasıyla birlikte görünüşündeki bazı fiziksel değişikliklerin ortaya çıkmasıyla fark ettiklerini belirtmiştir. Örneğin doğuştan dekstokardi (kalbin soldan ziyade göğsün sağ tarafına doğru yöneldiği nadir görülen bir konjential durum, doğuştan bir deformasyon) çocuğu olan bir anne şu şekilde bir ifadede bulunmuştur:

> *"Oğlumuzun doğuştan hasta olduğunu önce hiç anlamadık, yaklaşık 6 aylıkken bir şeylerin yolunda gitmediğini fark ettik. Çünkü sararmakta olan bir cilt, el ve ayak parmaklarının etrafında mavileşmeler gibi birtakım durumlar görünce hemen doktora gittik. Doktor kontrollerden sonra bize kalbinin sağ tarafta bulunduğunu söyledi ve ileride yaş aldıkça onun için daha sıkıntılı bir süreç olacağını ve 13-14 yaşa kadar yaşayacağını söylemişti"* (10. Görüşmeci).

Tablo 4.10: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin anne ve babalarının eğitim durumları ile çocuklarının engel durumlarının fark edilme dönemlerinin karşılaştırılması

Anne-Babanın Öğrenim Durumu	Çocuğun Engelin Durumunun Fark Edilme Dönemi					
	0-6 aylık	6-12 aylık	1-3 yaş	3-5 yaş	5 yaş üzeri	Toplam
Okur-yazar değil	-	-	-	2	-	2
İlkokul terk	-	-	-	-	2	2
İlköğretim	6	2	8	2	-	18
Lise	2	-	2	-	-	4
Yüksekokul	1	-	1	-	-	2
Üniversite ve üzeri	-	-	2	-	-	2
Toplam	9	2	13	4	2	30

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin, anne ve babalarının eğitim durumları ile çocuklarının engel durumlarının fark edilme dönemlerinin karşılaştırılması incelenmiş ve sonuç Tablo 4.10'da gösterilmiştir.

Tabloya göre, engel durumunun en sık fark edildiği dönem olan 1-3 yaş dönemde çocuğunun engelli olduğunu ilköğretim mezunu dokuzu anne, dokuzu baba olmak üzere 18 anne-babadan, dördü anne-dördü baba 8'inin, lise mezunu ikisi anne-ikisi baba olmak üzere 4 anne-babadan, biri anne-biri baba 2'sinin, yüksekokul mezunu biri anne, diğeri baba olan iki kişiden, anne olan 1'inin, üniversite ve üzeri mezunu biri anne-biri baba olan iki kişiden 2'sinin fark ettiği görülmüştür. Engel durumunun fark edildiği diğer dönemler incelendiğinde de, çoğunlukla anne ve babaların eğitim seviyesi arttıkça kısmen çocuğunun engel durumunun fark edilme oranının da arttığı görülmektedir.

Tablo 4.11: Engelli bireylerin engel durumlarının kim tarafından fark edildiğini gösteren tablo

Fark Eden Kişiler	Birey Sayısı
Anne	6
Baba	2
Sağlık Personeli	4
Akrabalar	1
Öğretmen	2
Diğer	-
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin engel durumlarının kim tarafından fark edildiği Tablo 4.11'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşme kapsamındaki 15 engelli bireyin 6'sının engel durumunu anneler, 2'sini babalar, 4'ünü sağlık personeli, birini akrabalar, ikisinin de öğretmenler tarafından fark edildiği görülmüştür. Bu kişiler haricinde herhangi bir diğer kişinin fark etmediği görülmüştür.

Yavuz (2016: 42)'un Muğla'da zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmalarından dolayı kurumsal, ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanmayı tespit etmek için, Muğla Özel Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezine devam etmekte olan 60 öğrencinin velisi ile yaptığı çalışmada, 60 zihinsel engelli çocuğun 31'inin (51,66) engel durumunun ilk olarak anneler tarafından fark edildiği görülmüştür.

Yaptığımız araştırmada da Yavuz (2016: 42)'un çalışmasının bulgularına paralellik arz eden bir sonuca ulaşılmıştır. 15 engelli çocuğun 6'sının engel durumunun ilk olarak anneler tarafından fark edildiği anlaşılmıştır.

4.1.2. Ailelerin, Çocuklarının Doğumundan Önce, Engellilik Konusunda Bilinç Düzeylerinin Durum Dağılımı

Görüşmeye katılan ebeveynlere "çocuklarının doğumundan önce engellilik konusunda ya da çocuklarının içinde bulunmuş oldukları engellilik durumuyla alakalı

herhangi bir bilgilerinin olup olmadığı" sorulduğunda, görüşmeye katılan on beş aileden on biri engellilik tanısı koyulduğunda engelliliği sadece toplumda gördükleri neticesinde bildiklerini, içerik olarak konuya hakim olmadıklarını söylemişlerdir. Diğer dört ailede engellilik durumunu yaşayan yakın akraba ve çevrelerinden kaynaklı olarak konuya hakim olduklarını ifade etmişlerdir.

Örneğin engellilik konusunda çocuğunun doğumundan önce herhangi bir bilgisinin olmadığını ve özellikle toplumda ender olarak rastlanılan (friedreichataksisi) olarak bilinen hareket becerisinde azalma ve yürüme güçlüğü gibi koordinasyon eksiliğinden kaynaklanan bir engellilik türünü yalnızca başına gelen ve bunu yaşayan birisinin bilebileceğini belirten friedreichataksisi hastası bir engelli bireyin annesi şu şekilde bir ifadede bulunmuştur:

> *"Engellilik konusuyla özelliklede çocuğumuzun rahatsızlığıyla alakalı daha önceden herhangi bir bilgimiz yoktu. 14 yaşında denge bozuklukları ve konuşmasında birtakım bozukluklar olduktan sonra öğrendik. Doktorlar durumunu anlattı, özel eğitime yönlendirdiler. Daha sonra süreç içerisinde hastalıkla alakalı ne bilinmesi gerekiyorsa, bilir konuma geliyorsun. Bu durumu yaşamadıkça nerden bilebilirsin ki, yaşayınca, bu durum başına gelince öğreniyorsun"* (6. Görüşmeci).

Tablo 4.12: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin yaşam yerlerini gösteren tablo

Yaşam Yeri	Birey Sayısı
İl Merkezi	9
İlçe Merkezi	3
Belde	2
Köy	1
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin yaşam yerleri Tablo 4.12'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan 15 ailenin 9'u il merkezinde, 3'ü ilçe merkezinde, 2'si beldede, 1'inin de köyde yaşadığı görülmüştür.

Tablo 4.13: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin oturdukları konut türünü gösteren tablo

Konut Türü	Birey sayısı
Müstakil Ev	6
Apartman Dairesi	9
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin oturdukları konut türü Tablo 4.13'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan 15 ailenin 6'sı müstakil evde, 9'u ise apartman dairesinde oturmaktadır.

Tablo 4.14: Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin oturdukları konutların mülkiyet durumunu gösteren tablo

Mülkiyet Durumu	Birey Sayısı
Kendilerine Ait	11
Kira	4
Toplam	15

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin oturdukları konutların mülkiyet durumları Tablo 4.14'de gösterilmiştir. Tabloya göre, görüşmeye katılan 15 aileden 11'inin kendilerine ait evde, 4'ünün ise kirada oturduğu görülmektedir. Engelli çocuğu olan ailelerin oturdukları konutların mülkiyet durumlarının araştırılmasında amaç, kirada oturanların kiralık ev ararken engelli çocuğu olduğundan dolayı evini kiraya vermek istemeyen mülk sahibi ile karşılaşıp- karşılaşmadıklarını tespit etmektir.

Yapılan araştırmada, kirada oturan dört ailede, mülk sahibi ile bu konuda herhangi bir sorun yaşamadıklarını beyan etmişlerdir.

4.1.3. Görüşmeye Katılan Ailelerin, Sosyal Güvenlik Durum Dağılımı

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin anne-babalarının "sosyal güvenlik durumları" sorulduğunda, görüşmeye katılan 15 annenin 3'ünün emekli sandığı, 10'unun SSK, birinin Bağ-kur, birinin de başka bir sağlık güvencesi olmak üzere tamamının sosyal güvencesinin olduğu, görüşmeye katılan 15 babanın ise birinin

sağlık güvencesinin olmadığı, 4'ünün emekli sandığı, 8'inin SSK, ikisinin de Bağ-kur, güvencesinin olduğu görülmektedir.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları (2003)' verilerine göre; "Türkiye'de nüfusun %12,29'unu engelliler oluşturmaktadır (DİE, 2002). Engellilerin %77, 81'i işgücüne dahil olmayan nüfusu oluşturmaktadır. Engellilerin sadece %60,28'inin sosyal güvenliği" bulunmaktadır (Başbakanlık, 2003: 101).

4.1.4. Engelli Bireylerin Özel Rehabilitasyon Merkezi Dışında Devlet Ve İş Okullarına Devam Etme Durum Dağılımı

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin, Çorum İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi dışında devlet ve iş okullarına devam etme durumları sorulduğunda, görüşme kapsamındaki 15 engelli öğrencinin 11'inin hem Çorum İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi'ne, hem de devlet ve iş Okullarına devam ettiği, 4'ünün özel rehabilitasyon merkezi dışında devlet ve iş okullarına devem etmediği görülmüştür.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü)'nün yapmış olduğu "Engelli ve yaşlı İstatistik Bülteni", adlı çalışmada "Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrenciler içerisinde özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olanlar karşılaştırıldıklarında toplamda öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kaynaştırma eğitiminde öğrenim görmektedirler. 2017-2018 öğretim yılı dikkate alındığında toplam öğrenim gören öğrencilerin % 72,9'u kaynaştırma eğitiminde, %13'ü özel eğitim sınıflarında ve %14,1'i ise özel eğitim okullarında" bulunmaktadırlar.

Engelli aileleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde ebeveynlere çocuklarının eğitim sürecini nasıl değerlendikleri sorulmuştur. Görüşmeye katılan on ikisi anne, üçü baba olmak üzere on beş ebeveynde çocuğunun aldığı eğitimin çok faydalı olduğunu ve devlet okullarından da aldığı toplu eğitimlerle beraber daha iyiye

gittiğini belirtmiştir. Örneğin bedensel engelli bir öğrencinin annesi çocuğunun eğitim sürecini şu şekilde değerlendirmiştir:

> *"Özellikle bu rehabilitasyon merkezinin çok faydasını gördüm. Yapamadığı birçok motor becerilerini kazandı. Ses çıkartamıyordu, şimdi çıkartıyor. Çevreye olan ilgisi arttı. Hiç basamıyordu, haftada 2 saat fizik tedavisi var, artık elinden tutunca yürüyebiliyor. Özel ve devlet okullarından aldığı eğitim takviyeleriyle daha da iyiye gitmeye başladı"* (1. Görüşmeci).

Engelli bireylere sahip ailelerin görüşme sorularına vermiş olduğu cevaplar ve bu konu üzerine yapılan diğer araştırmalarda dikkate alındığında, engelli aileleri çocuklarının özel eğitim rehabilitasyon merkezi dışında, devlet ve iş okullarına devam etme durumlarını, olumlu açıdan değerlendirdikleri ve özellikle kaynaştırma eğitimlerinin çocuklarının durumlarında iyileşmelere, güzel ilerlemelere ve hem kendilerinin hem de çocuklarının toplumsal hayata katılımlarında olumlu değişimler ve gelişmeler getirmiş olduğunu doğrulamakta ve bu konu üzerine sosyal politikaların özellikle aile destek programları ve toplum tabanlı eğitim yani engelli bireyin bulunduğu toplum içirişin de, aile ve toplum eğitimi almasına yönelik daha kapsamlı planlamaların yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

4.1.5. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylerin İstihdam Durum Dağılımı

Araştırma kapsamındaki 18 yaş üzeri engelli çocuğu olan ailelere "çocuklarının istihdam durumları" sorulmuş ve görüşmeye katılan 15 veliden 4'ü 18 yaş üzerinde engelli çocuğu olduğunu belirtmiştir. Bu 4 bireyden ise sadece ikisi iş başvurusunda bulunmuştur. İş başvurusunda bulunan iki bireyden biri işe kabul edilmiş, diğer biri ise işveren tarafından engelli birey için uygun bir iş alanı olmadığını belirterek işe kabul edilmemiştir. 4857 sayılı İş Kanununun 30. Maddesi kapsamında; *"İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler"*

https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı tarafından 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması verilerine göre; Türkiye'de engellilerin iş gücüne katılım oranı %21,71'dir. TUİK verilerine göre Türkiye'de 2002 yılında 15+ işgücüne katılım oranı %44,4'dür www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Şubat 2019 verilerine göre "ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde %71,4, kadınlarda %34,0, toplamda ise %52,5'tir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1'dir" (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 3).

Bu verilere göre, engelli bireylerin işgücüne katılım oranı nüfusun genelinden çok daha geri seviyelerdedir.

4.2. Görüşme Yapılan Engelli Birey Ve Ailelerinin Devlet Tarafından Sağlanan Haklardan Faydalanma Durumu

Görüşme yapılan engelli çocuklara sahip ailelere, hem kendilerinin hem de çocuklarının devlet tarafından tanınan birtakım haklarının olduğu ve bu haklardan yararlanıp-yararlanmama durumlarının işte; engelli maaşı/bakım parası alıp-almama, engelli kimlik kartına sahip olup-olmama ve engellilere sağlanan diğer hak ve hizmetler gibi durumlardan faydalanıp faydalanmadıkları ve ailelerin bu sağlanan hizmetlerden, memnun olup olmadığı yönlerin neler olduğu araştırılmak istenmiştir.

Bu nedenle ailelere yöneltilen sorular ve alınan cevaplar doğrultusunda aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları (2003)' verilerine göre; devlet tarafından sağlanan hak ve hizmetlerden "eğitim alanında yararlananlar engellilerin %20,45'ini, sağlık alanında yararlananlar

ise %75,76'sını oluşturmaktadır (Başbakanlık, 2003: 101, akt., Güllüpınar, 2013: 42).

4.2.1. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailesinin Engelli Maaşı/Bakım Parası Alıp-Almama Durum Dağılımı

Görüşmeye katılan engelli bireylere sahip ailelere, "çocuklarının veya kendilerinin engelli maaşı ya da bakım parası alıp almama" durumları sorulduğunda, alınan cevaplar doğrultusunda görüşmeye katılan 15 velinin hepsinin de devletin engellilere sağladığı bu haktan bilgilerinin olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen araştırma kapsamındaki 15 engelli birey ve velisinden 6 'sının engelli maaşı/bakım parası aldığı, 9'unun almadığı görülmüştür. Görüşme sırasında görüşmeye katılan ve engelli maaşı/bakım parası almayan engelli bireylerin velilerine bu konuda bilgileri olduğu halde neden almadıkları sorulduğunda, ebeveynlerden tamamına yakını kişi başına düşen aylık gelirleri uymadığı için alamadıklarını belirtmişlerdir. Birkaç velide durumlarının iyi olduğunu ve almak için uğraşmak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Sosyal yardımlar genel müdürlüğünden alınan 2015 verilerine göre, 708,507 engelli birey engelli maaşı almaktadır.
http://sgb.aile.gov.tr/argeraporlar/bakanlik-faaliyet-raporlari, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

TUİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 verilerine göre, 2010 yılında Türkiye'de 15 yaş ve üzerindeki engelli bireylerin %36,8'i engelli maaşı almaktadır www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yapmış olduğu "Engelli ve yaşlı İstatistik Bülteni" (2019) adlı çalışmaya göre; "%70 ve üzeri engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2002 yılında 68.598 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 4,2 kat artarak 287.726'ya ulaşmıştır. % 40-% 69 arasında engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2002 yılında 193.780 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 1,8 kat artarak 341.825 olmuştur. Engelli yakını aylığı alan kişi sayısı 2007 yılında 28 8.877 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 10,5 kat artarak 93.003 olmuştur.

En yüksek artışın engelli yakını aylığı alan kişi sayısında olduğu görülmektedir" (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 27).

4.2.2. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylerin Engelli Kimlik Kartı Sahiplik Durum Dağılımı

Görüşme kapsamındaki engelli bireylerin "Engelli Kimlik Kartı"na sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Görüşme kapsamındaki 15 engelli bireyden 10'unun engelli kimlik kartına sahip olduğu, 4'ünün sahip olmadığı, bir engelli bireyin velisinin ise engelli kimlik kartı hakkında bilgisinin olmadığı görülmektedir.

Engelli kimlik kartı için gerekli engel yüzdesi %40'tır. Kişilerin engel oranı %40'ın altında kalmışsa, kimlik kartı verilmemektedir. Kişilerin engel yüzdesi, alacakları sağlık kurulu raporunda verilecek heyet görüşü ile belirlenmektedir https://www.sosyalyardimlasma.net/engelli-kimlik-karti-2018 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Ağır engelli ise "Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik" kapsamında, "engel durumuna göre engel oranı %50 ve üzerinde olduğu tespit edilenlerden günlük yaşam aktivitelerini başkalarının yardımı olmaksızın yerine getiremeyeceğine engelli sağlık kurulu tarafından karar verilen kişi" olarak tanımlanmaktadır (Şen, 2018: 132).

4.2.3. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailelerinin Devletin Sağladığı Diğer Haklardan Faydalanma Durum Dağılımı

Görüşmeye katılan engelli bireylerin ailelerine, devletin engelli birey ve ailesine tanıdığı engelli maaşı/bakım parası ve engelli kimlik kartı dışında devletin ve kamu kuruluşlarının engelli vatandaşlara tanımış olduğu diğer haklardan (kamu kurumlarında öncelik, ücretsiz şehir içi ulaşım, gelir vergisi indirimi vb.) faydalanıp-faydalanmadıkları sorulmaktadır ve görüşmeye katılan 15 engelli bireyden 10'unun devletin ve kamu kuruluşlarının engellilere tanıdığı diğer haklardan faydalandığını,

4'ünün faydalanmadığını, bir engelli bireyin ailesinin engellilere tanınan hak ve hizmetlerden bilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun "7 nci, geçici 2 nci ve geçici 3 üncü maddelerinde kamu kullanımına açık binalar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarında ve hizmetlerinde erişilebilirliğin sağlanmasına ve geçici 3 üncü maddede ayrıca erişilebilirliğin izlenmesi ve denetlenmesine yönelik amir hükümler yer almaktadır. 20/07/2013 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren ve 2016 yılında revize edilen Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği gereği illerde valilikler bünyesinde Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme komisyonları, umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliğin izleme ve denetimini yapmak üzere" kurulmuştur (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 37).

2014-2018 yılları arasında "240'ı bina, 9'u açık alan ve 306'sı toplu taşıma aracına olmak üzere toplam 555 "Erişilebilirlik Belgesi" düzenlenmiştir. Sadece 2018 yılı içerisinde verilen belge sayısı 301'dir" (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 39).

Gelir vergisi indiriminden faydalanan engelli sayılarında "2012 yılından beri artış olduğu görülmekte olup, gelir vergisi indiriminden faydalanan engelli bireyler içerisinde çalışma gücü kayıp oranları % 40-59 arasında olanlar daha fazladır. 2017 yıl sonu verilerine göre gelir vergisi indiriminden faydalanan engellilerin yaklaşık % 60'ının çalışma gücü kayıp oranları %40-59" arasındadır https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

4.2.4. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailelerinin Devletin Sağladığı Diğer Haklardan Faydalanma Anında Sorun Yaşayıp-Yaşamama Durum Dağılımı

Devletin tanıdığı hak ve hizmetlerden faydalanan 10 bireyden 2'sinin ailesi haklardan faydalanma işlemleri esnasında sorun yaşadığını, 8'i ise sorun

yaşamadığını söylemişlerdir. Görüşmeler sırasında haklardan faydalanma sürecinde sorun yaşayan ailelere ne tür sorunlar yaşadığı sorulduğunda, aileler şehir içi ulaşımında kendilerinden ücret istendiğini ve kamu kurumlarında kendilerine öncelik tanınmadığını ifade etmişlerdir.

Engelli bireylerin aileleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde ailelere devletin engelli çocuğunuz ve sizlere tanıdığı haklar konusunda düşünceleriniz nelerdir sorusu sorulmuştur. Görüşmeye katılan on beş ailenin tamamı olmasa da tamamına yakını engelli bir çocuğa sahip olmanın devlet işlerinde kendilerine kolaylık sağladığını ve bu durumdan memnun olduklarını, bazı aileler ise hak ve hizmetlerden faydalanma esnasında ara ara devlet dairelerinde çalışan personellerin engellilere tanınan hak ve hizmetler konusunda bilgilerinin yetersiz oluşundan dolayı sorun yaşadıklarını belirmişlerdir. Engelli bir bireyin annesi devletin engellilere tanımış olduğu hak ve hizmetler konusundaki düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

> *"Şu an için yeterli, bu rehabilitasyonların açılması, destek eğitim için çok faydalı oluyor ama eğitim alanında yine de iyi değişiklikler gerekiyor. Devletteki öğretmenler zaman zaman sorun çıkartıyor. Öğretmenlerle ilgili sorun yaşıyorum. Bir de devletten şey beklerdim önemli bir günde çocuklarımızı bırakacağımız bir yer. 1 hafta ya da 2-3 günlüğüne, bakım evleri gibi değil, geçici olarak (cenaze gibi) akrabalara bırakma durumu olmuyor zaten onlarda orada oluyor"* (1. Görüşmeci).

Diğer bir velide, devletin tanımış olduğu hak ve hizmetler konusunda şu düşünceleri bizlere aktardı:

> *"Devlet birçok konuda iyi hizmet veriyor. Servis evimizden alıp bu rehabilitasyon merkezine getiriyor. Her yere götürüyor bizleri, yardımlar da iyi, tek bir konuda devleti yetersiz buluyorum, o da senede bir rapor yeniliyoruz, bizi çok oyalıyorlar, uzun bir kuyruk bekletiyorlar. 1 ay bekleyenler bile var. Yine Allah hizmet edenlerden razı olsun, memnunuz, diğer annelerin işi daha zor"* (3. Görüşmeci).

4.2.5. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Aileleri İçin Devletin Sağladığı Hak ve Hizmetlerin Yeterli Olup-Olmama Durum Dağılımı

Engelli bireylerin aileleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde ailelere devletin engelli bireylere tanımış olduğu hizmetlerde eksik gördükleri noktalar olup-olmadığı sorulmuştur. Görüşmeye katılan on iki anne üç baba olmak üzere on beş ebeveynden üçü devletin engelliler için iyi yönde ve çok güzel hizmetler verdiğini, geri kalan on iki aile ise özrün derecesine göre muamelelerle karşılaştıklarını ve bu konuda sıkıntıya düştüklerini, bazıları ise yaşadıkları ilde çocuklarının engel türüne göre hastanelerde bölümlerin olmadığını ve yeteri kadar bakım evi olmadığını belirtmişlerdir.

TUİK, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 verilerine göre, "Türkiye'de araştırmaya katılan engelli bireylerin %85,00'i sosyal yardım desteklerinin arttırılmasını, %74,1'i sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini, %35,4'ü ise bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını" istemektedir (Yavuz, 2016: 49).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre; "2022 sayılı Kanun kapsamında maaş alan engelli birey sayıları %70 ve üzeri engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2010 yılında 168.559 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 1,8 kat artarak 287.726'ya ulaşmıştır. % 40-% 69 arasında engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2010 yılında 290.558 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 1,2 kat artarak 341.825 olmuştur. Engelli yakını aylığı alan kişi sayısı 2007 yılında 28 8.877 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 10,5 kat artarak 93.003" olmuştur (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 27). En yüksek artışın engelli yakını aylığı alan kişi sayısında olduğu görülmektedir.

Engelli bireylere hizmet vermekte olan resmi yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı "2002 yılında 21 iken bu sayı 2019 yılı Haziran ayı itibarıyla 99'a" ulaşmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2019: 31).

Engelli birey ve aileleri için devletin sağladığı hak ve hizmetlerde çok büyük iyileşmeler ve gelişmeler olmasına rağmen, görüşmeden elde edilen sonuçlar engelli bireylerin ve ailelerinin kamu kurum ve kuruluşlarından daha fazla beklentilerinin olduğu göstermektedir.

Örneğin engelli bir bireyin velisi bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

> *"Çocuğumu devlet okuluna yazdıracaktım ama müdür çocuğumu almadı. Senin çocuğunla ilgilenmezler dedi. Oğlumun hafif düzeyde konuşma geriliği var ve kaynaşmaya ihtiyacı var dedim. Devlet bize rapor verdiği halde almıyorlar. Başka bir okul aldı ama bu kez de mesafe uzak, servisi ve malzeme parası gibi unsurları devlet karşılamıyor. Bu okul devletin, özel olsa daha da yandık. Devletten para almıyoruz, kırtasiye parası sıkıntı, insanları düşünmüyorlar. Bizim devletimiz sosyal devlet, bu insanları sömürmek hiç hoş değil. Bak kış geldi, üstüme bir bluz dahi almadım, her yerden kısıyoruz. Devletin ücretsiz anaokulu açmasını istiyorum, hep sömürdüler, her şeye ayrı ayrı para istiyorlar. Çok zengin olsam özel okula veririm. Ancak %90 gibi ağır engelli olacak ki öyle verecekler, hep sıkıntı işte, %50 raporum var, çocuğumu ücretsiz okula almıyor. Durumu olmayan insan ne yapacak, aylık öğrenci çok para tutuyor. Ne yapıyorlar bu parayı, eğitim sisteminden ve genel sistemden memnun değilim. Hiçbir şeyden memnun değilim"* (7. Görüşmeci).

Araştırmaya katılan üç veli ise devletin engelliler için iyi yönde ilerleyen, çok güzel hizmetler verdiğini ve verilen hizmetlerin yeterli olduğunu belirtmiştir. Örneğin bir veli konu hakkındaki düşüncesini şöyle açıklamıştır:

"Devletin bizlere tanımış olduğu hizmetleri yeterli buluyorum. Resmi kurumlarda kolaylık sağlanıyor, vergi indirimi oluyor, engelli maaşından tutun da bakım parasına kadar her şeyi sağlıyor, daha ne yapsın bu devlet. Allah hizmet verenlerden razı olsun, memnunuz yani" (11. Görüşmeci).

4.3. Engel Tipinin Ailelerin Toplumsal Hayata Katılımları Üzerindeki Etkisi

Görüşme esnasında, engel tipinin ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını araştırmak amacıyla, engelli çocuğa sahip ailelere birtakım sorular

sorulmaktadır. Bu soruların alt başlıklar haline getirilerek ailelerin vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda ayrıntılı analizleri aşağıda yapılmaktadır.

4.3.1. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Planlarındaki Değişiklik Durum Dağılımı

Engel tipinin ailelerin toplumsal hayata katılımları üzerindeki etkisini anlayabilmek için ebeveynlere, "engelli çocuğunuz doğduktan sonra, planlarınızda herhangi bir değişiklik oldu mu" sorusu sorulduğunda, zihinsel ve fiziksel olarak ayrılan kategorilerde, zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerden altısı hayır cevabını verirken dördü evet cevabını vermektedir. Fiziksel engelli çocuğa sahip ailelerden ise altısı evet ikisi hayır cevabını vermektedir. Verilerden de anlaşılacağı üzere bu engel tiplerinin, her iki engel tipine sahip çocuğu olan ailelerden çoğunluğunun geleceğine yönelik hayallerine ve planlarına olumsuz yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Cangür ve ark. (2013)'nın, "Düzce İlinde Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Yaşama Katılımlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi" araştırmasında, engelli bireye sahip ailelerin engelli çocuğa sahip olduktan sonra 'geleceğe yönelik hayallerinde' %50.5 oranında değişme olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu değişimlerin %4.65'i yaşam alanına, %16.7'si iş yaşamına, %8.37'si özel hayata dairdir (Cangür vd., 2013: 4).

Yapılan bu araştırmada bu konu ile ilgili bir baba, şu şekilde bir ifadede bulunmaktadır:

> *"Her anne-baba gibi bizde sağlıklı bir çocuğumuz olsun istedik. Ne yazık ki böyle olmadı, tabi bundan dolayı da gelecek ile ilgili tüm umut ve beklentilerimiz, planlarımız değişti. Onu, elimizden geldiğince en iyi şekilde yetiştirecek, güzel yerlere gelebilmesi için tüm gayretimizi gösterecek ve vatana millete hizmet edecek, hayırlı bir evlat, bir birey olmasını sağlamak gibi hayallerimiz ve planlarımız vardı. Ama şimdi bırakın bunları, en azından kendi öz bakımını yapabilsin diye uğraşıyoruz maalesef. Artık umut, beklenti, planlar yerini umutsuzluk ve çaresizlik duygularına bıraktı. Önceden ölümden korkmayan, inançlı bir insan olarak dünyada yerine getirmem gereken sorumlulukları yerine getirip, öyle ya da böyle bir hayat sürüp her insan gibi dünyada nihai son olan ölümü beklerim diye düşünürdüm. Şimdi ise ölüm beni çok*

ürkütüyor, tehlikeli bir dünyada, savunmasız bir çocuğu yalnız bırakmak fikri bile eşime de bana da endişelerin, kaygıların en büyüğünü yaşatıyor" (14. Görüşmeci).

4.3.2. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Akrabalarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Diğer bir soru olarak ailelere engelli çocuk sonrası, "akrabalarınızla iletişiminizde bir değişiklik oldu mu" sorusu sorulduğunda, ailelerden zihinsel engele sahip çocuğu olanlardan ikisi evet, altısı hayır ve iki diğer aile ise kısmen cevabını vermektedirler. Diğer engel türüne sahip olan ailelerden ise biri evet, dördü hayır, üçü ise kısmen cevabını vermektedirler. Genel olarak görüşme kapsamındaki engelli ailelerin, akrabalarıyla iletişimlerinde bir sorun olmadığı görülmektedir.

Güllüpınar (2013)'ın, "Toplumsal İlişkiler Kıskacında Zihin Engelli Olan Bireyler Ve Aile Yapıları: Eskişehir'de Engelli Ailesi Hakkında Sosyolojik Bir Alan Çalışması" adlı araştırmasın bulgular kısmında, engelli ailesinin %14'lük bir kısmının 'akrabaları' ile hiç görüşmediklerini, %26,6 oranında engelli ailesi ise nadiren görüştüğünü, %25 oranında bir engelli ailesi kitlesi ara sıra görüşürken, sık sık akrabaları ile görüşenlerin yüzdesi 21 olarak görülmektedir (Güllüpınar, 2013: 48).

Yapılan bu araştırmada bir anne, yakın bir akrabasıyla yaşadığı olumsuz bir olayı şu şekilde ifade etmektedir:

"Çocuğumuzun engelli olarak doğmasından sonra benim tarafımdan akrabalar, çok ilgili ve düşünceli davrandılar. Sağ olsunlar sürekli bir yardım ve destek verme çabası içerisindeler. Tabi bu destek genel olarak söz ile gerçekleşiyor ama bu bile bize büyük bir motivasyon kaynağı oluyor. Yani kendi akrabalarım tarafından olumsuz bir durum yaşamadım ama eşimin akrabalarından özelikle annesi yani kayınvalidem ile olumsuz bir durum yaşadım. Bana sen yanlış bir şey mi yaptın da bu çocuk böyle oldu, bizim soyumuzda hiç böyle bir şey olmadı şu ana kadar gibi sözlerde bulundu. Bu durum beni gerçekten de çok üzdü" (6. Görüşmeci).

Görüşmeye katılan bir başka anne ise engelli çocuk sonrası akrabalarıyla olan iletişimlerini şu sözlerle dile getirmektedir:

"Akrabalardan birebir yansıtılan veya gurur kırıcı sözlü bir ifadelerini duymadım. Ancak kısmen bazılarının jest, mimik hareketlerinden olumsuz bir tavır takındıklarını hissettim. Çocuğuma karşı çok soğuk ve yadırgayıcı jest, mimik hareketleriydi bunlar" (1. Görüşmeci).

4.3.3. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Eşleriyle İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Yine ailelere farklı bir soru olarak "eşinizle iletişiminizde herhangi bir değişik oldu mu" sorusu sorulduğunda zihinsel engele sahip çocuğu olanlardan üçü evet, beşi hayır, ikisi de kısmen bir değişiklik oldu ifadesini kullanmaktadırlar. Fiziksel engele sahip çocuğu olan ailelerden ise iki evet, dört hayır, iki kişi de kısmen cevabını vermektedirler. Görüşmeye katılan ailelerin bir kısmı her ne kadar eşleriyle iletişimlerinde birtakım sorunlar olduğu belirtseler de, ailelerin çoğunluğu, engelli çocuk sonrası eşleriyle iletişimlerinde büyük bir değişiklik olmadığını belirtmektedirler.

Cangür ve ark. (2013)'nın, "Düzce İlinde Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Yaşama Katılımlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi" araştırmasında, engelli bireye sahip ailelerin eşleriyle iletişimlerinde %14.1 oranında gerileme olduğu görülmektedir (Cangür vd., 2013: 4).

Yapılan bu araştırmada konu ile ilgili bir annenin şu ifadelerine bakılacak olursa:

> *"Kızımızın doğumu sonrası hastaneden çıkıp evimize geldiğimizde, eşimin benden uzaklaştığını hissettim. Çocuğa karşı bir yakınlık kurmaması beni daha da çok üzdü. Evet bende engelli bir çocuğumuzun olduğunu öğrenince şok oldum, inanmak istemedim ama elden gelen bir şey yok, o bizim evladımız. Daha sonra eşimin kabullenmesini bekledim ve açıkçası bu süre biraz tartışmalı geçti. Bu çocuk benim olduğu kadar senin de çocuğun dedim, Allah bizi bu şekilde bir imtihana soktu, kabullenmekten başka çaremiz yok gibi konuşmalar. Çok şükür ki şimdi*

ikimizde kabullendik, hatta eşim gözünden bile sakınır duruma geldi, tabi bende" (2. Görüşmeci).

Çalışmaya katılan bir başka anne, eşiyle kısmen yaşamış olduğu olumsuz bir olayı, şu şekilde ifade etmektedir:

"Eşim, çocuğumuza da bana da gayet iyi davranıyor, hiçbir şeyimizi eksik etmiyor Allah bir değil bin kere razı olsun. Fakat engelli olmayan, çok şükür sağlıklı bir tane daha çocuğumuz var. Eşim çok belli etmese de kısmen ona karşı biraz daha ilgili ve bende açıkçası bu durumdan çok hoşnut değilim, her ikisine de, hatta engelli çocuğumuza daha ilgili olasını istiyorum. Bu durum aramızda bir tartışma konusu oluşturmadı, biliyorum ki ikisini de eşit seviyor ama diğer çocuğumuzla oynayıp, koşturabildiği için ilgisi biraz daha buraya kayabiliyor" (9. Görüşmeci).

4.3.4. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Arkadaşlarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Bu kez de ailelere "arkadaşlarınızla iletişiminizde bir değişiklik oldu mu" sorusu sorulduğunda, zihinsel engele sahip çocuğu olanlardan ikisi evet, altısı hayır, diğer iki kişi ise kısmen ifadesini kullanmaktadırlar. Diğer engele sahip ailelerden ise bir evet, dört hayır, üçte kısmen cevabı verilmektedir.

Güllüpınar (2013)'ın yukarıda adı geçen çalışmasında, engelli bireye sahip ailelerin, %18'i arkadaşları ile hiç görüşmediklerini, %13'ü ise nadiren görüştüklerini, geri kalanların %24'ü sık sık arkadaşları ile görüşürken, %22 oranındaki engelli ailesi de arkadaşlarıyla devamlı ya da düzenli bir şekilde görüşmekte olduğu anlaşılmaktadır (Güllüpınar, 2013: 48).

Görüşmeye katılan ebeveynlerden biri, arkadaşlarından biriyle yaşamış olduğu olumsuz olayı şöyle açıklamaktadır:

"Arkadaşımla bir gün dışarıda bir yerde buluşma kararı aldık, ben otistik çocuğumu da götürdüm. O gün, arkadaşım oğlumla ilk defa karşılaştı ve çok soğuk tavırlar gösterdi. Çocuktan uzak durmaya çalışıyor, böyle korkan, dışlayıcı tavırlar falan sergiledi. Ona çok kızdım ve bir daha onunla görüşmeme kararı aldım" (10. Görüşmeci).

Diğer bir velinin anlattıkları da arkadaşlarıyla kısmen bir iletişim sorunu yaşadığını göstermektedir:

> *"Arkadaşlarım oğluma karşı genellikle iyimser, herhangi bir sorun yaşamadık bu konuda. Ancak bazı arkadaşlar çok belli etmeseler de sanırım çocuğun bazen bağırmasından ve hareketli olmasından dolayı buluşmalara getirmemden biraz rahatsız oluyorlar"* (8. Görüşmeci)

4.3.5. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Komşularıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Aileler "komşularınızla iletişiminizde bir değişiklik oldu mu" sorusuna zihinsel kategoride olanlardan iki evet, altı hayır, iki diğer aileden de kısmen cevabı alınmaktadır. Fiziksel kategoride olan ailelerden bir evet, dört hayır, üçte kısmen cevabı alınmaktadır.

Cangür ve ark. (2013)'nın, yukarıda adı geçen çalışmasında, engelli bireye sahip ailelerin komşuları ile iletişimlerinde %19.2 oranında gerileme olduğu görülmektedir (Cangür vd., 2013: 4).

Komşularıyla iletişimde sorun yaşayan bir anne, şu ifadelerde bulunmaktadır:

> *"Komşularımdan bir kısmı, evlerine oğlumla gitmemden çok rahatsız oldular. Evi biraz dağıttığı ve eşyalara zarar verdiği için, ben de artık hiçbir komşumun evine gitmiyorum, çocuğu evde bırakmak veya kısa süreliğine bakacak birilerini bulmak gibi bir lüksümde olmadığından dolayı, bana gelen geliyor, gelmeyenle görüşmüyoruz. Ancak kapı önü veya selam verip geçiyoruz"* (12. Görüşmeci).

Bir annenin de şu ifadeleri dikkat çekmektedir: "Komşularımın bir kısmı çok belli etmeseler de ve sözle bir şeyler söylemeseler de, bakışlarında eşyaları kırıp döker mi ya da sağa sola zarar verir mi tedirginliğini hissedebiliyorum" (4. Görüşmeci).

4.3.6. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Bıraktığı ya da Azalttığı Aktivite Durum Dağılımı

Yine ailelere çocuğunuzun "engeli sonrasında bıraktığınız ya da azalttığınız bir aktiviteniz var mı" sorusu sorulduğunda dört zihinsel engelli çocuğa sahip aile evet cevabını verirken altı aile de hayır cevabını vermektedir. Fiziksel engele sahip ailelerden de üçü evet, beşi hayır cevabını vermektedirler.

Yine Cangür ve ark. (2013)'nın, yapmış olduğu çalışmada, engelli çocuğu olan ailelerin %43.4'ü engel durumundan sonra herhangi bir hobisini azaltmış ya da terk etmiş olduğu görülmektedir (Cangür vd., 2013: 4).

Görüşmeye katılan bir babanın bu konuyla ilgili ifadeleri şöyledir:

> *"Henüz çocuğumuzun olmadığı zamanlarda, eşimle haftada bir sinema olsun, tiyatro olsun aktivitelerde bulunurduk. Yakın çevremizin yaptığı birtakım etkinliklere katılırdık. Çocuktan sonra bunların hepsini bırakmak zorunda kaldık, artık bazı özel günlere bile yani ne düğüne ne de cenazeye gidebiliyoruz"* (15. Görüşmeci).

Yukarıdaki bulgulara göre, çocuğun engel tipinin ailelerden çoğunluğunun geleceğine yönelik hayallerine ve planlarına olumsuz yönde bir etkisinin olduğu görülürken, akraba, eş, arkadaş ve komşu iletişimlerini çok fazla etkilemediği ve olumsuz yönde çok değiştirmediği görülmektedir.

4.3.7. Ailelerin, Engelli Çocukları İle Birlikte Yapmış Oldukları Aktivite Durum Dağılımı

Son olarak ailelere "çocuğunuzla birlikte yapmış olduğunuz herhangi bir aktiviteniz var mı" sorusuna, zihinsel kategoride olan ailelerden yedisi evet, üçü hayır cevabını vermektedir. Fiziksel kategoride olan ailelerden ise, altısı evet birlikte yapmış olduğumuz bir aktivitemiz var derken diğer iki aile hayır çünkü engel derecesi çok yüksek cevabını vermektedirler.

Cangür ve ark. (2013)'nın, yapmış olduğu çalışmada, engelli bireye sahip ailelerin %58.6'sı engelli çocuğuyla birlikte bir aktivite (%4.34'ü gün, düğün, taziye ve %2.48'i spor, sinema, tiyatro) yürütmekte olduğu görülmektedir (Cangür vd., 2013: 4).

Bu konu üzerine görüşmeye katılan annelerden biri, şu şekilde bir yorum yapmaktadır:

> *"Kızım %30 fiziksel engelli, sağ kolunu çok az kaldırabiliyor. Rehabilitasyon merkezindeki fizyoterapisi bittikten sonra yani fizik almadığı günlerde, biz kızımla gerek evde gerekse dışarda birtakım aktiviteler yapıyoruz. Mesela müzik açıyoruz ve müzik eşliğinde fiziksel hareketler yapıyoruz, el becerisinin gelişmesi için birlikte resim yapıyoruz. Daha sonra hava çok kötü değilse mutlaka parka gidiyoruz"* (3. Görüşmeci).

4.4. Ev Halkı Toplam Gelirinin Engelli Ailelerinin Toplumsal Yaşama Katılımları Üzerine Etkisi

Engelli bireye sahip ailelerin toplumsal yaşama katılımları üzerinde, hane halkı toplam gelirinin ne derece etkili olup olmadığının anlaşılması ve bu netice doğrultusunda analizinin yapılması için engelli ailesine birtakım sorular sorulmuş ve bu sorularla birlikte hane halkı toplam gelirinin 1000 ve altı, 1001-2000, 2001 ve üstü tarzı gruplamalarda yapılarak alt başlıklar haline getirilmesi uygun görülmüştür.

4.4.1. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Planlarındaki Değişiklik Durum Dağılımı

Öncelikle ailelere hane halkı toplam geliri baz alınarak sırasıyla sorular sorulmuştur. Bu sorulardan ilk olarak "engelli çocuğunuz doğduktan sonra planlarınızda herhangi bir değişiklik oldu mu" sorusu yöneltilmiştir. Ailelerden gelen cevaplara bakıldığında 1000 ve altı toplam gelire sahip ailelerden yedi aile bu soruya cevap vermiş ve bu ailelerden üçü evet derken dördü hayır cevabını vermiştir. Ailelerden 1001-2000 arası toplam gelire sahip ailelerden ise üçü evet, biri hayır cevabını

vermiştir. Son olarak 2001 ve üstü toplam gelire sahip ailelerden ikisi evet derken diğer ikisi ise hayır cevabını vermişlerdir.

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere görüşme kapsamındaki engelli bireye sahip ailelerin çoğunluğu hane halkı toplam gelirinin geleceğe yönelik planlarını olumsuz yönde etkilediğini, bu planların gerek engelli çocuklarının gerekse diğer çocuklarının genel olarak eğitimi üzerine olduğunu, bir yandan geleceğe yönelik kaygılarının ekonomik açıdan daha da arttığını ifade etmektedirler.

Bu konu üzerine bir engelli velisi şu ifadelerde bulunmaktadır:

> *"Eşim henüz yeni emekli oldu ama şu anda başka yeni bir iş arıyor. Çünkü aldığımız para belli, 1.500 lirayla geçinmek zorundayız. Gelirimiz giderimizin çok altında, özelikle çocuğumuzun engel durumu bizi birçok açıdan olumsuz etkilediği gibi, ekonomik açıdan da çok etkiliyor. İleride başımızı sokacak bir evimiz bile yok, çünkü yatırım yapma gücümüz yok. Bende çalışıp bir katkıda bulunamıyorum maalesef, o zaman çocuğa kim bakacak"* (6. Görüşmeci).

4.4.2. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Akrabalarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Yine ailelere bu defa "akrabalarınızla iletişiminizde bir değişiklik oldu mu" sorusu sorulduğunda ailelerden 1000 ve altı hane halkı toplam gelirine sahip ailelerden bir aile evet, dört aile hayır ve iki aile de kısmen olarak ifade etmişlerdir. 1001-2000 hane halkı toplam gelirine sahip ailelerden bir evet, iki hayır bir de kısmen cevabı alınmıştır. 2001 ve üstü gelire sahip ailelerden ise bir aile evet, üç aile hayır cevabını vermiştir.

Yukarıdaki verilerden de anlaşıldığı gibi katılımcıların büyük bir kısmı hane halkı toplam gelirlerinin akraba iletişimlerini olumsuz açıdan etkilemediğini ve bu konuda bir değişiklik yaşanmadığını belirtmektedirler.

4.4.3. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Eşleriyle İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Bu kez de ailelere "eşinizle iletişiminizde herhangi bir değişik oldu mu" sorusu yöneltilmiştir. Ailelerden gelen cevaplara bakıldığında 1000 ve altı toplam gelire sahip ailelerden bir evet, beş hayır, bir de kısmen cevabı alınmıştır. 1001-2000 arası toplam gelire sahip ailelerden bir aile evet, iki aile hayır ve son bir ailede kısmen cevabını vermiştir. 2001 ve üstü gelire sahip dört aileden biri evet, üçü de hayır cevabını vermiştir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, hane halkı toplam gelirlerinin, eşleriyle iletişimlerini olumsuz açıdan etkilemediğini ve bu konuda bir değişiklik yaşanmadığını belirtmektedirler.

4.4.4. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Arkadaşlarıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Ailelere "arkadaşlarınızla iletişiminizde bir değişiklik oldu mu" sorusu sorulduğunda da 1000 ve altı hane halkı toplam gelire sahip yedi aileden bir evet, dört hayır, iki de kısmen cevabı alınmıştır. 1001-2000 arası geliri olan ailelerden iki evet, bir hayır, bir de kısmen cevabı gelmiştir. 2001 ve üstü geliri olan dört aileden ise üç hayır, bir kısmen cevabı alınmıştır.

Yine katılımcıların çoğunluğu, hane halkı toplam gelirlerinin, arkadaşlarıyla iletişimlerini olumsuz açıdan çok fazla etkilemediğini ve bu konuda bir değişiklik yaşanmadığını belirtmektedirler.

4.4.5. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Komşularıyla İletişimlerindeki Değişiklik Durum Dağılımı

Engelli ailesine "komşularıyla iletişimlerinde bir değişiklik olup olmadığının" anlaşılması üzerine yöneltilen soruda 1000 ve altı geliri olan yedi aileden biri evet, beşi hayır, biri de kısmen cevabını vermiştir. 1001-2000 arası geliri olan dört aileden

iki hayır, iki de kısmen cevabı alınmıştır. Ve son olarak 2001 ve üstü geliri olan dört aileden ise bir evet, iki hayır, bir de kısmen cevabı alınmıştır.

Görüşmecilerin çoğunluğu, hane halkı toplam gelirlerinin, komşularıyla iletişimlerini olumsuz açıdan çok fazla etkilemediğini ve bu konuda bir değişiklik yaşanmadığını belirtmektedirler.

4.4.6. Ailelerin, Engelli Çocuklarının Doğumu Sonrası Bıraktığı ya da Azalttığı Aktivite Durum Dağılımı

Bu kez ailelere farklı olarak "çocuğunuzun engeli sonrasında bıraktığınız ya da azalttığınız bir aktiviteniz var mı" sorusu yöneltildiğinde, 1000 ve altı geliri olan ailelerden iki aile evet, beş aile ise hayır cevabını vermiştir. 1000-2000 arası geliri olanlardan üç aile evet, bir aile hayır cevabını vermiştir. 2001 ve üstü gelire sahip dört aileden ise üçü evet, biri ise hayır cevabını vermiştir.

Hane halkı toplam gelirlerinin, görüşmeye katılan ebeveynlerin aktivite durumlarını, olumsuz açıdan etkilediğini ve bu konuda bir değişiklik oluşturduğu anlaşılmaktadır.

4.4.7. Ailelerin, Engelli Çocukları İle Birlikte Yapmış Oldukları Aktivite Durum Dağılımı

Son olarak ailelere "çocuğunuzla birlikte yapmış olduğunuz bir aktiviteniz var mı" sorusu sorulduğunda 1000 ve altı hane halkı toplam gelirine sahip yedi aileden dört aile evet, üç aile ise hayır cevabını vermiştir. 1001-2000 arası hane halkı toplam gelirine sahip dört aileden üçü evet, bir aile de hayır cevabını vermiştir. 2001 ve üstü hane halkı toplam gelirine sahip ailelerden ise üç aile evet, bir aile hayır cevabını vermiştir.

Sonuçlar incelendiğinde ev halkı toplam gelir miktarının, ailelerin engelli çocuklarının doğumu sonrası planlarındaki değişimi ve aktivite durumlarını genel olarak olumsuz etkilediği ancak bunların dışında hane gelirinin, toplumsal katılıma etkisinin çok fazla olmadığı gözlenmektedir.

4.5. Araştırmaya Katılan Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılımlarındaki Etkilenme Yönleri Ve Toplumun Engelli Bireylere Karşı Davranış Kalıpları

Görüşmeye katılan ailelere, engelli bir çocuğa sahip olmalarının toplumsal hayata katılımlarını ne yönde etkilediğini, sosyal yaşamda ne tür dışlanmalarla karşı karşıya kaldıklarını, toplumun engellilik konusundaki bilinç düzeylerini, toplumsal algıda çocuklarının doğumundan günümüze kadar olan süreçte engelli bireylere yönelik davranış kalıpları ve bakış açısında ne tür değişimlerin olduğu ve gelecek zamanda oluşabilecek değişimlerin neler olacağı konusundaki düşünceleri sorulmuştur.

Yavuz'un (2016: 51) yukarıda belirtilen zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle yaptığı araştırmada, ailelerin zihinsel engelli çocuğa sahip olmalarının sosyal ilişkilerini büyük oranda olumsuz yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

4.5.1. Araştırma Kapsamındaki Engelli Birey ve Ailelerinin Toplumsal Hayata Katılımlarında Olumsuz Etkilenip-Etkilenmeme Durum Dağılımı

Engelli çocuğa sahip ailelere, "hayatlarında engelli bir çocuğun olmasının, toplumsal hayata katılımlarını olumsuz etkileyip-etkilemediği" sorulmuş ve görüşmeye katılan 15 aileden 9'u engelli çocuğa sahip olmalarının toplumsal hayata katılımlarını olumsuz yönde etkilediğini, 6'sı ise olumsuz yönde etkilemediğini belirtmiştir.

Görüşmeye katılan annelerden biri engelli bir çocuğa sahip olmasından dolayı, toplumsal hayata katılımda etkilenmiş olduğu birtakım olumsuz durumları şöyle ifade etmektedir:

> *"Çocuğumun engeli ve beraberinde getirdiği sorunlarla yüzleşmek zorunda kalıyorum maalesef ki. Bağımsız bir şekilde hareket edemediği için onun sürekli yanında olmaya ve kontrol altında tutmaya çalışıyorum. Çocuğum zihinsel engelli olduğu için toplumda türlü etiketlenmelere maruz kalıyor ve açıkçası potansiyel tehlike olarak görülüyor. Yaşıtlarının alay konusu olması, ötekileştirilmesi beni çok üzüyor"* (6. Görüşmeci).

4.5.2 Araştırma Kapsamındaki Ailelerin Engelli Bir Bireye Sahip Olmalarından Dolayı Sosyal Hayatta Yaşadıkları Olumsuzlukların Durum Dağılımı

Görüşmeye katılan ailelere "engelli bir çocuğa sahip olmalarından dolayı toplumsal hayatta ne tür olumsuzluklar yaşadığı" sorulmaktadır. Görüşmeye katılan ailelerden yedisi engelli çocuğunun doğumundan sonra sosyal ve kültürel etkinliklere katılamadığını, sekizi toplumsal çevresinin yardımcı olmadığını, biri hata ve yanlışlarından dolayı engelli çocuğu olduğu düşüncesi ile karşılaştığını, biri engelli çocuğu ile alay edildiğini, beş kişide engelli çocuğunun doğumundan sonra evlilik yaşamının olumsuz etkilendiğini belirtmektedir.

Görüşmeye katılan on beş aileden yedisi engelli çocuğa sahip olmalarının sosyal ve kültürel etkinliklere katılımlarını olumsuz yönde etkilediğini ve çocuğunun doğumundan sonraki süreçte sosyal hayatlarının eskisi gibi olmadığını söylemiştir. Görüşmeye katılan engelli bir bireyin annesi çocuklarının doğumundan sonra toplumdan tamamen uzaklaştıklarını ve yakın çevreleri tarafından hata ve yanlışlarından dolayı engelli çocuklarının olduğu düşüncesi ile karşılaştığını ifade etmiştir. Toplumdan uzaklaştığını ve sosyal ilişkilerinin tamamen bittiğini belirten annenin söylemlerine bakılacak olursa:

> *"Açık bir şekilde söylemek gerekirse toplumsal hayata katımımı da sosyal ilişkilerimi de olumsuz yönde çok etkiledi. Bırakın düğün, bayramı akrabalarıma, yakın komşularıma dahi gidemiyorum. Bağışıklığı düşük olduğu için kalabalık ortamlara giremiyoruz. Eğer illa gitmemiz gerekirse de bakacak mutlaka birini buluyoruz öyle gidiyoruz, o da kırkta bir bazen"* (6. Görüşmeci).

Bazı ailelerde de engelli çocuğun doğumundan sonra evlilik yaşamının olumsuz etkilendiğini görülmüştür. Kas hastalığı olan engelli bir bireyin annesi çocuğunun doğumundan sonra evlilik hayatlarındaki olumsuz değişimi şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Çocuğumuz doğup hastaneden eve geldikten sonra, kocamda bazı değişiklikler oldu. Eve önceki zamandan daha geç gelmesi, geldiği zaman direk yatması, hiç çocukla ilgilenmemesi gibi birtakım davranışlar. Soru soruyordum hiç cevap vermiyordu. Bu çocuk ikimizin de çocuğu diyordum, ben karışmam, nasıl doğurduysan öyle büyüt ya da ne*

yaparsan yap dedi bana. Neyse ki zaman geçtikçe babası da kabullendi, şimdi hiç kıyamıyor bile" (13. Görüşmeci).

Görüşme yapılan ailelere bu kez de toplumsal çevrelerinin yani (akraba, arkadaş, komşu vb.) kendilerine yardımcı olup olmadıkları sorulmuştur. Görüşmeye katılan on beş aileden sekizi genelde eşlerinin akrabalarından yardım veya destek görmediklerini ama kendi akrabalarından, yakın çevrelerinden destek gördüklerini ve yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin engelli bir bireyin annesi eşinin ailesi tarafından kendisine hiç yardımcı olunmadığını şu sözlerle anlatmıştır:

"Çocuğum %50 oranında zihinsel engelli ve istediğini yapmazsak kendine zarar veriyor. Bu yüzden istediğini elimden geldiği kadar yapmaya çalışıyorum. Ama eşimin annesinin yani kayınvalidemin benim hevesimi kırıcı, olumsuz davranışları var. Sen bu çocuğa bakamazsın, yapamazsın diyor. Kendi annem ise sabırlı ol kızım, daha iyi olacak inşallah diyerek bana destek oluyor" (4. Görüşmeci).

Görüşme yapılan on beş aileden yedisi ise engelli çocuklarının hizmet ve bakımında hem kendi çevrelerinden hem de eşlerinin çevreleri tarafından çok büyük yardımla karşılaştıklarını ve kendilerine her daim destek olunduğunu belirtmişlerdir. Fiziksel engelli çocuğu olan bir anne herkesten destek gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

"Genelde olumlu yönde destek gördüm. Çocuğumun herkes yanında ve herkes ona sevgiyle yaklaşıyor. Tabi sözlü destekleri daha fazla yani annemden olsun arkadaşlarımdan olsun iyi olur, ilgilenin, tedavisine düzenli baktırın gibi" (5. Görüşmeci).

Ayrıca görüşme yapılan ailelere engelli bir çocuğa sahip olmalarının sosyal etkinliklere (sinema, gezme, düğüne gitme vb.) katılımlarını nasıl etkilediği de sorulmuştur. Görüşmeye katılan on beş aileden yedisi engelli çocuk sahibi olmalarının sosyal etkinliklere katılımlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları (2003)' verilerine göre; engelli birey ve ailelerinin %40'ının sosyal ve

kültürel etkinliklere katılamadıkları ifade edilmektedir (Başbakanlık, 2003: 101, akt., Güllüpınar, 2013: 42).

Örneğin bir baba engelli çocuğunun doğumundan sonra sosyal ve kültürel etkinliklere katılamayışını ve toplumdan uzaklaştığını şöyle açıklamıştır:

"Düğünlerde, sinemada ses olayı otistik çocuğu etkilediği için gidemiyoruz. Çok kalabalık ve sesin yüksek olduğu yerlere hiç gitmiyoruz. Dolayısıyla eve çekilme durumu oldu, ne yapalım çocuğa göre davranmak zorundayız" (9. Görüşmeci).

4.5.3. Araştırma Kapsamındaki Ailelerin ve Engelli Bireylerin Toplumdan Dışlanma Durum Dağılımı

Araştırmaya katılan ailelere "engelli bireylerin toplumdan dışlanıp-dışlanmadığı" sorulmuş ve görüşmeye katılan 15 veliden 12'si engellilerin toplumdan dışlandığını, 3'ü dışlanmadığını ifade etmiştir. Engelli çocuklarının toplumsal hayata katılımları esnasında toplumun diğer üyeleri tarafından dışlanmaya uğratıldıklarını belirten aileler, bu maruz kalınan dışlanmayla ilgili; kendilerine ve çocuklarına değişik ifadelerle ve olumsuz bir bakış açısıyla bakıldığını, herhangi bir yerde karşılaşıldığında korku duyulan bir tavırla yaklaşıldığını, nadiren de olsa alay konusu olarak görüldüğünü ve ayrıca toplumda genellikle engelli bireylerin engel kategorilerine göre yani zihinsel engellilerinden çok bedensel engele sahip bireylerin daha çok düşünüldüğünü ve çocuklarına "özürlü" ve buna yakın adlandırılmalarla değil sadece "engelli" denilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yavuz'un (2016: 54) Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Sorunsalı Üzerine yapmış olduğu çalışmasında, Muğla Özel Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezine devam etmekte olan 60 öğrencinin velisi ile görüşme ve anket yapmış, görüşme yapılan 60 engelli bireye sahip olan ebeveynlerden, 51'i (%85,00) zihinsel engellilerin toplumdan dışlandığını, dokuzu (%15,00) dışlanmadığını belirtmiştir.

Yine Bıçkı ve Özgökçeler'in (2010: 234) Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar araştırmasında, Bursa ve Çanakkale Kent Konseyleri bünyesinde yer alan Engelliler Meclisine aktif üye olan özürlü bireylerden; Bursa'dan 30, Çanakkale'den 20 özürlü birey olmak üzere 50 engelli bireyle yapılandırılmış derinlemesine mülâkatlarda, toplumsal hayata katılımları esnasında birebir karşılaşmış oldukları dışlanmaya yönelik herhangi bir davranış kalıbının olup-olmadığı ile ilgili olarak yöneltilen soruya, engelli bireylerin 34'ü (%68) evet olduğunu; geri kalan 16'sı (%32) ise hayır olmadığını belirtmiştir.

Burcu'nun (2007: 203) Türkiye'de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma çalışmasında, Türkiye genelindeki toplam 55 görme ve ortopedik engelli derneğine üye olan 1321 engelli bireyle yaptığı araştırmada, ankete katılan 1321 engelli bireyin 318'i (%24,1) toplumda diğer insanların kendilerini dışladığını, 641'i (%48,5) toplumda kendilerine acındığını, 132'si (%10,00) toplumda alay edilip küçümsendiğini ifade etmiştir.

Yukarıda bahsedilen Bıçkı ve Özgökçeler, Yavuz ve Burcu'nun yapmış oldukları çalışmaların bulgularına göre, engelli bireylerin toplumdan dışlandığı görülmektedir. Bu sonuç yapılan bu çalışmadan elde edilen bulguları ile paralellik göstermektedir.

Görüşme esnasında engelli bireye sahip annelerden birisi çocuğunun dışlanmasıyla ilgili şu şekilde bir örnek vermiştir:

"Bir gün komşularla otururken başka bir arkadaş hamileydi. Bu arkadaşın annesi de ordaydı ve kızına benim çocuğumu kastederek o çocuğa sakın bakma ne olur ne olmaz dedi. Bu olay beni çok üzdü gerçekten" (7. Görüşmeci).

Görüşmeye katılan diğer bir anne de çocuğunun kaynaştırma eğitimi sırasında diğer çocukların velileri ile yaşadığı problemi şöyle belirtmiştir:

> *"Zihinsel engelli bir oğlum var ve kaynaştırma eğitimi aldığı okulda bazı çocukların saçını çekmesi, kalem batırması gibi nedenlerden dolayı diğer çocukların velilerinden şikayet aldı ve çocuklarının oğlumla aynı sınıfta olması istemiyorlar. Ama ben bu duruma üzülsem de çok kızmadım çünkü*

onları da anlamaya çalışıyorum, tedirgin olmaları normal. Bunun sebebinin kaynaştırma öğrencisinin geri kalıyor olmasına ve gereken ilgiyi öğretmeninden göremiyor olmasına bağlıyorum" (15. Görüşmeci).

4.5.4. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Gözlemleri Doğrultusunda Toplumun Engellilik Konusundaki Bilinç Düzey Durum Dağılımı

Görüşmeye katılan velilere "toplumun engellilik konusundaki bilinç düzeyi" sorulmuş ve görüşmeye katılan 15 veliden 12'si toplumun engellilik konusunda yeteri düzeyde bilinçli olmadığını, üçü ise toplumun engellilik konusunda yeteri düzeyde bilinçli olduğunu belirtmektedirler.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları (2003)' verilerine göre; engelli birey ve ailelerinin %38,26'sı, toplumun kendilerini kabullenmemesi konularında endişelendikleri ifade etmektedirler (Başbakanlık, 2003: 101, akt., Güllüpınar, 2013: 42).

Yapılan bu araştırmada ailelerin büyük bir çoğunluğu, her ne kadar insanların engellilik konusunda eskiye nazaran daha bilinçli olduklarını belirtseler de genel yargı toplumun engellilik konusunda yeteri düzeyde bilinçli olmadıklarıdır.

4.5.5. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Gözlemleri Doğrultusunda Toplumun Engelli Bireylere Yönelik Düşünce Tarzlarındaki Değişim Durum Dağılımı

Görüşmeye katılan ailelere toplumun engelli bireylere yönelik düşünce tarzlarında engelli bir çocuğa sahip olmalarından başlayıp günümüze kadar ki geçen süreçte ne yönde bir değişim olduğu ve gelecekte de ne yönde bir değişimin olması beklendiği konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılan 15 veliden 10'u engelli bir çocuğa sahip olduktan günümüze kadar ki geçen süreçte olumlu yönde değişim olduğunu, biri olumsuz yönde değişim olduğunu, 4'ü ise herhangi bir değişimin olmadığını söylemişlerdir. Görüşmeye katılan 15 veliden 8'i gelecekte toplumsal yapıda engelli

bireylere yönelik olumlu yönde değişim olacağını, 6'sı olumsuz yönde değişim olacağını, biri ise hiçbir yönde değişim olmayacağını belirtmiştir.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları (2003)' verilerine göre; engelli birey ve ailelerinin yaşadığı güçlükler açısından büyük bir çoğunluğu (%70,79) gelecekte engelli bireye kimin bakacağı konusunda endişelendikleri ifade edilmektedir (Başbakanlık, 2003: 101, akt., Güllüpınar, 2013: 42).

Görüşme sonucunda engelli birey ailelerinden alınan cevaplar doğrultusunda bazı unsurlar dikkat çekicidir. Örneğin; görüşmeye katılan yalnızca bir engelli bireyin velisi çocuk sahibi olduktan günümüze kadar ki geçen süreçte toplumun engelli bireylere yönelik düşünme tarzlarında olumsuz yönde bir değişimin olduğunu belirtmesine rağmen, 6 engelli birey velisi geleceğe dair engelli bireylere yönelik düşünme tarzında olması beklenen değişimin olumsuz akışta ilerleyeceğini düşünmeleri gibi.

Engelli birey aileleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde, aileler günümüzde, özellikle son zamanlarda engelli bireyler baz alınarak yapılan ve düşünülen çok güzel gelişmelerin olduğunu ve bu nedenle çocuklarına sahip olma dönemlerinden günümüze kadar ki geçen süreçte engelli bireylere yönelik değişimin olumlu olduğunu ama diğer yönden de, gerek bakım hizmetlerinin gerekse de engelli bireyler baz alınarak ayrılan kaynak miktarının yeteri düzeyde olmadığını düşündükleri için kendilerine herhangi bir şey olma durumunda (ölüm, kaza, sakatlık vb.) çocuklarının bakımı olsun hizmetleri olsun bu konularda ciddi endişelerinin olduğunu ve bu yüzden geleceğe yönelik düşüncelerinin ve beklentilerinin olumsuz olduğunu belirtmişlerdir.

Karadağ'ın (2009: 318) Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri çalışmasında, Gaziantep ili içindeki zihinsel ve fiziksel engelli çocuklara yönelik eğitim veren iki rehabilitasyon merkezinde çocukları eğitim alan 95 veli ile yaptığı görüşmelerde,

görüşme yapılan velilerin %75,8'i çocuğunun geleceğinden kaygı duyduğunu belirtmiştir.

Toplumun engelli bireylere yönelik düşünme tarzında olumlu değişim olduğunu düşünen bir anne konu hakkındaki düşüncesini şöyle belirmiştir:

"Pozitif bir değişim olduğunu düşünüyorum çünkü eskiden aileler çocuklarını dışarıya çıkarmaya çekiniyorlarmış hatta utanıyorlarmış ama şimdi daha rahat ve daha iyi olacağını düşünüyorum" (1. Görüşmeci).

Toplumun engelli bireylere yönelik bakış açısında değişim olmadığını düşünen bir anne ise düşüncesini şu şekilde açıklamıştır:

> *"Bence hiçbir değişme olamadı ve olacağını da düşünmüyorum çünkü yine yakın akraba ve çevremizden çok olmasa da özellikle tanımayan kişiler hastaneye gitmediniz mi, daha önce doktora hiç götürmedin mi diyenler, işte niye yürüyemiyor bu çocuk niye iyileşmedi sürekli böyle sorularla karşılaşıyorum, bu durumu ancak yaşayanlar anlar ve ileride de kimse bu çocuklara acımaz da, düşünmez de"* (8. Görüşmeci).

Engelli bireylerin geleceğine dair olumsuz düşünce içerisinde olan bir anne ise düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Ben annesi olarak çocuğuma çok düşkünüm ve her şeyiyle ilgileniyorum ama kardeşleri sevseler de bakma koşunda isteksizler bu yüzden ben öldükten sonra ona kim bakar diye endişelerim çok fazla, benim gibi bu durum içerisinde olan her anne gelecekten korkuyordur" (12. Görüşmeci).

Çocuğunun geleceğine dair olumlu bakış açısı içerisinde olan bir baba ise şöyle açıklamalarda bulunmuştur:

> *"Devletin engellilere yönelik güzel çalışmaları var. Artık devlet bünyesinde engellilere daha çok kadro açılıyor ve çalışma imkanları artıyor, ayrıca toplumda da ya engelli oranı arttı ya da bu konuda bilgileri çünkü tepkiler azaldı, insanlar nerde nasıl konuşacaklarını biliyorlar, olumlu bir gidiş var ve daha da güzel olacak"* (9. Görüşmeci).

4.6. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Çocuklarının Durumuyla İlgili Yaşadıkları Duygu Ve Güçlüklerin Durum Dağılımı

Engelli bireye sahip ailelerin çocuklarının durumuyla ilgili yaşadıkları duygu ve güçlüklerin neler olduğunun anlaşılması ve bu amaç doğrultusunda analizinin yapılması için engelli ailesine birtakım sorular sorulmuş ve bu sorularla birlikte hayal kırıklığı yaşama, sosyal iletişimde güçlük, bakış açısından rahatsız olma, suçluluk duygusu yaşama, çocuğun durumunu çevreye açıklama, aile içi sorun yaşama, yeterli sosyal destek, diğer çocuklarını ihmal etme, kardeşler arası uyum güçlüğü, aileye ek masraf getirme gibi durum dağılımları öğrenilmek istenmektedir.

Engelli bireye sahip on beş ailenin de vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda toplumun bakış açısından her zaman rahatsız olan ve ayrıca her zaman; aile içi sorun yaşayan, çocuğunun geleceğinden kaygı duyan, hayal kırıklığı ve suçluluk duygusu yaşayan, tedavi sürecinde güçlük çeken ve çocuğunun aileye ek masraf getirdiğini ifade eden ailelerin sosyal desteklerinin düşük, umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

4.7. Din Olgusunun Engelli Birey ve Ailelerinin İçinde Bulundukları Durumu Anlamlandırmalarındaki Önemi

İnsan zihnini sürekli düşünmeye sevk eden bir anlama ve anlamlandırma çabası onun kendisini birçok soru karmaşası içerisinde bulmasına neden olmaktadır. Zihninde oluşan bu sorular içinde bulunduğu dünyayı, yaşamakta olduğu hayatı, katılımda bulunduğu toplumu ve olayları ve daha da önemlisi kendisini dahi sorgulama ve anlamlandırma çabası içerisine girmesine sebebiyet vermiştir.

Tüm bu durumlar neticesinde insanoğlu, gerek deprem, sel gibi doğal afetlerden kaynaklanan gerekse hastalık gibi veyahut ta doğuştan veya sonradan ortaya çıkan engellilik gibi durumların ortaya çıkarmış olduğu çeşitli acı ve sıkıntılar, insanı birçok yönden etkilediği gibi, onun kendisini çeşitli duygu ve düşünceler içerisinde bulmasına da neden olmaktadır.

Buradaki anlam ifadesi, insanın içinde bulunduğu dünyaya bakış açısını veren ve hayatında karşılaştığı olayları açıklamasına ve netleştirmesine öncülük eden bir hayat görüşüdür (Kılavuz, 2007: 242-243).

Yaşamakta olduğumuz hayatta, bir anlam ve amaç edinme çabası içerisinde olmamız, manevi yaşamımızın en önemli unsurlarından biridir. Hayatın içerisinde karşılaşılmakta olunan birbirinden farklı olumsuzlukların yansıttığı stres ve sıkıntılardan uzaklaşmak ve onlardan arınmak için insanoğlu, bir yandan tıbbi arayışlar içerisinde olurken diğer yandan da birçok kez, "neden ben, niçin bunlar benim başıma geldi?" tarzında zihinsel bir sorgulama ve bu karmaşa içerisinde bulunan sorulara açıklama ve olayları netleştirmek için anlam arayışı içerisine girebilmektedir.

Tüm bu karmaşık durumların içerisinde bocalayan insan, yaşamakta olduğu olaylara müdahalede bulunamamakta ve bu karmaşa içerisinde kendisini güçsüz hissetmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı insanın karşılaştığı olay ve yaşadığı sıkıntıları anlaması ve anlamlandırması gerekli bir ihtiyaçtır.

> *"İnsan kendi öz benliğinde ve yakınında olup bitenleri anlayan ve anlamlandıran bir varlık olduğundan, deneyimlediği acı ve sıkıntıları da birçok yönden sorgulayabilmektedir. Ademoğlu bu noktada 'neden ben' sorusunu sormakta ve bu soruya yanıt aramaktadır. 'Niçin ben' ya da 'Neden benim başıma bu geldi?', 'Diğer insanlardan farkım neydi de bu haldeyim?', 'Bu içinde olduğum hal Allah'ın vermiş olduğu bir ceza mı yoksa imtihan mı', 'Allah bu durum ile ne murat ediyor' gibi sorular sormakla yaşadıklarını anlamaya, anlamlandırmaya çalışırken, öte yandan da bu sorulara bulabildiği-bulamadığı cevaplarla da ne yapması gerektiğini, deneyimleyecekleriyle nasıl baş edebileceğini belirlemeye çalışmaktadır"* (Kula, 2004: 8).

İnsanların yaşamları boyunca karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları ve deneyimledikleri olayları, anlamlandırma çabası içerisine girmesi, tüm bu sorunları çözmek ve onlarla başa çıkmak için ilk adımı oluşturmaktadır. Bunların neticesinde deneyimlediklerini anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik "niçin" böyle bir durumla karşılaştığına yönelik soruların yanıtı çok kolay bulunabilecek nitelikte değildir. Bilhassa, "neden ben", "niçin bunlar başıma geldi", "yaptığım yanlış ve hataların, işlemiş olduğum günahların bedelini mi ödetiyor Allah bana" şeklindeki soruların cevabını ararken

din ile bir ilişki kurma, dine müracaat etme ihtiyacını hissetmektedir. Tüm bu soruların cevabında dini özellik taşıyan hususların yer alması da muhtemeldir. Çünkü engelli birey ve ailesi deneyimlediklerini anlamaya, anlamlandırmaya çalışırken bu durumun, yaptığı hataların ve işlediği günahların karşılığı, Allah'ın takdiri, imtihanı veya cezalandırması vb. dini nitelikte olan birçok hususla ilişkili olup olmadığını da düşünmektedir (Kula, 2004: 8, akt., Musayev, 2016: 68).

Yapılan araştırmalar neticesinde, bireylerin iç dünyası, sahiplendikleri değerleri, benimsedikleri inançları karşılaşılan sorunlarla başa çıkmalarında ve bu süreci göğüslemelerinde onlara yardımcı olduğu görülmektedir. "Allah'ın bir bildiği vardır", "her şer görünende bir hayır vardır" ve "Takdiri İlahi" şeklinde bir inanç vardır. Ve bu şekilde düşünmeleri bireylere olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Öte yandan bu engellilik durumunun yapılan bir hatanın veya da işlenilen bir günahın bedeli olduğu da düşünülmektedir.

Görüşme yaptığımız engelli bireye sahip aileler, dini inançları vasıtasıyla akıllarına takılan soruları ve yaşadıkları sorunları anlamlandırdıklarını, bunların üstesinden gelmeyi başardıklarını belirtmişlerdir. Engelli ailesi çocuklarının "neden engelli olduklarına" dair birçok yönden anlama çabası içerisine girdiklerini ve nihai sonucu dini değerlere başvurarak elde ettiklerini, engellilik durumunu "Allah'ın bir imtihanı, sabretmek, şükretmek, tevekkül ve takdiri ilahi gibi dini kavramlarla anlamlandırdıklarını ifade etmişlerdir. Yine Allah'a olan inançlarını, yazmış olduğu kaderi ve ahiret inancı gibi dini öğeleri dile getirerek dine olan bakış açılarını ve bağlılıklarını bir kez daha bu şekilde vurgulamışlardır. Başından geçen olaylarla nasıl baş ettiğini ve bu olayları anlama ve anlamlandırmada dini inancın önemini vurgulayan bedensel engelli çocuğa sahip bir anne, duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

> *"Engelli çocuğumuz olacağını anne karnında 8 aylıkken bize söylediler ve o andan itibaren dünya başımıza yıkıldı sandık, daha sonra çocuk dünyaya geldi ve biz anne-babası olarak isyan etmesek te hep neden olduğunu, neden bizim başımıza geldiğini düşünüyorduk ta ki her ne kadar bildiğimizi zannettiğimiz ama bu durum içirişinde olmadan tam olarak anlamayacağımız kader, sabır, imtihan ve tevekkül gibi dini kavramların içeriğini öğrenene kadar. Öğrendikçe ve algıladıkça*

nedenleri anlamaya başladık, önceden çok yüzeysel biliyormuşuz bu kavramları daha sonra anladım ki kaderimizde olanı yaşıyoruz, aslında bu durum ve yaşadıklarımızın her biri birer imtihan, sabırlı olup halimize şükredersek en sonunda mükafata ereceğimizi düşünüyoruz ve bunları düşündükçe de kendimizi rahatlatıyoruz" (9. Görüşmeci).

İlk zamanlar içerisinde bulunduğu durumu ve yaşadıklarını, önceden yapmış olduğu bir günahın veya bir hatanın bedeli olarak, ona verilmiş bir ceza olarak algılayan kas hastalıklı yürüme engelli çocuğa sahip bir anne, çocuğunun engellilik durumunun kabullenilişinden sonra dini öğelere ve ona yüklenmiş değerlere daha fazla sarıldığını ve öğrendikçe de bu engellilik durumuna yönelik algısının değiştiğini şu sözlerle belirtmiştir:

"İlk zamanlar biz anne-babası, hatta kardeşleri dahi bu kas hastalığının yapılan bir hatanın karşılığı olarak düşünüyor ve bu şekilde inanıyorduk. Ama dini değerlerimizi daha fazla araştırıp, ayrıntılı olarak tanıdıktan sonra bu tarz düşünmedik. Evet içimizde her birimizin şüpheleri, korkuları vardı. Neden biz, ne yapmış olabiliriz ki çocuğumuz bu durumda ve Allah bu hastalığı çocuğumuza vermiş. İslam'ı daha güzel öğrendikçe ve benimsedikçe artık öyle düşünmemeye başladık. Örneğin hastalık risalesini okuduktan sonra ibadetlerimize daha fazla sarıldık ve bu engellilik durumuna çok üzülmemeye, bu bizim bir imtihanımız ve bunların hepsinin şüphesiz ki Allah'tan geliyor olduğuna ve her bireyin bir kaderi olduğuna inandık. İbadetlerimizi yaptıkça, Kur'an okudukça ve dua ettikçe Allah'a daha fazla yakınlaştığımı hissettim. Allah'ım bizim dualarımızı kabul ettiğini, dinimize yönelmemiz ve ona sarılmamız bizde bu hastalık durumunun hatalarımıza kefaret olduğunu, daha da önemlisi Allah'ım bu durum içerine bizi sokmuşsa ve bu hastalığı başımıza vermişse ne kadar zor olsa da bu bizim için hayırlıdır düşüncesinin oluşmasına neden oldu. Hiçbir zaman Allah bize bu sıkıntıyı verdi biz bununla cennete gireriz diye düşünmedik, acaba Allah'ın buyurduğu şekilde sabrede bildik mi? Asıl bunu düşünmemiz gerekir. Yani bizler bu içerinde bulunduğumuz zor durumun zorluğundan ziyade onun bir cefa değil de şifa olduğunu dinimizden öğrenmeli ve o zaman hastalıklara, bu başımıza gelen olaylara sabretmenin daha kolay olduğunu görmeliyiz. Din gerçekten de içimizdeki yaraları, yüreğimizdeki sızıntıları dindiren ve iyileştiren muhteşem bir ilaçtır. Bu engellilik durumu bir bela, musibet değildir" (3. Görüşmeci).

Yukarıdaki verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere engellilik durumunun ve nedeninin açıklanmasında ve kabullenilişinde din olgusunun önemli bir işlevinin olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların yaşamakta olduğu sorunların çözümünde dini inanç ve değerlerin önemli bir yeri vardır. Ayrıca aileler din sayesinde huzur

bulduklarını ve rahatladıklarını, dinin, içinde bulundukları psikolojik çöküntüden ve ruhsal bunaltıdan çıkmakta ve bu durumlardan kurtulmakta çok büyük yarar sağladığını belirtmişlerdir. Din insanlara olumlu bir bakış açısı kazandırarak şu an yaşadığı hayata ve geleceğe istekle, umutla bakmasını sağlamaktadır. Aslında dinin en önemli fonksiyonu bireylerin yaşamakta olduğu stres düzeyi ve geleceğe yönelik kaygılarını azaltmaktır.

Ayrıca din, bireyler için üzüntü ve ıstırapları azaltan, onlara teselli veren bir umut kaynağıdır (Cengil, 2003: 139). "Dayanıklı kişiler bu süreç sayesinde, dinin sunduğu ümit duygusunu kazanabilmektedirler. Dinin sunduğu umut iki çeşittir. Birincisi, problemin bu dünyada çözülebileceğine dairdir. Bu "devrimci" umuttur. İkincisi eskatolojik umuttur ki, bu da problemin diğer dünyada çözülebileceğine dairdir" (Pargament, 2003: 220, akt., Musayev, 2016: 75).

Bir babanın aşağıdaki ifadeleri ise dinin, engellilikle başa çıkma hususunda önemli bir umut kaynağı olduğunu gösterir yönündedir:

"Dinin hayatımızdaki yeri çok büyük, bizlere huzur, umut veriyor" (2. Görüşmeci).

Din olgusunun engelli birey ve ailelerinin içinde bulundukları durumu anlamlandırmalarındaki öneminin çok büyük olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırma kapsamındaki ebeveynlerin dini inançlarının olması, hem eşler arasındaki ilişkiye hem de genel olarak yaşanılan zorluklara dayanma gücüne olumlu katkısının olduğu görülmektedir.

4.8. Araştırma Kapsamındaki Engelli Bireylere Yönelik Genel Bilgiler

Engelli bireye sahip olan ailelere, çocuğunuzun eğitiminde en çok dikkat ettiğiniz ve dikkat edilmesi gerektiğini düşündüğünüz hususların neler olduğu sorulduğunda, ailelerden gelen cevaplar göz önüne alındığında ilk olarak sevgi, saygı ve ilginin en önemli faktörler olduğu söylenmiştir.

Tablo 4.15: Engelli Bireylerin Eğitiminde Dikkat Edilecek Hususlar

Sevgi, Saygı ve İlgi
Desteklemek ve Cesaretlendirmek
Öz güven
Sosyal Kabul
Empati Kurmak
Diyalog ve İletişim

Özellikle sevgi kavramının sadece engelli bireylerin eğitiminde değil tüm dünya kapsamı eğitimlerde başrol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü sevgi kavramının, bireyin diğer bireylere hatta diğer tüm varlıklara karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten en önemli duygulardan biri olarak tanımlanması ve eğitim verimliliğini arttırıcı önemli bir faktör olarak görülmesi eğitimde en büyük güç olduğunun göstergesidir.

Engelli bireylere karşı gösterilecek olan saygı onları anladığımız anlamına gelmektedir. Engelli bireylerin gerek kendilerine olan güvenleri gerekse saygınlıkları, toplum nezdinde değer verildiği zaman artmış olacaktır. Çünkü değerli olduklarını hissetmeleri onların sevgi ve ilgi görmelerine bağlıdır. Bu sevgi ve saygı duygularında ki devamlılık neticesinde de kendilerine olan güven duyguları gelişmiş olacaktır.

Engelli bireyler diğer bireylere nispeten hayatları boyunca karşılaştıkları ve karşılaşma olasılıklarını yüksek olduğu birçok sorunla mücadele etme durumundadırlar. Bu yaşayacakları zorlu sürecin altından başarıyla çıkabilmeleri için güvenebilecekleri bir desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Bu bireylerin katılımda bulundukları toplumun bir parçası oldukları gerçeğini hissetmeleri için gerek kendi ailelerinin gerekse çevrelerindeki tüm insanların desteğine ihtiyaçları vardır.

Aile ortamı, normal bireyler olarak atfedilen sağlıklı insanların hayatında olduğu kadar engelli bireylerinde hayatında çok önemli bir role sahiptir. Çünkü literatür tarandığında, yapılan araştırmalarda engelli bireyin içinde bulunduğu engeliyle başa çıkmasında sosyal desteğin çok önemli bir rolü olduğu ve bununda en önemli destek kaynağının aile ortamı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Aile ortamının yansıtmakta olduğu destekleyici ve cesaretlendirici davranışlardan uzak olan herhangi normal sayılan bireyin bile hayatında önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ki bu engelli bireyin hayatında daha da önemli sorunlar ortaya koyacaktır. Görüşme yapılan katılımcılardan bir baba şu şekilde bir ifadede bulunmuştur:

> *"Biz çocuğumuza bizim için ne kadar değerli olduğunu, her daim ihtiyaçlarının tarafımızdan karşılanacağı duygusunu aşıladığımızı ve ona engelli ol ya da olma bizim içim her zaman çok değerlisin, sen bunu yapabilirsin biz sana inanıyoruz ve senin de inanmanı istiyoruz mesajını her daim verdiğimizi belirtmek istiyorum"* (4. Görüşmeci).

Bir diğer katılımcıda şu şekilde bir ifade de bulunmuştur: *"Biz çocuğumuzdan beklentilerimizi her zaman gerçekçi düzeyde tutuyoruz, onu hiçbir şeyden soyutlamıyoruz, herhangi bir davete katıldığımızda ya da bir yere gittiğimizde onu da yanımızda götürüyoruz"* (8. Görüşmeci).

Öz güven bireyin hem kendisini hem de sahip olmuş olduğu yetenekleri hakkında gayet olumlu ve realist bir bakış açısına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu bakış açısına sahip olan her birey gerek çevresindeki yaşanan olaylara gerekse bu olayları yaşayan kişilere ılımlı bir yaklaşım içerisinde olacaktır. Kendi gereksinimlerini rahatça ifade edebilen, diğer insanların haklarına ve düşüncelerine saygı gösterebilen kişiler öz güvene sahip olan kişilerdir.

Bu doğrultuda engelli bireyinde fikir ve davranışlarını açıkça ortaya kayabilmesinde, özgür kararlar alabilmesinde ve yaşamı boyunca başarılı olabilmesinde öz güvenin çok önemli bir rolü vardır. Görüşme yapılan katılımcılardan bir anne şu şekilde bir ifadede bulunmuştur:

> *"Dışarıya bir parka falan gittiğimiz zaman çevreden kaynaklı bazı olumsuz bakış açılarıyla ve davranışlarla karşılaşıyoruz. Kızımın sol elinde %20 engeli olduğu için gören kişilerden bazıları değişik tavırlara giriyorlar. Kızım on iki yaşında ve kendini gayet iyi ifade edebilen bir çocuk. Biz onu öyle yetiştirdik ve bu tarz davranışlarla karşılaştığı zaman ben hiçbir müdahalede bulunmadan kendisi o kişilere karşı yapmış oldukları tutumun doğru olmadığını benimde sizden hiçbir farkım yok ve benimde bu parkta oynamak sizin kadar hakkım dediğini duydum"* (11. Görüşmeci).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının Heyet tarafından yapılan Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor adlı çalışmada, yapılan diğer araştırmalarda incelenerek, engellilerin toplumla bütünleşmelerini ve topluma katılımlarını sınırlandıran en büyük engelin yapılı çevre düzenlemelerindeki eksiklikler olduğu görüşünde birleşmiş ve toplu taşıma araçları, binalar, cadde, sokak ve kaldırımların engelliler için uygun olmadığı belirtilmiştir. Pek çok ülkede fiziksel ve sosyal engeller engellilerin toplumla bütünleşmelerini olumsuz olarak etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Engellilerin toplumsal yaşama katılımlarının, toplumun aktif bir üyesi olmalarının önündeki en büyük engel olarak %45,4 toplumun ön yargıları olduğuna inanılmaktadır. %46,9 oranında da engellinin yaşamını kolaylaştıracak eğitim, donanım, istihdam, fiziki çevreye ve bilgiye ulaşım gibi sosyal desteklerin yetersizliği diğer engeller olarak ifade edilmiştir. Bu sonuçlar, toplumun engellilere yönelik ön yargıları fark etme ve kabul etme eğilimlerine işaret etmekte ve umut vermektedir (Musayev, 2016: 158).

Yine bir araştırmada, engellilere yönelik olumsuz düşünceler bulunduğunu ifade eden %46,6'lık kesimin %23,7'si engellilerle birlikteliğin istenmediğini/engellilerin dışlandığını, %20,0'si aciz ve hor görüldüğünü, %10,1'i de engellilerin anlaşılmaya çalışılmadığını ve ön yargılı davranıldığını belirtmişlerdir. %7.2'si ise engellilere duyarlı olunmadığını, %6,7'si de engellilerle alay edildiğini belirtmişlerdir (Heyet, 1997: 85, akt., Musayev, 2016: 158). 2008 yılında Ankara'da yapılan bir araştırmada deneklerin %44,7'si engelli bir kişinin aileye katılmasından dolayı ailesinin toplumdan dışlandığını hissettiğini belirtmişlerdir (Lüle, 2008: 65).

Yukarıda geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarının ve toplumun diğer üyelerinden farklı kılınmalarının önündeki en büyük engelin toplumun önyargıları olduğu düşünülmektedir.

Engelli birey ve aileleri içinde bulunmuş oldukları durum nedeniyle toplumla var olagelmiş sorunlu ilişkilerinin düzeltilmesi ve toplumla bir bütün olabilmesinin sağlanması gerekir. Hiçbir insana muhtaç olmadan yaşamaları için topluma kazandırılmalı ve toplumla bütünleşmeleri sağlanmalıdır.

Yaşanılan toplumun üyesi olan her bireyin engelli bireyler için elinden gelen her neyse yapabileceği bir şeyler olduğunun bilinmesi gerekir. Önyargı ile yaklaşılmasının yanlış olduğunun ve engelli, engelsiz tarzı ayırımcılık ifade eden söz ve davranışlardan kaçınılmasının bilinmesi ve aynı zamanda toplumda yaşayan her bir üyenin eşit haklara sahip olunduğunun ve bu hakların bireylere verilmesinin gerekmekte olduğu unutulmamalıdır. Engelli bir çocuğa sahip bir katılımcı şu şekilde bir ifadede bulunmuştur:

> *"Tabi bu özel durumun içinde olmayan insanlar bizi tam olarak anlamayabilirler fakat empati kurarak kendilerini bizler yerine azda olsa koydukları zaman görecekler ki bu durum çok zorlu bir süreçten geçmekte ve bu süreç geçirilirken insanlardan gelen çok küçük bir yardımın, herhangi bir destek unsurunun bile bizler için çok önemli ve gerekmekte olduğudur*" (9. Görüşmeci).

Katılımcının da ifade ettiği gibi empati kurulmasının önemli ve gerekmekte olduğu çok aşikar bir gerçektir. Çünkü ancak kendimizi engelli birey ve ailesinin içinde bulunmuş olduğu konumda görebildiğimiz, bunu azda olsa başarabildiğimiz zaman toplumun anlayışlı ve bütünleştirici bir rolünün olduğunu anlamış olacağız.

Burada empati kavramının tam olarak bir tanımlamasının yapılması gerekirse empati, "bireyin başkalarının duygularını ve bakış açılarını duyumsamasını ve endişelerine candan ilgi göstermesini sağlamasıdır" şeklinde tanımlanmaktadır (Egan, 2011: 95-96). Diğer bir ifadeyle empati kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

Bir kişinin belli bir duruma ilişkin olarak kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, algılaması, onun hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Alkaya, 2007: 327, akt., Musayev, 2016: 163).

Engelli bireyleri toplumsal yaşamda ikinci sınıf vatandaşı olarak görüp farklı bir muameleyle toplum dışına itmek yanlış bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda en doğru yaklaşım, empati kurarak kendimizi karşımızdakinin yerine koyarak samimi ve içten gelen bir tavırla davranmak ve bakış açımızı engelli bireyin bakışıyla değerlendirmek, onun hissettiklerini hissedebilmektir.

Engelsiz, sağlıklı olarak değerlendirilen insanların bir anda kendilerini engelli konumunda görebileceklerini ve onların karşılaştıkları ve yaşadıkları durumları kendilerinin de yaşayabileceklerini unutmamaları, kendilerini onların yerine koyarak gerçekçi bir yaklaşımla anlamaya çalışmaları gerekir.

Özetle engelli bireylerle sağlıklı bir iletişime geçebilmek ve onları gerçekçi bir şekilde anlamanın en bariz belki de tek yolu empati kurmaktır. Empati ile kurulan iletişim engelli bireyin yalnız olmadığını hissetmesi ve kendi duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade edebilme yetisini kazanabilmesi açısından çok önemlidir.

Ademoğlu, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar gerçekleştirdiği gelişmesini, iletişime borçludur. İnsanca birlikte yaşama ve toplu öğrenim, iletişim olmadan mümkün değildir (Bilgin, 2001: 38).

İletişim, "iki ya da daha çok kişi arasında bir anlaşma, düşünsel açıdan bir yakınlaşma doğmasını sağlayan ve karşılıklı konuşmaya dayalı ilişki, diyalog anlamında kullanılmaktadır. İletişimin amacı insanları tanıyıp, tutum ve davranışlarını değiştirmek, olumlu davranışlar kazandırmaktır" (Tosun-Doğan, 2003: 181-182, akt., Musayev, 2016: 165).

Engelli bireyler yaşamları boyunca birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Fakat belki de yaşadıkları en büyük sorunlardan birisi anlaşılmama, iletişim kuramama sorunudur.

İletişim birçok sorunun çözüm noktası olduğu gibi engelli bireylerin yaşadıkları sorunların çözümlerinde de büyük rol oynamaktadır. Engelli bireylerin içinde bulunmuş oldukları sorunları da onlarla diyalog ve iletişim kurma çabası sonucu öğrenebilir ve yapılması gereken şeyler gerçekleştirilebilir.

Engellilerin toplumla bir bütün olabilme, onlarla kaynaşabilmesinin en önemli sebebi sorunlarını başkalarıyla paylaşabilme ve anlatabilme yani iletişim kurabilmeyi başarması durumudur. Bunun için en temelde gerekli olan sevgi, anlayış ve samimiyet olan davranışların ortaya konulması ve içtenliğin yansıtılmasıdır.

Bu çalışma neticesinde de engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarında karşılaştıkları ve yaşamak zorunda kaldıkları sorunlarla baş edebilmelerinde, bu sorunların üstesinden gelebilmelerinde gerekli olan en temel unsurların, başta sevgi, saygı, ilgi, desteklemek ve cesaretlendirmek, özgüven, sosyal kabul, empati kurmak, diyalog ve iletişim gibi unsurların olması ve bu unsurların engelli bireylere yansıtılması gerekir.

Tablo 4.16: Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Sorunları

Bireysel/Duygusal/psikolojik sorunlar
Toplumsal Sorunlar
Fiziksel Sorunlar
Ekonomik Sorunlar

Engelli bireye sahip ailelerin başlıca yaşadıkları, onları en çok etkileyen sorunların neler olduğu saptanmaya çalışılmış ve ailelerden gelen cevaplar baz alınarak Tablo 4.16 oluşturulmuştur.

Ailelerin ilk olarak psikolojik bir süreçten geçtikleri anlaşılmaktadır. Çünkü ebeveynler genellikle kendilerini sağlıklı bir çocuğun bakımı için hazırlamakta, bu şekilde arzulamaktadırlar. Fakat beklenmedik bir durum karşısında büyük sıkıntılar içerisine girmektedirler. Engelli çocuğun doğumuyla başlayan bu süreç kendisini

suçlama, başkaları tarafından suçlanma, umutsuzluk içerisine girme, utanma, inkar ve kabullenememe gibi olgularla kendini göstermektedir.

Anne-babalar beklenmedik farklı özelliklere sahip bir çocukları olduğunu ilk duyduklarında yaşadıkları duygu karmaşası içesisin de hayal kırıklıkları, boşa çıkan umutlar ve büyük bir kaygı içeresine girme gibi durumlarla baş başa kalmaktadırlar. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Tabii ki farklı özelliklere sahip bir çocuğumuz olduğunu ilk öğrendiğimizde şok olduk, fakat kısa bir süre sonra teselli çabalarına giriştik. İşte yok bir yanlışlık vardır, bizim çocuğumuz böyle değildir gibi teselli ifadeleri, daha sonra çocuğunuzu kucağınıza verdikleri zaman ona uzun uzun bakıp bu çocuk gayet normal, sonuçlar da bir hata olmuştur yani çocuğun öyle olacağını inkar etme, kabullenememe gibi sürekli kendimizi teselli etme çabası içerisine girmiştik"* (15. Görüşmeci).

Benzer bir durumu yaşayan diğer bir katılımcıda şu şekilde ifadelerde bulunmaktadır:

> *"Maalesef engelli bir çocuğunuz oldu haberini bana verdiklerinde dünya başıma yıkıldı sandım, çok aşırı üzüldüm ama hastaneden çıkıp eve geldiğinizde, bebeğinizle baş başa kaldığınızda anlıyorsunuz ki o her neye sahip olursa olsun benim yavrum, benim bir parçam ve ben onu böyle kabul etmek zorundayım, başka ne yapabilirim ki"* (7. Görüşmeci).

Yukarıda geçen katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere engelli bireye sahip aileler, bu engellilik durumunu inkar etme, kabullenmede zorluk yaşama, hayal kırıklığına uğrama ve büyük bir endişe ile üzüntü ve şok içerisine girdikleri görülmektedir.

Aileler genelde ileride yaşanacak olan çocukların sağlık sorunları ile ilgili, gelişim sürecinde bire bir anne ve babaya bağımlı olma durumları gibi süreçlerin içerisinde kalmaktadır. Ve bu durum ebeveynlerde büyük bir stres yaratmaktadır. Özelikle de engelli bireyin gelişim sürecinde karşılaşılan güçlükler, onun bakımı ve beslenmesi gibi sorumlulukların çoğunluğunu anneler üstlendiği için bu durumun onlarda çıkaracağı duygu bozukluklarını da ele almak gerekir. Daha önceden yapılan araştırmalarda incelendiği zaman engelli bireye sahip olan annelerin bu duygu

bozukluklarını yaşama riskinin normal çocuğu olan annelere göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

Engelli bireylerin özel bakıma sürekli ihtiyaç duymaları annelerin bu duygu değişimlerini ve stres dizeylerini tetikleyerek arttırmakta ve bu yükselmekte olan düzeylerde ileride anneler de ruhen yıpranmalara ve sağlıklarında bozulmalara neden olmaktadır. Engelli çocuğa sahip bir anne eşinden ve aile çevresinden gelen tepkileri şu şekilde ifade etmiştir:

"Eşim bana sen nasıl kadınsın sağlıklı, sağlam bir çocuk bile doğuramadın gibi suçlama ifadeleriyle ve aile çevresinden gelen muhakkak ki sen şöyle bir günah işledin, şu şekilde bir şey yaptın da Allah sana ceza verdi, çocuğun böyle oldu" (3. Görüşmeci).

Bu tarz ifadelerden dolayı anneler ruhsal bozukluklar yaşamakta, çaresizlik içerisinde geleceğe yönelik umut ve beklentilerini yitirmektedirler.

Engelli birey ailelerinden gelen bir diğer büyük sorunda çevrenin onlara yansıtmakta olduğu olumsuz tutum ve davranışların çokluğudur. Çevreden kaynaklı bu davranışların başını çeken en önemli unsurlar da engelli bireylere gösterilen ayrımcılık ve ön yargı ifade eden düşünce yapılarıdır.

Toplumda sağlıklı, normal olarak sayılan bireylerin, engelli bireylere karşı takınmakta olduğu olumsuz tavır ve ön yargılar nedeniyle, engelli aileleri sosyal dışlanma sorunsalı ile karşılaşmaktadırlar.
Toplumsal çevre tarafından engelli birey ve ailesine yansıtılan olumsuz davranış kalıpları, onları markaj altına alan bakışlar ve benzeri durumlar neticesinde aileler, dışlanma, suçluluk, ötekileştirme, utanma ve ayıplanma gibi birbirinden çok karmaşık duygunun içerisine itilmektedir.

Toplum engelli bireyi istenildiği gibi içerisine katamamaktadır. Engelli bireyi yolda, otobüste, sokakta, herhangi bir yerde gördüklerinde ya acıyarak yaklaşmakta ya da korkarak uzaklaşmaktadırlar. Kimi kişilerin de bilinçsiz bir tavırla, engelli bireye

yönelik hastalıklı, sakat, deli, özürlü ve geri zekalı gibi sözel ifadelerde bulunması aileleri üzmektedir. Bunlara ek olarak toplumun diğer üyelerinden gelen, "Akraba evliliği mi yaptınız? Tedavisi yok mu bu hastalığın? Çocuk neden böyle?" şeklindeki engelli bireye yönelik sorularda aileleri fazlasıyla üzmektedir.

Engelli aileleri gerek birinci derece yakın akrabalarından olsun gerekse toplumsal çevresinden kaynaklı olsun bir takım sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Çocuğun engelinden dolayı istemsiz bir şekilde yapılan sorunlu davranışlarından kaynaklı olarak komşularıyla bir takım problemler yaşamaktadır. Yapılan bir araştırmada "akrabalarıyla ilişkileri etkilenen ebeveynlerin %82,4'ünün karşılıklı olarak birbirlerini ziyaretlerinin azaldığı, %17,6'sının maddi ve manevi destek göremedikleri tespit edilmiştir. Komşuları ile ilişkileri etkilenen ailelerin %43,8'inin komşularıyla birbirlerine ziyaretlerinin azaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca %31,2'si engelli çocuğundan dolayı komşularının rahatsız olduğunu, %25,0'ı ise ilişkilerini tamamen bitirdiğini", ifade etmişlerdir (Çapa, 2009: 34, akt., Musayev, 2016: 140).

Çocuklarının engel durumu, ebeveynlerin sosyal ilişkilerini ne derece ve nasıl etkilediğini aynı zamanda sosyal hayattan kopma noktasına gelmelerini şu ifadelerle dile getirmektedirler:

> *"Çocuğumun engel durumundan dolayı, zamanımın büyük bir çoğunluğunu onunla ilgilenmek üzere ve neredeyse her daim onun yanında bulunarak geçiriyorum. Bu durum benim yakın arkadaşlarıma, komşularıma dahi gitmemi engelleyecek noktaya geldi, çünkü çocuğum büyüdükçe daha hareketli bir çocuk oldu ve gittiğimiz yerlerde etrafı dağıttığı için rahatsız olmaya başladılar. Bu yüzden artık bir yerlere giderken çekinir oldum"* (1. Görüşmeci).

Yapılan bir araştırmada engelli birey ve ailesine, en çok rahatsızlık veren çevresel tepkilerin neler olduğu sorulduğunda, ailelerin %40,5'i "Acıma", %21,5'i "Dışlama", %14,6'sı "Şaşırma", %13,3'ü "Gülme ve Alay", %6,3'ü "Suçlama" hissettiğini belirtmişlerdir. Toplumun engellilere yönelik bu tepkilerinden aileler çok rahatsızlık duymaktadırlar (Coşkun, 2010: 111, akt., Musayev, 2016: 140). Zihinsel engelli çocuğu olan bir anne bu konuya ilişkin duygularını şu sözlerle ifade etmektedir:

> *"Biz engelli çocuğu olan aileler, öncelikle toplumsal çevremizden bizi biraz da olsun anlamalarını, az da olsa hoşgörü ile davranmalarını rica ediyoruz. Yolda, sokakta yürürken ya da otobüse bindiğimizde her nerede olursa olsun çocuğumuzu gördükleri zaman birbirinden farklı tepkiler vermeleri işte uzun uzun bakmaları, kulaktan kulağa konuşmaları, birbirlerine işaret ederek göstermeleri bizleri olağanüstü üzüyor ve çok rahatsız ediyor. İnsanlardan beklediğimiz çok büyük şeyler değil inanın, sadece biraz anlayış, az da olsa sevgi ve içten gelen destekleri başka bir şey değil"* (11. Görüşmeci).

Aileler, maalesef kendilerini ifade etmede ve haklarını savunmadan mahrum olan çocuklarına bu tarz davranışlarda bulunulmasını istememekte ve toplumdan bütün engelli bireyleri ayırmaksızın kabullenmelerini, onlara karşı anlayışlı olmalarını, onlara değer verdiklerini hissettirmelerini ve desteklerini esirgememelerini istemektedirler. Topluma katılımda, engelli çocuğunun toplum tarafından kabul görmesini isteyen bir anne duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Her anne gibi ben de çocuğumu çok seviyorum nasıl sevmem ki, o benim canımdan bir can, bir parçam, evet diğer çocuklardan farklı özellikleri var ama bu onun toplumdan dışlanmasını gerektirmez. Biz onu toplumda kabullenilen bir birey olarak görmek istiyoruz ve bu bizim en büyük arzumuz"* (5. Görüşmeci).

Ayrıca genel olarak aileler, çocuklarının normal insan muamelesi görmelerini, toplumsal çevrenin engelli bireye anlayışlı, sevgi dolu ve şefkatle ilgi göstermesini, insanların dışlama, ötekileştirme, acıma ve alay etme gibi davranışlardan uzaklaşmasını ve empati kurarak duyarlılık içerisinde, hoşgörülü bir tavırla engelli bireyi topluma kazandırma ve istihdam kurulması, eğitim olanakları ve rehabilitasyon hizmetleri gibi haklardan yararlanma şeklinde istek ve beklentilerini ifade etmişlerdir.

Fiziksel sorunların var olması ve giderilmemesi, engelli birey ve ailelerinin yaşamını zorlaştırıcı bir etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Fiziksel çevrenin engellilere yönelik düzenlenmemesi, onların bağımsız bir yaşam sürdürmesine ve hareket etmesine engel bir konum teşkil edecektir. Gerek günümüz çevre koşullarının nitelik olarak daha iyileştirilmesi gerekse toplumsal yaşama katılımda engelli bireylerin faydalanacağı her türlü imkan ve koşulların var edilerek sağlanması hem engelli bireyin hem de ailesinin fiziksel yaşamını kolaylaştıracaktır.

Engelli bireyler için rahat, engelsiz bir çevre planlanmasının yapılması ve koşullarının oluşturulması, onların sosyal yaşama katılımlarını da sosyalleşmelerini de harekete geçirecek ve belki de toplumda daha çok görünür kılınmasına sebebiyet olacaktır.

Engelli çocuğa sahip bir anne, yaşamış olduğu fiziksel sorunlarla ilgili şu şekilde ifadeler de bulunmuştur:

> *"Maalesef ki oğlumuz kendi özel bakım ve kişisel birtakım ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak durumda ve bu sebeple bize bağımlı bir şekilde yaşamını sürdürmek zorunda kalıyor. Onun hemen hemen bütün bakım ve ihtiyaçlarını, temizlenmesinden beslenmesine, giyinmesinden yürütülmesine kadar biz anne babası yardımcı olduğumuz için artık kendi gereksinimlerimizi dahi ertelemek zorunda kaldık, hatta kendimizi unuttuk bile diyebilirim. Buraya taşınmadan önceki durduğumuz evde apartmana girerken kızımı tekerlekli sandalyesinden kucağıma almak zorunda kalıyordum keza bu parklarda da yaşamış olduğum bir sorundu. Yine otobüslerde de kapı girişi çok yukarda ben bile zor biniyorum şimdi bazılarında düzenlemeler yapıldı ama yine birçoğu eski otobüsler; devletin belediyesinden çevremizin engelli bireylere uygun olarak düzenlenmesini, bu ulaşım araçlarının hepsinin engellilerin kullanımına uygun olarak yapılmasını ve kaldırımlarında, asansör, apartman girişlerinin de onlara göre düzenlenmesini istiyorum, her seferinde bunları dile getireceğim çünkü bizim engelimiz bize zaten yetiyor, bir de dış engeller bize yük olmasın lütfen"* (14. Görüşmeci).

Engellilere yönelik fiziksel çevre düzenlemesinin yapılması en azından ailelerin yaşamış olduğu birçok sorun içerisinden bir kaçının giderilmesine ve onlara birazda olsun nefes alma fırsatı sağlayacaktır.

Engelli bireye sahip ailelerin yaşamış olduğu birçok sorun içerisinden bir diğeri de ekonomik sorunlardır. Toplumsal çevremizde gerek gördüğümüz gerek duyduğumuz ekonomik sorun yaşayan birçok birey vardır muhakkak ki fakat, engelli bireyin ve ailesinin yaşamakta olduğu ekonomik sorunlar normalinkinden daha sıkıntılı bir süreç olarak baş göstermektedir. Çünkü engelli bireyin ayrı bir tedavi süreci, özel bir bakımı, eğitim, ulaşım ve diğer birtakım özel gereksinimleri vardır ve bu gereksinimler hem engelli bireyi hem de ailesini ekonomik yönden zorlamaktadır.

Yapılan araştırmalarda, “iş ilişkilerinin etkilendiğini söyleyen ebeveynlerin %53,3’ü çocuğun bakımı nedeniyle annenin çalışamadığını, %46,7’side devamlı izin almak zorunda kaldığını belirtmiştir. Ayrıca ailelerin %81,7’sinin maddi güçlük yaşadığı, maddi güçlük yaşayan ebeveynlerin %93,9’unun çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadıkları, %6,1’inin çocuğun eğitimi konularında maddi güçlük yaşadıkları” belirlenmiştir (Kahriman-Bayat, 2008: 1).

Engelli bireyin kendi öz bakım ve ihtiyaçlarını karşılayamaması ve ailesine bu yönden bağımlı olması, ailesinin karşılaşacağı ayrı bir yük olarak ortaya çıkacak ve aile içi ilişkileri derinden etkileyerek bozulmasına sebebiyet verecektir.

Ekonomik durumun kötüye gitmesinden dolayı sarsılan aile dolayısıyla beslenme, giyinme, barınma gibi unsurları yetersiz bir biçimde yaşayacaktır. Bu durumda engelli olma nedenlerinden önemli birini teşkil edecektir. Ekonomik yönden zorluk yaşayan aileler çocuklarını zamanında doktora ve kontrollere götüremediği için hastalığın teşhisi gecikecek ve tedavisi zorlu bir sürece girecektir.

Engelli bireylerin istihdam edilerek aktif hale getirilmesi ekonomik yönden zorlanan ailelere katkı sağlayacaktır. Bu nedenle fiziksel çevre koşullarında iyileştirilmelerin olması ve çalışma ortamlarının engellilere yönelik düzenlenmesi onların bağımsız bir şekilde hareket etmesini sağlayacak ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yarar sağlayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, engelli çocuklara sahip olan ailelerin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen veya engelleyen sosyal dışlanma problemi başta olmak üzere sorunların neler olduğu araştırılmaktadır. Bu konu çerçevesinde, Çorum İli İlk Arzum Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden engelli öğrencilerin ebeveynlerinin ne tür sosyal dışlanma sorunsalı ile karşı karşıya kaldıkları incelenmektedir.

Çalışmada ayrıca engel türünün ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisi ve engel türleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığı, aynı zamanda engelli bireylere sahip olan ailelerin kurumsal, sosyo-ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanma ve toplumda var olagelmiş bu dışlanmanın, zaman içindeki değişimi ve son olarak ailelerin geleceğe yönelik beklentileri de araştırılmaktadır.

Araştırma kapsamında, Çorum İlk Arzum Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden ve çalışmaya katılmayı kabul eden 15 öğrenci velisi ile derinlemesine görüşme yapılmaktadır. Araştırmada temel olarak, engelli birey ve ailelerinin özellikleri, engel tipinin ailelerin toplumsal hayata katılımları üzerindeki etkisi, engelli bireylerin eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar, engelli bireylere sahip ailelerin sorunları, engelli birey ve ailelerinin devlet tarafından sağlanan haklardan faydalanma durumları, engelli bireylere sahip ailelerin toplumsal hayata katılımlarındaki etkilenme yönleri ve toplumun engelli bireylere karşı davranış kalıpları, engelli bireylerin engelli olma nedenleri ve din olgusunun engelli birey ve aileleri üzerindeki etkisi gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Araştırma kapsamı doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlardan elde edilen temel bulgular aşağıda değerlendirilmektedir.

Araştırılan konu ile ilgili literatür tarandığında ve literatürde yer alan diğer araştırmalara da bakıldığında, konu ile ilgili birçok araştırmanın yapılmış olduğunu

ve bu yapılan araştırmalarda da genel olarak engelli çocuğu ya da çocukları olan ailelerin psikolojik durumlarının göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada farklı olarak, engelli bireyin engel türünün ailesinin sosyal yaşamı üzerindeki etkisi incelenmekte ve engel türleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığı da araştırılmaktadır.

Bu konu üzerinde araştırma yapılmasının en önemli nedeni olan ve asıl amaçlanan engelli ailelerinin toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen veya engelleyen sosyal dışlanmanın boyutları tespit edilmiş ve bu sorun doğrultusunda çözüm önerileri geliştirilmiştir. Tüm bu yönleriyle çalışmamız literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklılık göstereceği ve sosyolojik açıdan katkı sağlayacağı doğrultusunda önem arz etmektedir.

Engelli bireyin zihinsel veya da bedensel olarak yoksun ve yetersiz olması sadece kendisine değil, kendisiyle beraber hem ailesine hem de topluma önemli ölçüde yük oluşturan, beraberinde birçok bireysel/duygusal/psikolojik, toplumsal, fiziksel ve ekonomik sorunların yaşandığı stresli bir yaşam sürecinin deneyimlenmesidir. Eğitim düzeyleri düşük olan ailelerin çocuklarından beklentileri sınırlıdır ve çocuklarının engeli hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir. Engelli çocuğa sahip anneler bir yandan engelli olarak dünyaya gelen çocuklarına nasıl yardımcı olacaklarını öğrenmek, bu konuda bilgi sahibi olmak isterken, diğer yandan da bu yeni durumla başa çıkabilmek için psikolojik desteğe gereksinim duymaktadırlar (Sarısoy, 2000, akt., Cangür vd., 2013: 5).

Karadağ (2009), Uğuz vd. (2004), Yıldırım ve Conk (2005)'un yaptığı çalışmalarda engelli bireye sahip ebeveynlerin büyük bir çoğunluğunun, çocuklarının engel durumlarından kaynaklı olarak kendilerini suçladığı görülmüştür. Bu sonuca göre ebeveynler özellikle anneler, çocuklarının bu engellilik durumunu yaşıyor olmasının en önemli nedeninin kendilerinin doğum öncesi ve doğum anında, doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için üzerlerine düşen görevi tam olarak yerine getiremediklerini hissetmeleri ve bu nedenle de suçluluk duygusu içerisine girdiklerini söyleyebiliriz. Araştırmamızdaki bulgularda bu sonuca paralellik

göstermektedir. Ancak Cangür vd. (2013)'nın yaptığı araştırmada öz bakıcıların %68.7'si ve Özşenol vd. (2003)'nın yaptığı araştırmada da engelli çocuğa sahip ebeveynlerin %67'sinin çocuklarının engel durumundan dolayı kendilerini sorumlu hissetmedikleri belirlenmiştir.

Cangür vd. (2013)'nın yaptığı çalışmada engel türü, ailenin geliri gibi sorunlardan etkilenmeksizin engelli çocuğa sahip olan ailelerin eşleriyle ve komşularıyla ilişkilerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Çalışmamızda ise çocuğun engel tipinin ailelerden çoğunluğunun geleceğine yönelik hayallerine ve planlarına olumsuz yönde bir etkisinin olduğu görülürken, akraba, eş, arkadaş ve komşu iletişimlerini çok fazla etkilemediği ve olumsuz yönde çok değiştirmediği görülmektedir. Aynı zamanda ev halkı toplam gelir miktarının, ailelerin engelli çocuklarının doğumu sonrası planlarındaki değişimi ve aktivite durumlarını genel olarak olumsuz etkilediği ancak bunların dışında hane gelirinin, toplumsal katılıma etkisinin çok fazla olmadığı gözlenmektedir.

Yine Cangür vd. (2013)'nın yaptığı çalışmada engelli bireylere sahip ailelerin engelli çocukları nedeniyle diğer çocuklarla ilişkisine ve onları ihmal etme durumlarına anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Ancak Kahriman ve Bayat (2008)'nın yaptığı çalışmada aileler engelli çocuğa sahip olduktan sonra diğer çocuklarıyla ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini; engelli çocuğundan kaynaklı olarak diğer çocuklarıyla daha az ilgilendiklerini, onları ihmal ettiklerini ve zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmamızdaki bulgularda bu sonuca paralellik göstermektedir.

Akandere vd. (2009)'nın araştırmasında engelli bireye sahip ailelerin, çocuklarının engel tipleri arasındaki farktan kaynaklı olarak, örneğin; fiziksel ve zihinsel-fiziksel engele sahip çocuğu olan aileler ile sadece zihinsel özürlü çocuğa sahip ailelerin, toplumsal hayata katılımları ve yaşam doyumları arasındaki farkın ne yönde ve ne derece olup-olmadığını anlamlandırmak için yapılan çalışmanın bulgularında, çocuğu fiziksel engelli olan ailelerin yaşam doyumlarının, çocuğu zihinsel özürlü olan ebeveynlerden anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmaktadır. Bunun nedeninin ise araştırma kapsamındaki babaların, çocuklarının birtakım fiziksel yoksunluk ve yetersizliklerini zamanla aşabildiklerini düşünmeleri ve bu doğrultuda

toplumla daha rahat kaynaştırma imkanının elde edilmesi ve örgün eğitimden faydalanma şansının zihinsel engelli bir bireye göre daha kolay olacağını düşünmelerinden dolayıdır. Bu yüzden fiziksel engele sahip çocuğu olan babaların gerek geleceğe yönelik duygu ve düşünceleri gerekse umut ve beklentileri zihinsel engelli bireye sahip ailelere göre daha olumlu görülmektedir. Çalışmamızda ise çocuğun engel tipinin, ailelerin toplumsal hayata katılımlarına yönelik yalnızca geleceğe dair hayallerine ve planlarına olumsuz yönde bir etkisinin olduğu bunun haricinde diğer toplumsal hayata katılımı irdeleyen ve bu konu ile ilgili sorulan sorulara verilen cevapları çok fazla etkilemediği ve olumsuz yönde çok değiştirmediği görülmektedir.

Akraba evliliğinin engelliliğe önemli ölçüde etkisinin olduğu bilinmesine rağmen, toplumsal yapıda, geçmişten günümüze kadar ki süreçte varlığını sürdürmüş ve hala yaygın olarak toplumda yer edinmekte ve kendini göstermektedir. Bu araştırmada, görüşmeye katılan 15 aileden 3'ü eşler arasında akrabalık olduğunu ifade etmektedirler.

Engelli bireye sahip ailelerin, engelli çocuklarının doğumundan sonraki süreçte birçok karmaşık duygular içerisine girdikleri ve özellikle geleceğe yönelik kaygı taşıdıkları bilinmektedir. Ailelerin tüm bu duygu bölünmelerini yaşıyor olmaları, onların engelli çocukları haricinde çocuk isteyip istememe durumlarını ne yönde etkileyeceği konusunda fikir sahibi olmak ve nasıl düşündüklerini anlamak, bu doğrultuda önemli konulardan birini oluşturacaktır.

Genel olarak engelli çocuğu olan aileler, çocuklarını hayatlarının merkezine koymaktadırlar. Bu yüzden engelli çocuklarının doğumundan sonra, çocuklarına başka bir kardeş istemeyen ebeveynler, genellikle zamanlarının büyük bir bölümünü engelli çocuklarına ayırdıklarını, engelli bir bireye bakmanın hem çok zor olduğunu hem de ekonomik yönden çok masraflı olduğunu söylemektedirler.

Ancak engelli çocuklarının bir kardeşi olmasını isteyen ebeveynler ise, özellikle kendilerine herhangi bir şey olması (ölüm, kaza vb.) noktasında engelli çocuklarının bakım ve hizmeti konusunda aşırı endişelerinin olduğunu ve bu nedenle bir

kardeşinin olmasını istediklerini belirtmektedirler. Ebeveynlerin kendilerinden sonra engelli kardeşine bakması için bir çocuklarının daha olmasını istemeleri, engelli çocuğa sahip ailelerin engelli çocuklarının geleceği konusunda büyük bir kaygı içerisinde olduklarını göstermektedir.

Konuyla ilgili literatürde yer alan diğer araştırmalara bakıldığında, engelliliğin, özellikle de zihinsel engelliliğin ve bu engellilik durumuna sahip olan bireylerin teşhisinde geç kalınmaların olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Erken teşhisin engelli bireylerin engellilik durumlarının gidişatı açısından olumlu ve önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Engelli bireylerin teşhisi ne kadar erken olur, eğitimlerine de erken başlanılırsa, aldıkları eğitimin kendilerine büyük oranda olumlu döneceği ve faydalı olacağı bilinmektedir.

Bazı engellilik türlerinin özellikle down sendromu, hidrosefali ve benzeri gibi zihinsel engelli türlerin tanısı geç konulmaktadır. Bunun en önemli nedeninin de, bu engellilik durumuna sahip bireylerin, doğduklarında belirgin, o anda teşhis edilebilir anormallikler göstermiyor olmasıdır.

Araştırma kapsamındaki engelli bireylerin bakım ve hizmetinde genellikle öncelikli olarak annelerin sorumlu olduğu görülmüştür. Bu nedenle, araştırmamız ve diğer bu konu üzerinde yapılan araştırmalarda da anneler, çocuklarının engel durumlarını ilk olarak kendilerinin fark ettiğini belirtmişlerdir. Yukarıda ifade edildiği üzere, birçok araştırmanın bulgularında, engellilikte, özellikle de zihinsel engellilikte bazı türlerin tanısının geç konulduğu anlaşılmıştır. Bu durum, doğum sonrasında hemen doğrudan anlaşılamayan bazı engel türlerine sahip olan çocukların, erken teşhis edilmesinde özellikle annelerin doğum öncesi dönemde engellilik ve türleri konusunda bilinçlendirilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Engelli bireylerin bakım ve hizmetinde genellikle öncelikli olarak anneler sorumlu olmakla beraber, anneleri de çocuklarının bakım ve hizmetinde daha çok kendi aile çevresindeki bireyler desteklemektedir.

Görüşme yapılan engelli çocuklara sahip ailelere, hem kendilerinin hem de çocuklarının devlet tarafından tanınan birtakım haklarının olduğu ve bu haklardan yararlanıp-yararlanmama durumlarının işte; engelli maaşı/bakım parası alıp-almama, engelli kimlik kartına sahip olup-olmama ve engellilere sağlanan diğer hak ve hizmetler gibi durumlardan faydalanıp faydalanmadıkları ve ailelerin bu sağlanan hizmetlerden, memnun olup olmadığı yönlerin neler olduğu araştırılmış ve sonucunda da ailelerin çoğunluğu, sağlanan hak ve hizmetlerden yeteri kadar yararlanamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bunun nedeni olarak da, özrün derecesine göre muamelelerle karşılaştıklarını ve bu konuda sıkıntıya düştüklerini, bazıları ise yaşadıkları ilde yeteri kadar bakım evi olmadığını, hastanelerde çocuklarının engel türüne göre bölümlerin olmadığını ve daha fazla maddi yardım talep ettiklerini, son olarak ise öncelikle kamu çalışanlarının ve toplumun diğer üyelerinin engelliler ve engellilerin hakları konusunda bilgilendirilmesinin gerekmekte olduğunu belirtmektedirler.

Engelli bireyler, özellikle de zihinsel engelli kategorisinde yer alan engelli bireyler, toplumsal hayatta genellikle ayrımcılığa uğratılan, küçümsenen, ötekileştirilen ve alay konusu edilerek toplum dışına itilen, dışlanan bireylerdir.

Toplumsal hayatta ve toplumsal hayata katılımlarda, engelli bireylere yönelik olumsuz ve dışlayıcı davranışlara maruz bırakma, zaman zaman değişik şekillerde kendini gösterebilmektedir. Örneğin yapılan bazı araştırmalarda, engelli çocuğu olan ailelerin oturdukları konutların mülkiyet durumları araştırılmak istenmiş, bunun nedeni olarak da kirada oturanların kiralık ev ararken engelli çocuğu olduğundan dolayı evini kiraya vermek istemeyen mülk sahibi ile karşılaşıp- karşılaşmadıkları durum tespitinin yapılması noktasıdır.

Önyargılarından dolayı evini kiraya vermek istemeyen ev sahiplerinin, nedenlerinin neler olduğu sorulduğunda, engelli bireyin zarar vermesinden, gürültü yapmasından korkması ve endişelenmesi olarak açıklamışlardır. Bu gibi tutumlar, toplumsal yapıda engelli bireylere yönelik olumsuz bir bakış açısının olduğunu göstermektedir.

Ancak araştırmamızda katılımcılar, mülk sahibi ile bu konuda herhangi bir sorun yaşamadıklarını beyan etmektedirler.

Araştırmamız ve yapılan bazı diğer araştırmalar da dahil olmak üzere işverenlerin, engelli bireyleri çalıştırmak istememeleri ve bu duruma neden olarak da engelli birey için uygun bir iş alanı olmadığını belirtmeleri ve bu nedenle işe kabul etmemeleri önemli bir neden olarak açıklanmıştır.

Oysaki engelli bireylerin istihdam durumları çok önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Şüphesiz ki engelli bireyler de, diğer sağlıklı bireyler kadar toplumun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tıpkı diğer bireyler gibi onların da farklı olmayan birçok ihtiyaçları vardır. İnsanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için, maddi açıdan bir gelire ulaşmaları ve bunun için de düzenli bir işe sahip olmaları gerekir. Her ne kadar engelli bireylere yönelik devlet tarafından sağlanan bir takım maddi ve sosyal haklar olsa da, engelli bireylerin toplumla bütünleşebilmeleri için çalışma hayatında yer almaları oldukça önemlidir.

Beklenmedik bir şekilde çocuklarının engelli doğması ile birlikte hayatları ister istemez değişen aileler, toplumsal hayata katılımlarında engelli çocuklarına önyargı ile yaklaşılması, bakım ve hizmetinin zor olması ve bu gibi etkenlerin birleşmesi, ailelerin tüm sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği gibi gündelik hayatlarında da bazı kısıtlamalara gitmelerine yol açmıştır. Örneğin; çocuklarının engel durumlarından kaynaklı olarak yapmış olduğu bazı rahatsızlık verici hareketler, arkadaşları ile buluşmalarını, komşu ve akrabalarına gitmelerini, gezme, düğün gibi aktivitelerini de negatif yönde etkilediği için, aileler eve kapanmakta ve toplumsal hayattan kopmalar yaşamaktadırlar. Araştırmamızda görüşmeye katılan ailelerin bir kısmının, çocuklarının engelinden dolayı toplumsal hayata katılımları olumsuz etkilense de, çoğu aile bu durumun çok fazla etkilemediğini belirtmektedir.

Son zamanlarda engelli bireylere yönelik gerek devletin ve kamu kuruluşlarının tanımış olduğu haklar, gerekse medyanın onlara daha çok yer vermesiyle birlikte engelli bireylerin farkındalığı artmıştır. Ancak bu artan farkındalığa rağmen, toplum hala engellilik konusunda yeteri kadar bilinçli değildir.

Yine de özellikle günümüzde engelli bireylere yönelik artan farkındalık, insanların engelli bireylere karşı olumlu bakış açısı geliştirmesine neden olmaktadır.

Engelli birey aileleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde, aileler günümüzde, özellikle son zamanlarda engelli bireyler baz alınarak yapılan ve düşünülen çok güzel gelişmelerin olduğunu ve bu nedenle çocuklarına sahip olma dönemlerinden günümüze kadarki geçen süreçte engelli bireylere yönelik değişimin olumlu olduğunu, medyanın göstermiş olduğu desteğin, engelli bireyler baz alınarak yapılan birçok düzenlemenin ve toplumsal hayatta daha çok görünmeleri ve bunların yanı sıra toplumsal çevrelerinin engelli bireylere alışmış olması ve artık onları yadırgamıyor oluşları, ailelerin çoğunun toplumsal yapıda geçmişten günümüze kadar olan süreçte engellilere yönelik değişimi olumlu bulmalarına neden olmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında, engelli özelliklere sahip çocuğu olan ebeveynlerde, engelli çocuklarının doğum anından başlayıp bu zamana kadar geçen süreçte, gerçekleşen değişimlerin olumlu yönde olduğunu düşünenlerin sayısı, toplumsal yapıda geleceğe dair oluşacak değişimi, engelliler adına olumlu açıdan gerçekleşeceğini düşünenlerin sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenselliği sorgulandığında da, engelli aileler, her ne kadar günümüze dair engellilik açısından olumlu ve güzel gelişmelerin olduğunu kabul etseler de, kendilerine herhangi negatif açıdan gelişen bir şeyler olması durumunda, devletin sağladığı yeteri miktarda bakımevi kuruluşunun olmadığını ve çocuklarının bakımı konusunda çok büyük kaygılarının olduğu düşüncesini ortaya koymaktadırlar.

Diğer yönden de aileler, gerek bakım hizmetlerinin gerekse de engelli bireyler baz alınarak ayrılan kaynak miktarının yeteri düzeyde olmadığını düşündükleri için kendilerine herhangi bir şey olma durumunda (ölüm, kaza, sakatlık vb.) çocuklarının bakımı olsun hizmetleri olsun bu konularda ciddi endişelerinin olduğunu ve bu yüzden geleceğe yönelik düşüncelerinin ve beklentilerinin olumsuz olduğunu belirtmektedirler. Yani ailelerin çoğunluğu, toplumsal yapıda geçmişten günümüze kadar olan süreçte engellilere yönelik değişimi olumlu bulmalarının yanında

çoğunluğu olmasa da yine bir kısmı gelecekte toplumsal yapıda engelli bireylere yönelik olumlu değişimin olmayacağını düşünmektedirler.

Tarih boyunca engelli birey ve ailelerine yönelik takınılan birçok olumsuz tutumun, bir yerden sonra yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmekte ve bu değişimi sağlayan en önemli faktörlerden birinin ise din faktörü olduğu bilinmektedir.

Din olgusunun engelli birey ve ailelerinin içinde bulundukları durumu anlamlandırmalarındaki önemi araştırılmak istenmiş ve ebeveynlerin dini inançlarının olması hem eşler arasındaki ilişkiye hem de genel olarak yaşanılan zorluklara dayanma gücüne olumlu katkısının olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki engelli bireylere sahip ailelerin hemen hemen tamamının, çocuklarının engel durumlarına yönelik (tanı, tedavi ve haklar) bilgilendirme seminerleri istediklerine ulaşılmaktadır. Yine engelli birey ve ailelerinin toplumsal hayata katılımlarını kısıtlayan, birtakım fiziki ve alt yapı yetersizliklerinden kaynaklı engeller olduğu da görülmektedir.

Yapılan bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda birtakım öneriler getirilmek istenmiştir. Öncelikle engelliliğe neden olan; beslenme bozuklukları, gebelik dönemine ait riskler, yoksulluk vb. faktörlerin ortadan kaldırılması ve genetik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının gerekmekte olduğu düşünülmektedir.

Engelli bireylerin gerek alabileceği tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri gerekse eğitim kurumlarından faydalanmasına yönelik hak ve hizmetler hakkındaki bilgilerin toplumun her kesimine ulaşması sağlanmalıdır.

Engellilik konusunda duyarlılığın ve buna yönelik girişimlerin arttırılması için toplum içerisinde yaşayan her bir bireye görev bilincinin aşılanması ve bunun da çok küçük yaşlardan itibaren başlanması gerekli görülmektedir.

Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarını, eşit koşullarda gerçekleştirebilmeleri önünde en önemli engelleyici faktörlerden olan stigmalar, ön yargı, ayrımcılık ve dışlanma ortadan kaldırılmalı ve engellilik konusunda toplumsal bilinç sağlanmalıdır.

Tüm bu sorunların çözümlenmesi Sosyal Devlet anlayışı içerisinde ele alınmalıdır.

Bu çerçevede engellilere yönelik ulusal ve uluslararası sosyal politikaların oluşturulması gerekmekte ve konu ile ilgili yasal mevzuatın günümüz şartlarına uygun düzenlemelere tabi tutulması önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, insanların kaynaşması ve toplumun bir bütün olabilmesi için engelli bireylerin varlığının kabul edilmesi gerekir. Toplumsal hayata katılım, sağlıklı bireylerin olduğu kadar engelli bireylerin de en doğal hakkıdır. Engelli bireyler hayata tıbbi bir sorun ile başlasalar da, aslında onların hayatlarını olumsuz yönde etkileyen, toplum içerisinde karşılaştıkları sosyal dışlanma problemi gibi eşit yaşam haklarından yararlanmayı engelleyen bambaşka büyük sorunlar vardır.

Öncelikle bilinmelidir ki, engelli bireylerin kişisel gelişim ve eğitim düzeyleri diğer çocuklara kıyasla daha yavaş olabilir ancak onların da tıpkı diğer çocuklar gibi aynı şeylere ihtiyaçları vardır.

Hemen hemen tüm dünya ülkelerinde ve ülkemizde, özellikle son yıllarda engelli bireyler ve aileleri baz alınarak düşünülen, onların hak ve hizmetlerine yönelik birçok yapılanma ve iyileştirmeler olmuştur. Ancak, engelli bireylere yönelik atılan bu kadar adım ve ilerlemelere rağmen, hala engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarında ve toplumdaki yerlerinde diğer bireylerle eşit sayılabilmeleri için atılması gereken birçok adım ve durumlarının daha iyi düzeye taşınabilmesi için yapılması gerekli olan birçok şey vardır.

Unutulmamalıdır ki hiçbir engelli birey, sırf engelinden dolayı toplum dışına itilmeyi ve toplumdan soyutlanmayı asla hak etmez.

KAYNAKÇA

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Programı). İstanbul.

Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Açıköğretim Yayınları.

Akandere, M., Acar, M. ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22: 23-30.

Açıkel, Y. (2010). Hadisler ışığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2(25): 16-44.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları (2003), http://www.ozida.gov.tr/ tr/_files/index.htm (Erişim Tarihi: 11.12.2018).

Bilgin, K.U. (2000). Özürlülerin Çalışma Hayatındaki Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Kamu - İş Hukuku ve İktisat Dergisi,* 5(4): 21-28.

Bilgin, B. (2001). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayınları.

Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 19 (1): 85-86.

Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 23(2): 61-83.

Burcu, E. (2007). *Türkiye'de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

Bozacı, İ. (2016). Engelli Tüketicilerin Alışveriş Ortamında Karşılaştığı Sorunlar Ve Engelli Olmayanların Bu Sorunlar Hakkındaki Algılamaları: Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47): 731-742.

Cengil, M. (2003). Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(2): 129-152.

Cangür, Ş., Civan, G., Çoban, S., Koç, M., Karakoç, H., Budak, S., İpekçi, E. ve Ankaralı, H. (2013). Düzce İlinde Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Yaşama Katılımlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 3(3): 1-9.

Canbulut, M. ve Atik, D. (2016). Modern Toplumda Etiketlenme: Engelli Bireyler ve Pazarlama. Müberra Babaoğul, Arzu Şener ve Esna Betül Buğday (Ed.). *Tüketici Yazıları (V)* (s.150-162). Ankara: TÜPADEM, TÜKÇEV.

Çelik, E. (2016). Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1).

Doğan, Ç. (1982). *Ortopedik Özürlü Çocuklar ve Eğitimi*. Ankara: AÜEBF Yayınları.

Demircioğlu, M. (2010). *Üretim Sürecinde Sakat Emeği*. İstanbul: Kibele Yayıncılık.

Enç, M. (1972). *Görme Özürlüler Gelişim, Uyum ve Eğitimleri*. Ankara: Sevinç Yayınları.

Enç, M., Doğan, Ç. ve Özsoy, Y. (1981). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: AÜEF Yayınları.

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2000). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri Özel Eğitim*. İstanbul: YA-PA Yayınları.

Egan, G. (2011). *Psikolojik Danışma Becerileri* (Çev. Ö, Yüksel). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (2016).

Eyüboğlu, D. ve Eyüboğlu, M. (2018). Küçük Yaşta Evlendirilmek istenen Çocuklarda Psikiyatrik Bozukluklar ve Sosyo-demografik Özellikler. *Klinik Psikiyatri,* 21:122-129.

Gül, S. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa.* Ankara: Ebabil Yayınları.

Güllüpınar, F. (2013). Toplumsal İlişkiler Kıskacında Zihin Engelli Olan Bireyler Ve Aile Yapıları: Eskişehir'de Engelli Ailesi Hakkında Sosyolojik Bir Alan Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 24(1): 41-64.

Hekimler, O. (2012). Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi,* (1): 1-28.

Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 2(2).

Karataş, K. (2002). Özürlülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2).

Kula, M.N. (2004). Engellilik ve Din. *Diyanet Aylık Dergisi,* (161): 8-11.

Kılavuz, M.A. (2007). Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu,* İstanbul.

Kahriman, İ. ve Bayat, M. (2008). Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri. *ÖZ-VERİ Dergisi,* 5(1).

Karadağ, G. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ve Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin Dergisi,* 8(4).

Küçükali, A. (2014). Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1): 59-86.

Lüle, F. (2008). *Engelli Bireye Sahip Yoksul Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlarla Başa Çıkma Tarzları.* Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

Mardin, Ş. (1982). *Din ve İdeoloji*. Ankara: İletişim Yayınları.

Murat, S. (2009). Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İsmek Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* (56): 23.

Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* (33): 79-92.

Musayev, İ. (2016). *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: C Planı Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016).

Orhan, S. & Aköğretmen, M. (2019). Türkiye Sosyal Politikası Açısından Engelli İstihdamının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi, *XI. IBANESS Kongreler Serisi,* 767-774.

Özsoy, Y. (1971). *Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri*. Ankara: AÜEF Yayınları.

ÖZİDA. (2002), *2002 Türkiye özürlüler Araştırması,* Ankara: DİE., yayınları.

Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (2002). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.

Özşenol, F., Işıkhan, V., Ünay, B., Aydın, H., Akın, R. ve Gökçay, E. (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* 45(2): 156-64.

Özgökçeler, S. (2006). *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi.* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özgökçeler, S. ve Bıçkı, D. (2010). Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanalar. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu,* 4-5.

Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 1(1): 33-54.

Öztabak, M.Ü. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9.

Özmen, S. ve Erdem, R. (2018). Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 23(1): 185-208.

Poloma, M.M. (1979). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev. H. Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık, 2017.

Somunoglu, S. (1999). Kavramsal Açıdan Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 4(1): 52-61.

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 3 (6): 51-105.

Sancaklı, S. (2006). Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* (2): 38-69.

Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi.* Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi Ankara.

Şimşek, H. ve Şimşek, P. (2016). Geçmişten Günümüze Sosyal ve Kültürel Açıdan Engellilik ve İslam Dininin Engelliliğe Bakış Açısı. *2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi,* 110-116.

Şen, M. (2017). *Çalışma Yaşamında Engelliler. Çalışma Yaşamında Özel Gruplar içinde.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Şen, M. (2018). Türkiye'de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler. *Sosyal Güvenlik Dergisi,* 8(2): 129-152.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2002) Türkiye Özürlüler Araştırması.

Tartanoğlu, Ş. (2011). Sosyal Dışlanma. C. S. Öz, (Ed.). *Sosyal Politika* (s. 221-228). Bursa: Dora Yayınları.

Uşan, M. F., (2000). Özürlüler de İnsan: Özürlülere de İnsan Hakları, Türkiye'de İnsan Hakları, Ankara: TODAİE. Yay.

Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, BY. ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri,* 7: 42-7.

Yıldırım, F. ve Conk, Z. (2005). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitim etkisi. *C. Ü. HYO Dergisi,* 9: 1-10.

Yavuz, F. (2016). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma.* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

WHO, (2011), http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/ (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

WHO, (2013), http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/ (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun. (2005). Resmî Gazete, 25868, 07.07.2005.

İnternet Kaynakları

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2018).

https://engelliler.gen.tr/f53/dunya-saglik-orgutunce-yapilan-engelli-tanimi-1898/ (Erişim Tarihi: 16.12.2018).

https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf (Erişim Tarihi: 17.12.2018).

http://www.tukcev.org.tr/images/uploads/tuketici_yazilari_5.pdf - page=152 (Erişim Tarihi: 21.12.2018).

https://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/ (Erişim Tarihi: 21.12.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm (Erişim Tarihi: 23.12.2018).

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.571.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

http://www.ozelegitimsitesi.com/kaynak/engelliligin-genel-nedenleri.html (Erişim Tarihi: 29.12.2018).

https://www.rehabilitasyon.com/makale/Engelli_Cocuga_Sah-2_EJGsDm_6/ (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27596 (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/n-fus-verileri (Erişim Tarihi: 20.5.2019).

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/416306 (Erişim Tarihi: 20.5.2019).

http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651# (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

http://www.yasadikca.com/engelli-kisilerin-farkinda-olmak-7514 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

http://www.yasadikca.com/ozel-engelli-egitimi-kavramindan-kaynastirma-egitimi-kavramina-5756 (Erişim Tarihi: 26.05.2019).

http://www.yasadikca.com/ozel-egitimle-ilgili-bir-yasa-onerisi-5890 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

http://www.yasadikca.com/engelli-ogrencilerin-egitimde-karsilastiklari-guclukler-7245 (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

http://www.yasadikca.com/Client/Image/Upload/zrl_nfusun_yaa_gre_da_1.jpg (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

https://www.sosyalyardimlasma.net/engelli-kimlik-karti-2018 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1346/2fc01mpj.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http://sgb.aile.gov.tr/argeraporlar/bakanlik-faaliyet-raporlari, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/SIIVI.htm (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http://sgb.aile.gov.tr/argeraporlar/bakanlik-faaliyet-raporlari, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http://www.agplatform.eu/arastirma_etnografik.html (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

http://www.berjournal.com/ozurlulerkanunu%E2%80%99nun-sosyal-model-acisindan-degerlendirilmesi (Erişim Tarihi: 13.07.2019).

EKLER

Ek-1: Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Formu

"Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Sosyal Dışlanma Problemi Üzerine Bir Araştırma: Çorum Örneği" isimli bu araştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı bünyesinde gerçekleştirilecektir. Vereceğiniz yanıtlar, araştırmanın amaçları çerçevesi dışında hiçbir amaçla kullanılmayacak ve gizli tutulacaktır. Görüşme, İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezindeki öğrencilerin yaşamları boyunca karşılaştıkları kurumsal, ekonomik ve psikososyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanmayı tespit etmek ve aynı zamanda engel tipinin, ailenin sosyal yaşam üzerindeki etkisini ve engel tipleri arasında ailelerin toplumsal yaşama katılımları açısından farklılık olup olmadığını da araştırmak amacıyla bir mülakat çalışması olarak yapılacaktır. Görüşme, söylediklerinizin unutulmaması ve görüşmenin akışının bozulmaması amacıyla ses kayıt cihazıyla kaydedilecektir. Görüşmeyi kabul ettiğiniz ve size yöneltilen soruları içtenlikle yanıtladığınız için şimdiden teşekkür ederim.

Hüseyin BAŞKAYA
Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E. Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

Tüm kişisel bilgileriniz gizli tutulacak ve isminiz hiçbir yerde geçmeyecektir.

Görüşme öncesi söylemek ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?

Görüşmenin 30-45 dk. süreceğini planlamaktayım. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

YER :

TARİH-SAAT :

GÖRÜŞMECİ :

GÖRÜŞME SORULARI

1. Engelli bir çocuğa sahip olduğunuzda kaç yaşındaydınız, Şu an kaç yaşındasınız?

2. Medeni durumunuz?

3. Öğrenim durumunuz?

4. Herhangi bir işte çalışıyor musunuz, cevabınız "Evet" ise ne tür bir işte çalışıyorsunuz?

5. Engelli bir çocuğa sahip olmadan önce çalışıyor muydunuz, cevabınız "Evet" ise ne tür bir işte çalışıyordunuz?

6. Aile tipiniz nedir?

7. Eşinizle akrabalık durumunuz var mı, cevabınız "Evet" ise akrabalık dereceniz nedir?

8. Çocuğunuz İlk Arzum Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezinde ne zamandan beri eğitim görüyor? Buraya başlamadan önce zihinsel ve bedensel engelli çocuklara yönelik başka bir yerde eğitim görüyor muydu?

9. Çocuğunuz rehabilitasyon merkezine ne sıklıkla gidiyor?

10. Çocuğunuz bu eğitim merkezi dışında başka bir eğitim kurumunda eğitim alıyor mu? (Özel rehabilitasyon merkezi, özel ders)

11. Çocuğunuzun aldığı eğitimin ne gibi faydaları oldu? Bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

12. Çocuğunuzun durumu ile ilgili genel olarak bildikleriniz nelerdir? Çocuğunuz durumunu öğrenmeden önce bu konuda herhangi bir bilginiz var mıydı?

13. Çocuğunuzun zihinsel veya bedensel engelli olduğunu nasıl öğrendiniz? Öğrendiğinizde çocuğunuz kaç aylık/yaşındaydı?

14. Çocuğunuzun zihinsel veya bedensel engelli olması aile bireylerini nasıl etkiledi? Aile bireylerinin yaşamında ne gibi değişikliklere yol açtı?

15. Çocuğunuzun zihinsel veya bedensel engelli olduğunu öğrendikten sonra yakın çevrenizde bulunan kişilerden (akraba, arkadaş, komşu vb.) olumlu yönde destek gördünüz mü?

16. Zihinsel veya bedensel engelli bir çocuğa sahip olmak, sosyal etkinliklere (sinema, gezme, düğüne gitme vb.) katılımızı nasıl etkiledi?

17. Zihinsel veya bedensel engelli bir çocuğa sahip olmak, size toplum içinde (arkadaş çevresi, akrabalar, komşular, resmi kurumlar vb.) ne gibi zorluk ya da kolaylık sağlıyor?

18. Çocuğunuzun engeli sonrasında azalttığınız veya terk ettiğiniz herhangi bir aktiviteniz var mı?

19. Çocuğunuzla beraber yürüttüğünüz aktiviteniz var mı?

20. Zihinsel veya bedensel engelli bireylere karşı toplumsal algıda, zaman içinde nasıl bir değişim olduğunu düşünüyorsunuz?

21. Devletin zihinsel veya bedensel engellilere sağladığı hakları yeterli buluyor musunuz? Varsa eğer eksik gördüğünüz noktalar nelerdir?

22. Çocuğunuz geleceği ile ilgili düşünceleriniz neler?

23. Engelli çocuğunuz dışında başka çocuğunuz var mı, cevabınız "Var" ise kaç tane çocuğunuz var?

24. Engelli çocuğunuz doğduktan sonra başka çocuk istediniz mi, cevabınız "Evet" ise neden başka çocuk istediniz?

25. Çocuğunuzun engelli olduğunu ilk kim fark etti, fark edildiğinde çocuk kaç yaşında ya da aylık idi?

26. Nerede oturuyorsunuz, oturduğunuz konut cinsi?

27. Oturduğunuz yerin mülkiyet durumu nedir?

28. Oturduğunuz yerin mülkiyet durumu "kira" ise, kiralık ev ararken engelli çocuğa sahip aileye evini kiraya vermek istemeyen ev sahibi ile karşılaştınız mı, cevabınız "Evet" ise ne şekilde bir tepki ile karşılaştınız?

29. Sosyal güvenceniz nedir, bu arada "Özürlü Maaşı" alıyor musunuz?

30. Herhangi bir sosyal yardım alıyor musunuz?

31. Hanenin toplam geliri ne kadardır?

32. Engelli çocuğun yaş aralığı?

33. Engelli çocuğun cinsiyeti?

34. Diğer çocuklarınız varsa, onlarla ne kadar zaman geçiriyorsunuz?

35. Çocuğunuzun "Özürlü Kimlik Kartı" var mı ve engelli bireye sağlanan hak ve hizmetlerden yararlanıyor musunuz?

36. Engelli bireye sağlanan hak ve hizmetlerden yararlanırken zorluk yaşadığınız oldu mu?

37. Zihinsel veya Fiziksel engelli özelliklere sahip çocuğunuz 18 yaşını doldurmuş ise, bugüne kadar herhangi bir özel ya da kamu kuruluşuna iş başvurusunda bulundunuz mu, cevabınız "Evet" ise, ne tür bir bakış açısıyla karşılaştınız?

38. İçinde yaşamakta olduğumuz toplum " Engellilik" konusunda yeteri kadar bilinçli midir?

39. Toplumumuzda engelli bireyler dışlanıyor mu, cevabınız "Evet" ise ne tür dışlanma ile karşılaşıyor?

40. Çocuğunuzun engel türü nedir ve engelli olmasının nedeni sizce ne olabilir?

41. Çocuğunuzun engeliyle ilgili bilgilendirme semineri ister misiniz?

42. Konuyla ilgili başka söylemek ya da belirtmek istediğiniz bir şey var mı?

TEŞEKKÜR EDERİM

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Hüseyin BAŞKAYA
Doğum Yeri	Çorum/Merkez
Doğum Tarihi	01.05.1993

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Bölüm	SOSYOLOJİ

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS (x) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)**
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Bahçelievler Mah. 2. Cad. Özçetin APT. No: 25/1 Çorum/Merkez
E-mail	huseyin.baskaya_19@outlook.com